

CİCERO'NUN AHLAK FELSEFESİ

Yusuf ACAR

**Felsefe Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi
Doç. Dr. Abamüslim AKDEMİR
2015
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

Yusuf ACAR

CİCERO'NUN AHLAK FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. Abamüslim AKDEMİR

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

30.03.2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**CİCERO'NUN AHLAK FELSEFESİ**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Yusuf ACAR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doc.Dr. Abamüslim AKDEMİR danışmanlığında, Yusuf ACAR tarafından hazırlanan bu çalışma 30/03/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doc.Dr Abamüslim AKDEMİR

İmza:

Jüri Üyesi : Doc. Dr. Ali UTKU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doc. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CİCERO ÖNCESİ AHLAK FELSEFELERİ

1.1. SOKRATES: BİLGE İNSAN	3
1.2. PLATON: TOPLUMUN BİR ÖĞESİ OLARAK İNSANIN AHLAKI.....	8
1.3. ARİSTOTELES: MUTLULUK AHLAKI	13
1.4. EPİKÜROSCULUK: ACIDAN KAÇIŞ	19
1.5. STOA OKULU: DOĞAYA UYGUN YAŞAM.....	23
1.6. AKADEMİA ŞÜPHECİLİĞİ: KESİN YARGILARDAN KAÇINMA	29
1.7. CİCERO'NUN AHLAK FELSEFESİNİN DÖNEMİNİN FİLOZOFLARI VE FELSEFE AKIMLARIYLA İLİŞKİSİ	32

İKİNCİ BÖLÜM

CİCERO'NUN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. CİCERO'NUN YAŞADIĞI DÖNEMDE ROMA	37
2.2. CİCERO'NUN HAYATI VE KİŞİLİĞİ.....	40
2.3. CİCERO'NUN ESERLERİ.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİCERO'NUN AHLAK FELSEFESİ

3.1. DOĞAL YASA	47
3.2. DEVLET	51
3.3. ÖDEVLER.....	56
3.4. ERDEM.....	60
3.5. ÖLÜM VE ÖLÜM KARŞISINDA TAKINILMASI GEREKEN TUTUM ...	67
3.6. DOSTLUK	69
3.7. İNSANLARI MUTSUZ EDEN ŞEYLER.....	72
3.8. TANRI.....	74
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	84
ÖZGEÇMİŞ.....	88

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CİCERO’NUN AHLAK FELSEFESİ

Yusuf ACAR

Doç. Dr. Abamüslim AKDEMİR

2015, 88 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Abamüslim AKDEMİR

Doç. Dr. Ali UTKU

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

Bu çalışmanın konusu Yunan felsefesi ile Romalıların kültürel birikimini uzlaştırıp sosyal yaşam içinde mutlu insan yetiştirmeye çalışan Cicero’nun ahlak felsefesini kapsamaktadır. Ahlak felsefesi ile ilgili görüşlerinde Stoacıların tutumunu benimseyen Cicero’nun ahlak felsefesinin uzun vadede ki amacı dönemin felsefe okulları gibi gerçek mutluluğa ulaşmaktır. Cicero, mutlu olmanın yolunun erdemli olmaktan; erdemli olmanın yolunun da bilgelikten geçtiğini düşünür. Bilge insanlar, içlerinde tanrısal serpinti bulunan, aklını özgürce kullanabilen insanlardır. Akıl tanrılarla insanların ortak özelliği olup, bu akıl sayesinde insanlar ve tanrılar, doğanın her yerinde geçerli olan doğal yasa ile yönetilen dünya devletinin bir parçası olur.

Anahtar Kelimeler: Cicero, Ahlak

ABSTRACT

MASTER THESIS

CICERO MORAL PHILOSOPHY

Yusuf ACAR

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR

2015, Page: 88

Jury: Assoc. Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR

Assoc. Prof. Dr. Ali UTKU

Assist. Prof. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

This article comprises Cicero's philosophy of moral, who reconciles the Greek philosophy and the cultural accumulation of Romans in order to raise happy individuals on the political arena. Embracing the Stoic's perspective on philosophy of moral, the long term goal of Cicero's philosophy of moral is to attain true happiness. Cicero believes that being happy is based on being virtuous and being virtuous is based on wisdom. The wise people are those who have sipiritual sparks and those who can use their mind freely. The mind is common traits between Gods and humans and, because of that mind, they become a part of the world state that are operated with universal natural laws.

Key Words: Cicero, Morals.

ÖNSÖZ

Çalışmamız, hatipliği, çevirmenliği, devlet adamlığı ve hukukçuluğunun yanında felsefe tarihinde önemli yeri olan Cicero'nun ahlak felsefesi üzerinedir. Ayrıca düşünürümüzün ahlak anlayışını kendinden önceki ve kendi dönemindeki ahlak sistemleriyle karşılaştırılmasını da kapsamaktadır.

Yunan kültürünün üretmiş olduğu felsefi görüşlerle Roma'daki kültürel birikimi uzlaştırıp döneminin Roma'sında ki sorunları doğal yasa, hümanitas, dünya devleti, dostluk, özgür akıl, ödev gibi kavramlarla aşmaya çalışan ve bu kavramları Batı medeniyetine taşıyan Cicero'nun Batı medeniyetine bıraktığı felsefi mirası, günümüzdeki ahlak felsefesi tartışmalarına dayanak olması için anlatmayı amaç edindik. Çalışmamızda kullandığımız temel kaynaklar Cicero'nun konumuzla ilgili felsefi eserleri, söylevleri, sevdiklerine yazmış olduğu mektuplarının derlemeleri, Cicero hakkında yazılmış bilimsel tezler ve makalelerdir.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde Cicero öncesi ahlak felsefelerini inceleyerek düşünürümüze olan etkilerini tartıştık. İkinci bölüm'de Cicero'nun yaşadığı dönemde ki Roma'nın kültür ve felsefedeki yeri ve önemine değinerek düşünürümüzün hayatı, eserleri ve kişiliğini ele aldık. Üçüncü bölümde de Cicero'nun ahlak felsefesini inceledik. Cicero'nun ahlak felsefesinin temel dayanağı da 'doğal yasa' olduğundan bölüme 'doğal yasa' ile başladık. Sonuç kısmında ise Cicero'nun ahlak felsefesinin genel bir değerlendirmesini yaparak ahlakta varmış olduğu sonuçları tartıştık.

Bu tezin hazırlanmasında sonsuz emeği geçen değerli danışmanım ve hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

GİRİŞ

Yunanca 'etkique' sözcüğü ile aynı anlama gelen ahlak kavramı huy, mizaç, seciye yani bir varlığın kendisine özgü, yaratılışı gereği yapmış olduğu hareket anlamına gelen Arapça 'Hulk' sözcüğünün de çoğuludur (Sönmez, 2008: 19). İnsanların toplumsal yaşamda, birbirleriyle veya içinde yaşadığı toplumla olan ilişkilerinde ortaya çıkan davranışlar ve bu davranışların iyi ya da kötü olarak nitelendirilmesinde geçerli olan ilkeler ve kurallar toplamına ahlak denilmektedir. Ahlak felsefesi ise bu tür davranışları felsefi olarak inceleyen, açıklayan ve çözümlenmeye çalışan felsefenin alt dalıdır (Arslan, 2007: 132).

Ahlak sorunu, sistemli felsefeyle birlikte ortaya çıkan bir sorun değildir. Ahlak sorunu sistemli olarak incelenmese de insanlık tarihiyle birlikte var olan bir sorundur. İnsanların toplumdaki değerini çoğu zaman ahlaki sorunlar belirlemiştir. Günümüzde olduğu gibi binlerce yıl önce de insanların üzerinde durduğu ahlak, özellikle siyasi olarak toplulukların iyi yönetilmedikleri, iç çatışmaların ve savaşların yoğun olduğu zamanlarda daha yoğun tartışılan sorun olmuştur.

Polis devlet sisteminin çöküşüyle birlikte insan felsefesinde iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi insanların mutluluğu, ikincisi ise sınırların genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan siyasi düzende insanların yeri sorunu. Bu sorunlar üzerine felsefe üreten okulların başında da Stoa okulu gelir. İlk dönem Stoacıları daha çok insanın mutluluğu üzerine felsefe üretmeye çalışırken, Cicero'nun da temsil ettiği geç dönem Stoacıları, devlet içindeki insanın yeri konusunda felsefe üretmişlerdir. Platon'dan farklı olarak insanın doğduğu andan itibaren toplumsal bir canlı olduğunu düşünen Stoacılar, insanın mutluluğunun toplumsal yaşam alanında söz konusu olduğunu düşünürler. Geç Dönem Stoacıların en önemli temsilcisi olan Cicero, bütün insanların tanrıyla ortak akla sahip olmasından dolayı değerli olduğunu söyleyerek erdemli olmayı insana ödev kılmıştır.

Bilgi felsefesi açısından Akademia şüpheciliğine bağlı kalan filozofumuz, ahlak felsefesinde Stoacıların görüşünü benimsemiştir. Ahlak felsefesinin özeti olan, 'İnsana iyi davranmalıdır, çünkü o doğuştan değerlidir' düşüncesi günümüzde de batı medeniyetinin temel felsefesi olması açısından tezimiz için son derece önemlidir.

Ahlak sorununun sadece insanlar için geçerli olması, şüphesiz insanların akıllı ve özgür olarak doğanın yasaları karşısında eylemde bulunabilmesindedir. Cicero'nun da

belirttiği gibi insanın düşünmesi buna bağlı olarak özgür iradesiyle muhakeme ederek eylemde bulunması onu diğer canlılardan ayıran en temel özelliktir.

Vahşi hayvan güdülerinin yoğunluğuna göre hareket eder ve kendisini sadece yaşadığı şimdiki zamana uydurur, ne geçmişi ne de geleceği hisseder. İnsan ise aklın yoldaşdır, onun yardımıyla kendisine uygun olan unsurların ayırtına varır, olayların nedenlerini görür, onların öncülleri ve geçmişleri konusunda bilgisiz kalmaz, benzerlikleri kıyaslar, şimdiki olayları birbirleriyle ilişkilendirip onlarla gelecektekiler arasında bir bağ kurar, böylece tüm yaşam yolunu kolayca görerek onu yaşayabilmek için gerekli olan ne varsa hazır eder (Cicero, 2013: 8).

İnsan akıllı olması sayesinde eylemde bulunmadan önce planlama, tercih yapma, seçim yapma yetisine sahiptir. Ancak toplumsal varlık olan insan eylemde bulunurken başkalarının eylemlerine verdiği değeri de önemser. Her toplumda bulunan duygusal alışkanlıklar, eğilimler, düşünceler, inançlar, töreler insanların eylemlerine “iyi”, “kötü”, “doğru”, “yanlış” gibi anlamlar yükler. (Özlem, 2004: 15). İnsan doğduğu andan itibaren toplumsal bir varlık olarak akıllı ve özgür iradesiyle yapmış olduğu öğretilmiş eylemlerinin sorumluluğunu taşır. Ahlakı, “Her insan topluluğunda bulunan, çok çeşitli duygusal eğilim, düşünce, inanç, töre, alışkanlık, geleneklere vb. bağlı eylemler alanı olarak karşımıza çıkan bir fenomen olarak da tanımlayabiliriz.”(Özlem, 2004. 16) Ancak ahlaklılığın evrensel ve objektif bir ölçütünün olup olmadığı hala insan felsefesinin en çok tartışılan ve cevap bulunamayan sorusudur.

Ahlak felsefesi yapan filozoflar üç temel probleme cevap bulmaya çalışmışlardır. 1. İyi veya en yüksek iyi problemi, 2. Doğru eylem problemi, 3. Özgürlük problemi. Bu üç probleme karşılık gelen 3 soru vardır. 1. Neyi seçmeliyim? 2. Neyi yapmalıyım? 3. İnsan özgür müdür? (Özlem, 2010: 30). Felsefesini ahlak üzerine yoğunlaştıran Cicero bu üç problem içerisinde daha çok “en yüksek iyi” sorunu üzerinde durmuştur. Döneminin Roma devletinde en yoğun savaşların, iktidar mücadelelerinin, felsefi tartışmaların olduğu bir dönemde yaşayan Cicero’nun ahlak sorunu üzerine durmaması beklenemezdi. Kendinden önceki felsefe okullarının insan ile ilgili görüşlerini alarak şüpheli bir yöntemle Roma yaşamına uygulamaya çalışan Cicero, insanın özgürlüğünü ve mutluluğunu kendi içinde arayarak Roma’da erdemli, mutlu ve huzurlu bir toplum çizmeye çalışmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CİCERO ÖNCESİ AHLAK FELSEFELERİ

1.1. SOKRATES: BİLGE İNSAN

Ahlak felsefesi ile ilgili ilk çalışmalar eski Yunan dünyasında Protogoras, Sofistler, Sokrates, Platon ve Aristoteles ile birlikte başlamıştır. Protogoras'ın insan her şeyin ölçüsüdür (Gökberk, 1996: 43) sözü felsefe tarihindeki ahlaki önermelerin başında gelse de ahlak felsefesini sistematik olarak işleyip etik bilimini kuran Sokrates kabul edilir. Bu açıdan ahlak felsefesi üzerine düşünen filozofların birçoğunun ilham kaynağı, Sokrates'in ahlak öğretisi olmuştur. Ahlak öğretisi bakımından Cicero üzerinde de büyük etkisi olan Sokrates'in, ahlak felsefesini temellendirdiği erdem, bilgelik, adalet gibi kavramlar üzerinde duracağız.

Felsefenin ahlaki yönüne sistemli bir şekilde eğilerek ahlakı, felsefenin temeline koyan Sokrates'in zekası ve erdemli davranışlarını öven Cicero, Stoacıların Paradoksları kitabında Sokrates'ten şu şekilde bahseder: “Zira onun bilgeliği ve zekası hafızalara kazanmıştır.” (Cicero, 2012: 55) Sokrates Sadece Yunan dünyasında değil Roma dünyasında da çok zeki ve erdemli kabul edilir. Sokrates, sadece iyi ve zeki bir filozof değil, aynı zamanda erdemli bilgedir de. Bu açıdan baktığımızda Sokrates'in felsefesi ve bilgeliği, bilge olmayı en büyük erdem sayan Cicero'nun ahlak felsefesinin ilham kaynağını oluşturur.

Sokrates'in yaşadığı dönemde çok hızlı değişim gösteren Yunan toplumu ve Yunan felsefi düşüncesine ayak uydurmak pek kolay değildi. İnsanların değişime ayak uyduramayıp toplumsal sorunlar yaşadığı bu dönemde, Sokrates dönemin insani sorunları çerçevesinde felsefenin alanını doğadan insana çekerek felsefenin yönünü değiştirmiştir. Bir sürü sorunun ve çözüm için ortaya atılan öğütlerin olduğu böyle bir dönemde bilgili olmayı en iyi çıkış yolu kabul eden Sokrates'in felsefi düşüncesi toplumsal düzen içerisinde yeni değerler üreterek insanların mutlu yaşamasını sağlamayı kendisine görev edinir. Sokrates'in felsefesinin temelini ahlak sorunu oluşturur. Sokrates'in ahlak öğretisinin çıkış noktası ise erdem ile bilginin özdeş, aynı oldukları görüşüdür (Gökberk, 1996: 50).

Öğretileri hakkında kendi yazdıkları günümüze ulaşmadığı için bazen çelişkili bilgiler olabilmektedir. Sokrates hakkındaki en güvenilir kaynaklar başta Platon ve Ksenophon olmak üzere öğrencilerinin yazmış olduğu diyaloglardır. Sokrates'in öğrencilerinin yazmış olduğu bu diyaloglardaki bazı görüşlerin Sokrates'e mi ait yoksa Sokrates'in öğrencilerine mi ait olduğu tartışılmaktadır (Göze, 2000: 15).

Genel olarak herhangi bir felsefi disipline ve öğreتيye bağlı olmayan Sokrates Sofistlerin çağdaşdır. Sofistlere benzeyen birçok özelliği olmasına karşın Sofist düşünceden kesin olarak ayırdır. Sofistler bilgi anlayışı ve ahlaki tutum açısından rölativist olmalarına karşın, Sokrates herkes için geçerli olan herkeste doğuştan bulunan genel geçer bir bilginin varlığını kabul edip evrensel ahlak ilkelerinin geçerliliğini savunmuştur. Sofistlerin 'doxa'sının karşısına 'epistme'yi, yani bilgiyi koyarak bilginin insanı mutluluğa götürecektir araç olduğunu düşünür. Bilgiyi öğrenmek için değil, uygulamak için arayan Sokrates bu yönüyle Sofistlere benzer. Dilin bilgiyi öğrenmedeki ve aktarmadaki rolünü önemseyip retorik sanatı üzerinde durur (Özlem, 2010: 42).

Felsefi öğretilerinde evrensel ahlak yasasına ulaşmayı hedefleyen Sokrates sorgulanmamış bir yaşamın yaşam olmayacağını söyleyerek bilgiye ahlaki bir değer katmıştır (Platon, 1982b: 34). Bilgi gibi erdemler de insanda mevcuttur. Önemli olan bunu açığa çıkarmaktır. Bu da sorgulamakla olur. Bilgili olmayı en büyük erdem sayıp bilen insan hata yapmayacağını düşünerek en bilgili olanın en iyi ve en üstün olduğunu savunup bilginin değerini ve önemini dile getirmiştir. Doğru bilginin insanı erdeme götüren yegâne yol olduğu kanaatindedir. Artık felsefenin görevi "... Herkes için geçerliliği olan iyinin yasası üzerine düşünmedir." (Gökberk, 1996: 50) İnsanın ödevi iyiye ulaşmaktır. İyi olan faydalı olandır da aynı zamanda. Eğer insan bilgiye yani erdeme ulaşmışsa geçici haz, öfke, acı, korku ve tembellikten kurtulmuş olur.

Erdemin öğretilemez olduğunu, doğuştan geldiğini (Platon, 1982c: 183) savunan Sokrates, diyaloglarında insanları tartıştırmakla doğru bilginin ortaya çıkmasını hedefler. Konuşmaya başlarken bir şey bilmediğinden yola çıkar. Hem kendisini küçültür hem de karşısındakinin fikirlerini önemseydiği imajını verir. En meşhur insanların en aptal, onlardan daha aşağıda olabileceğini; bazı insanların da sanıldığından daha bilge ve daha iyi olabileceğini ispatlamaya çalışır. Sokrates'in bilgelik yolculuğunda belirleyici olan ölçüt erdemdir. "Bakın gene söylüyorum size, zenginlikle, parayla pulla elde edilemez

erdem, ama zenginlik, genel olsun özel olsun her türlü iyilik ancak erdemden gelir” (Platon, 1982a: 26) diyerek başta kendi bildikleri olmak üzere bütün hayatı ve insanları sorgulamaya çalışıp en doğruyu ve erdemliyi bulmaya çalışır. Sokrates’in amacı erdemli olmayan insanlar tarafından yönetilen, sürekli çatışmaların olduğu, insanların mutlu olmadığı Atina’da insanları felsefi problemlerle düşünmeye sevk ederek bilgilendirmek, onların körü körüne bir şeylere bağlanmasını engelleyip, erdemli ve mutlu yaşamaları için onlara yol göstermektir.

Filozofun görevini etrafına ahlakı yaymak olarak belirten Sokrates, Sofistlerin ahlakı gibi bireyi ve bireyin refahını gözetmez, onun en yüksek derecede toplumsal ve insanıyetçi olan ahlakı, genel iyiliği, vatani, devleti yani toplumu göz önünde bulundurur. Toplumı doğru düşünceye ve gerçekten bilmeye yöneltmek onları bilgin yapmak için değil, iyi insan, iyi vatandaş yapmak içindir (Weber, 1998: 44).

Erdem aklın ta kendisidir. Akıl öğretilmediği için erdem de sonradan öğretilen bir şey değildir. Bunun için erdem doğuştan gelir ve akıl ile açığa çıkar. Doğasında erdem olmayan bir insana erdemi öğretemeyiz. Doğasında erdem olan insanların erdemli yönlerini sorgulayarak ortaya çıkartabiliriz. Eğer mutluluğu yakalamak istiyorsak aklımızın bize bahsettiklerini ortaya çıkarmalıyız (Platon, 1982c: 174).

Erdem akılsal olduğu için gerçek bilgi gibi evrensel ve genel geçerdir. Kavramsal olarak insan zihninde doğuştan tanrısal olarak ide şeklinde bulunur. Bilgili insan aynı zamanda tanrıya yakın insandır. Bilgisiz bir ruh, kötü ruhtur. Ruh doğduğunda aslında iyidir ancak dünyadaki yanımlarla ruh bilgisizleşir. “Ruhun gördüğü ve katlandığı bütün işleri yönelten akılsa saadete erişilir; akıl değilse, bu işlerin sonu felakettir.” (Platon, 1982c: 174). Bu yüzden ruhun aydınlatılması, kötülükten kurtulması şarttır. Bu da eğitim ve akıl ile olur.

Bilgiyi insanı mutluluğa götürecektir yol olarak kabul eden Sokrates’e göre her bilgi erdem midir? İnsanı mutluluğa götürebilir mi? Sokrates’in bu sorulara verdiği cevap olumsuzdur. Belli bir sanata, alana ait olan bilgi insanı mutluluğa götürmezse erdem olmaz. Gerçek bilgi uzun süreli gerçek iyinin ve kötünün ne olduğunun bilgisidir. Belirli bir mesleğe, sanata veya alana ait bilgiler güncel bilgilerdir. Bunlar bizi uzun vadede mutlu edemez.(Cevizci. 2010: 1418)

Sokrates'e göre insan önce kendini bilmelidir. İnsanın kendisini bilmesinde ve ruhuna yönelmesindeki temel hedef mutlu olmaktır. Mutluluk gerçek olan iyiliktir. Tüm insanlar, doğaları gereği mutlu olmayı isterler. Mutluluk, tüm insani istek ve arzuların nihai hedefidir. Neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmek onları mutluluğa ulaştıracak yegâne yoldur.(Cevizci, 2010: 1418) İnsanlar kendisini tanımadıktan sonra neyin iyi neyin kötü olduğu bilemez. Kişi önce eksiklerini artılarını, yeteneklerini bilmeli. Ona göre kendisine yararlı olan şeylere yaklaşmalı kendisine zararlı olan şeylerden de uzaklaşmalıdır.

Erdemli olmak, bilgili olmak olduğuna göre bilgisizlik de erdemsizliktir. Bilgi öğrenilebilir de öğretilir de. Kimse gönüllü olarak kötü olmak istemez. İnsan bilmediğinden kötülük yapar bu da özgürlüğünü kısıtlar. Kendimizi yeteri kadar bilebilirsek, salt iyiye, salt güzele ulaşabiliriz. Salt iyi, göreceli olmayıp her zaman, her yerde, herkes için geçerli olandır.

İyi olan mutluluk verendir. Kaynağını tanrıdan alan iyi, insanı mutlu eder. Mutluluk, insanın yaşam gayesidir. İyi olan insan mutludur (Platon, 1982a: 74). Mutlu olan insan Sofistlerin savunduğu gibi istediğini yapan, istediğine ulaşabilen insan değildir. Mutlu olabilen insan kendisiyle uyum içinde olabilen insandır. İnsanlar mutluluğu yanlış yerde aradıkları için ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar mutlu olamazlar. Bu yüzden özellikle gençken eğitim öğretime önem vermeli, onların tanrıları ve kendilerini iyi tanımalarını sağlamalıyız.

Kendi hayatının üstün bir kudret tarafından idare edildiğini savunan Sokrates tanrının sesini içinde duyduğunu söyler. Bu sese 'daimonion' diyen Sokrates içinden doğrudan vasıtalar olmadan gelen bu ses sayesinde buhrandan ve sıkıntılardan kurtulduğunu ifade eder (Birand, 1987: 39). İnsan kendi 'daimonion'una uygun davrandığı sürece mutluluğu yakalayabilir. Bu da kendini tanımakla mümkün olabilmektedir. Kendini ve doğayı soran sorgulayan insan, doğaya ve kendi özüne uygun yaşayarak mutlu olabilecektir. Mutluluğun kaynağında iyi olmak, sorgulamak, öğrenmek vardır. "Kim iyi ise mutludur; doğruluktan ayrılan kötü olan mutlu değildir." (Platon, 1982b: 74)

İnsanın kendisinde ve doğada bir düzen vardır. Bu düzene akıl ile ulaşabiliriz. İnsan davranışlarını özünde bulunan bu düzene göre değerlendirmeliyiz (Özlem, 2010: 43).

Bir insan için en büyük iyiliğin her gün erdem üstüne konuşmak, tartışmak olacağını söyleyen (Platon, 1982a: 94) Sokrates, kişilik olarak doğru temiz, açgözlülüğü olmayan, açık sözlü, konuşurken kibar, dindar, şakacı, bir adam olarak bilinir.

Sokrates'in savunduğu erdemler, kendi davranışlarını yansıtmaktadır. Doğru, kendisi ile barışık, dost canlısı, dindar, esprili, hazır cevap, sade ve sabırlı biridir. (Çetinkaya, 2010: 13) Ahlaksal değerlere büyük önem vermekte bu değerleri sadece teorik olarak savunmakla kalmayıp toplum içinde yaşantıya da dökmeyi hedeflemektedir. Yaşamı boyunca erdemlice yaşamasına rağmen, gençleri kötülüğe sevk etmekle suçlanmış ve baldıran zehri içirilerek öldürülmüştür.

Otoriteye ve devletin yüceliğine olan saygısını kanunlara itaat ederek ve başkalarını itaat ettirerek kanıtlamıştır. Mahkûm edildiği zaman arkadaşları gardiyanlara para vererek bir kaçış planı hazırlamışlardır. Ancak o yaşamı boyunca savunduğu değerlere ters düşeceği için bunu kabul etmeyecektir. Yaşamı boyunca kanunlara saygılı birisi olarak davranmıştır ve ölünceye kadar bunu sürdürecektir (Strathern, 1997: 69).

Sofistlerin karşısında yer alan Sokrates adalet, bilgelik, cesaret, yardımseverlik gibi kavramların doğasının aynı olduğu kanaatindedir. Bu erdemler ancak gerçek bilgiyle elde edilir. Anlık duygu, hazlar ve dürtülerle ifade edilemezler. Gerçek bilgi, hemen öğrenilecek ve öğretimle hemen aktarılacak bir şey değildir. Tersine birlikte çalışılarak, uğraşarak varılabilecek bir amaçtır.(Gökberk, 1996: 48).

Toplumsal varlık olan insanın birçok eylemini ve düşüncesini toplum belirler. İnsan, neyin iyi neyin kötü olduğunu içinde bulunmuş olduğu toplumdan öğrenir. Ancak bu durum insanın özgürlüğü engeller. İnsan ruhuna yönelip kendini tanımaya çalışmazsa gerçek mutluluğa ulaşamaz. Bilge insan kendine yönelmeli kendi ruhunu tanımalıdır. (Cevizci, 2010: 1417) Bu anlayış Cicero üzerinde etkili olduğu gibi günümüzdeki varoluşçu ve postmodern felsefeler üzerinde de etkili olmuştur.

Sokrates insanların aslen kötü olmadıklarını ve kötülüğün önüne geçebileceğini kabul etmekle, ahlak alanında tam bir iyimserliği temsil etmiş olur. Ancak Sokrates'in ardından giden Platon yaşadığı olayların tesiri ile hocasının bu kesin iyimserliğinden

ayrılmış ve vücut yapıları gibi ruh yapılarının da birbirinden ayrı olduklarını ileri sürmüştür (Birand, 1987: 39).

Sokrates'in felsefesini kendisinden sonraki dönemde ve Cicero'nun felsefesinde önemli kılan, erdemi bilim haline getirmeye çalışıp, bilgiyi ahlak için araç olarak kullanmasıdır. Felsefesinin merkezine insanı geçiren, insanın kendisiyle, evrenle ve toplumla olan ilişkisinin ne olduğunu ve ne olması gerektiğini araştıran, insani yaşamın kişisel, toplumsal ve ahlaki boyutunu ön plana çıkartmaya çalışan Cicero gibi toplumlarına ahlaki değerleri öğretmeye çalışan bütün filozoflar için Sokrates, en temel kaynak kabul edilir. Bu açıdan bakıldığında etiğin kurucusu kabul edilmiştir (Cevizci, 2010: 1417).

1.2. PLATON: TOPLUMUN BİR ÖĞESİ OLARAK İNSANIN AHLAKI

Platon'a duyduğu saygıyı “ ...filozoflar arasında adeta bir tanrı gibidir o.” (Cicero, 2012b: 95) diyerek ifade eden Cicero, her fırsatta Platon'dan övgüyle bahseder. Cicero'nun ahlak ve siyaset felsefesinin oluşmasında Sokrates gibi Platon'un önemli yeri vardır. Bu yüzden Platon'un görüşlerini Latinceye aktarmayı kendisine görev edinir. Bunu *Devlet* adlı kitabında şu şekilde ifade etmiştir: “Ben onun dediklerini, elimden gelirse, Latince biçimlendirmek isterim; doğrusu güç bir iş, ama yine de deneyeceğim.” (Cicero, 1967: 41)

Siyasi ve sosyal hayatta karışıklık ve düzensizliğin olduğu her dönemde filozoflar ahlaki konulara değinerek topluma yön vermeye çalışmışlardır. Yunan dünyasının en karışık döneminde yaşayan Platon da Yunan felsefesini siyaset ve ahlak alanında zirveye taşımıştır. Özellikle hocası Sokrates'in öldürülmesi ve savaşlar yüzünden, mevcut siyasi yönetimi ve toplumsal yapıyı sürekli eleştiren Platon, toplumun kurtuluşunu iyi ideasında görür. Bunun için ahlaki görüşlerini iyi ideasına göre şekillendirir. Doğruluk ve bütün öteki değerleri insanı iyi ideasına götürecek araç olarak görür (Platon, 1999a: 191).

Platon M.Ö. 427 yılında Atina'da doğmuştur. Atina'nın ünlü ve soylu ailelerinden birinin mensubudur. Oldukça iyi eğitim gören Platon 20 yaşında Sokrates'le tanışmış ve ölene kadar Sokrates'in yanından ayrılmamıştır. Platon'un gençliği döneminde Atina'da siyasi savaşlar vardır. Bu savaşlar Platon'un felsefesinin şekillenmesinde belirleyici

olmuştur. Platon'a göre siyasi savaşların ve toplumun mutsuz olmasının sebebi bilge olmayan eğitimsiz ve kabiliyetsiz yöneticilerdir. Bu yüzden bilgi özellikle yöneticiler için çok önemlidir (Göze, 2000: 21).

Sokrates'in en iyi öğrencilerinden olan Platon, hocasının ahlak ile ilgili görüşlerini devam ettirerek Hedonist filozofların ahlaki tutumu karşısında, Sokrates'in öğretisini geliştirip ahlaki doğruların, insanların arzu ve eğilimlerinden bağımsız, nesneye ve topluma duyarlı evrensel doğrular olduğunu düşünür.

Felsefi tutumunda Sofistlerin karşısında yer alan Platon, döneme ağırlığını veren Sofistlerin toplum üzerindeki etkisini yok etmeye çalışır. Sofistlerin doğru bilginin imkansızlığı ve bunun getirdiği değişim fikrine karşı, değişmeyen bilginin ve ahlaki değerlerin olabileceğini, eğer değişmeyen bir şeyler olmasaydı mutlak bilginin olamayacağını savunur. Değişmez olan insan zihnindedir. Platon bu insan zihninde olan değişmez kalıcı olan varlıklara idea demiştir. İdeaların bilgisi ebedi ve ezeli bir bilgidir (Çetinkaya, 2010: 153).

Felsefi diyalogların öncüsü olan Platon felsefenin birçok alanında görüş belirtmiş, bu görüşleri sistematik olarak işlemiş ve bir temele dayandırmıştır. Platon'un felsefesini sürekli geliştirmiş ve değiştirmiş olması kendisinden sonra gelen filozofların Platon'un felsefesini ikiye ayırmasına neden olmuştur. İlk dönem felsefesi daha çok hocası Sokrates'in etkisi altındadır. İkinci dönem felsefesinde ise felsefi sorunlara kendi penceresinden bakar. Özellikle idealar nazariyesi, onun felsefeye getirdiği en büyük özgünlüktür. Başta ahlak görüşleri olmak üzere bütün felsefesi idealar nazariyesiyle aynı paralelliği taşır.

Platon'un ahlak felsefesinin özünde ahlak kavramının anlamı vardır. İlk dönem eserlerinde, erdemın veya ayrı ayrı erdemlerin özünün ne olduğu tartışılır; erdemın bir bilgi olduğu düşüncesi savunulur. Erdem, istenebilecek şeylerle, istenilmemesi ve kaçınılması gereken şeyler hakkında bir bilgidir. Bu da doğruyu ve iyiyi bilmek ve buna göre hareket etmekle olur. Doğruyu, erdemi bilen kişi mutlu ve huzurlu olabilecektir. Bundan dolayı bilgili, erdemli kişinin, hayatın her alanında erdemli olması kaçınılmazdır (Birand, 2001: 60). Gerçek erdemle geçici erdem birbirinden ayrıdır. Ancak bilgili insanlar gerçek ahlaka sahip olabilir. Kendini bilen, güzelin ne olduğunu bilen insanlar hayatın her alanında erdemli ve huzur doludur.

Platon Sofistler gibi hazzın peşinden koşarak iyi olanı elde etmeye çalışmaz tam tersi iyinin peşinden koşup hazza ulaşmayı hedefler. Platon'a göre yaşamın gayesi iyiye ulaşmaktır (Platon, 2013: 43). İnsanı güçlü kılan, Tanrıyla, doğayla, idelerle özdeş kılan iyilik, bilgelikle mümkündür.

Platon, iyi ve erdem üzerine ahlak felsefesini temellendirir. En iyiyi veya mutluluğu bulmayı hedefler. Mutluluğu da iyi edimde arar. Bunun için idealara yönelir. İdealarda ki uyum durumunu insan iç dünyasında yakalarsa mutlu olabilir (Çetinkaya, 2010: 160). İdealarn bilgisi duyular aracılığı ile elde edilen bilgi olmadığı gibi doğada olan tekil varlıkların da bilgisi değildir. İdealara ulaşmak için insan özüne yönelmelidir.

İyi ideasını insan kendi içinde aramalıdır. Bilinen şeyler olarak gerçeğin ve bilimin kaynağı odur ama bilim ve gerçek ne kadar güzel olursa olsunlar, şuna inan ki, iyi ideası onlardan ayrı, onların çok üstündedir. Görünen dünyada ışığın ve gözün güneşle yakınlığı olduğunu düşünmek doğru, ama onları güneş saymak yanlış olduğu gibi, kavranan dünyada da bilim ve gerçeği yakın saymak doğru, ama onları iyinin ta kendisi saymak yanlıştır. İyinin yeri elbette ikisinin de üstünde, çok yükseklerdedir (Platon, 2012: 96).

İnsan dingin bir ruh ile iyiye ulaşabilir. Ruh ölümsüzdür. Kendi içine kapanık pasif bir durumda değildir. Zaman ve mekândan aşkın olarak hareket eder. Bir nefes gibi akıp gitmez, ezeli ve ebedi olarak var olan bir gerçekliktir (Platon, 2012: 70). Ancak ruh, gücünü insan bedeni olmaksızın gösteremez. Bunun için insan sadece ruhtan ibaret değildir. İnsan ruh ve beden birleşiminden oluşur. Ancak beden ölünce ruh, yeni bir bedene geçerek devamlılığını sağlar.

Sokrates'in felsefesinde olduğu gibi bilgelikle erdemli olunabilir. Ancak erdemli olan mutlu olabilir. Mutluluk en yüksek amaçtır. Kendisi insanın doğası gereği istenir. Mutluluk kendi başına saf bir değerdir. Mutlu olmak için iyi niyetli, adil, ölçülü ve tanrıya eş olmalıyız.

Öyleyse onunla dost olacak kişinin, olabildiğince ona benzemesi zorunludur. Bu temellendirmeye göre içimizden ölçülü olanı, kendine benzediği için tanrı sever, ölçülü olmayan ise, Tanrıya benzemez, ona düşmandır ve adaletsizdir. Öteki şeyler de aynı uslamlama ile böyledir. Tanrılara yakın olmak mutlu bir yaşam için en güzel, en iyi ve en etkili yoldur. Bu yol iyi insanın yoludur. Kötü insanın yolu

ise, doğal olarak bunların tersidir. Çünkü kötü insanın ruhu kirlidir. İyi insan ise, tertemizdir (Platon, 2007: 168).

Bilgi ve varlık problemini idealar nazariyesiyle çözümlenin yanında Platon insanın bu dünyadaki yeri ve idealarla bağlantısını açıklamaya çalışmıştır. İki çeşit âlem olduğunu ifade eden Platon, insanın da evrene paralel olarak iki yönü olduğunu kabul eder. İdealara karşı olan ruhani yönü ve görünüşler dünyasına karşı olan bedensel yönü. İnsan ruhu ideaların bir parçasıdır ve idealar gibi gerçeğin bilgisine ruh ile ulaşabiliriz. Ruhun görevi, insanı bedeninin esiri olmaktan kurtarıp idealara yönelmektir (Cevizci, 2010: 1261).

Hiç değişmeyen, en iyi özellikleri kendisinde barındıran, öncesiz ve sonrasız olan varlıklara 'idea' denir. İdealar görülemez, ancak kavranabilir, bu yüzden akla ve duygulara önem verilmesi gerekir. Duyu organlarıyla idealar kavranamaz. Var olan idealar içerisinde de en yüce, iyi ideasıdır. Bir eylemin iyi ya da kötü olduğu iyi ideasına uygun olup olmadığına bağlıdır. Yani bir eylem iyi ideasına uygunsa iyi, uygun değilse kötüdür. Bunun için her insan idealar dünyasına yönelmeli ve eylemlerini iyi ideasına uydurmalıdır. İyi ideası, insanın maddi varlığının dışında olan kişisel olmayan bir norm olduğu için Platon evrensel ahlak yasalarının varlığını kabul etmektedir (Cevizci, 2010: 1261).

Devlet adlı kitabında Platon, mağara örneği ile idealar âlemini anlatmaya çalışır. Bu örnekte mağaradaki mahkûm mağaranın girişine sırtı dönük, mağaranın arkasındaki duvara bakar şekilde durur. Arkasında bir ateş var, ateş ile mahkûm arasında birtakım nesnelere bulunuyor ve gölgeleri duvara yansıyor. Duvara yansıyan eşyaların gölgeleri, daha önce mağaranın dışına çıkmayan mahkûm için gerçeklik olarak kabul ediliyor. Eğer mahkûm serbest kalır ve mağaranın girişindeki ateşi görürse, gerçeklik sandığı şeyin aslında gerçek nesnelere sadece görüntüleri olduğunu anlayacaktır. Bu mahkûm, gün ışığına çıkıp güneşi görürse, güçlenecektir. Daha sonra mağaraya dönüp gördüklerini anlatırsa, pek ciddiye alınmayacaktır (Platon, 1999: 199, 200).

Her insan, iyi ideasını göremez, iyi ideasını görebilmek için de dünyada iyi ve güzel ne varsa hepsinin ondan geldiğini anlamış olunması gerekir. Görülen dünyayı yaratan ve işleten odur. Kavranan dünyada doğruluk ve kavrayış ondan gelir. İnsan ancak onu gördükten sonra iç ve dış yaşamında bilgece davranabilir. Platon'un iyilik

ideasını bir tür tanrı olarak algıladığını ve evrensel ahlak yasasını ona dayandırdığını söyleyebiliriz.

Evrensel ahlak ve bilgiyi arayan Platon'a göre bilgi sever, ün sever ve para sever olmak üzere üç çeşit insan vardır. Bilgi sever insan gerçeği arayan sorgulayan insandır. Hakikatin peşinde koşan insandır. Ün sever insan, şan ve ün peşinde olup her türlü fırsatı değerlendirmek isteyen insandır. Para sever insan ise, maddi zevkleri peşinde koşan insandır. Tek istediği ve hoşlandığı kazançtır (Akdemir, 2010: 78).

Ahlaki duruş açısından hocası Sokrates'e benzer bir duruş sergileyen Platon, evrensel ahlakın varlığını açıklamaya yönelik fikirler ortaya atmıştır. Platon'a göre nasıl matematiksel ve geometrik formlar varsa birtakım ahlaki formlar da vardır. Bu formlara ulaşabilen insan mutlu olabilecektir. Platon'a göre yığın, hiçbir zaman gerçek mutluluğa ulaşamaz. Gerçek bilgiye, erdeme, sadece ruhu güzel olan, iyi felsefe eğitimi almış sınırlı sayıda insanlar ulaşabilir. Bu yüzden toplumda ve de siyasette söz sahibi olan kişiler bunlar olmalıdır.

Ahlaki bireysel boyutta değil de toplumsal boyutta değerlendiren Platon, ahlaki davranışlarımızın toplumsal olması gerektiğini, toplumsal alanda geçerliliğinin olması gerektiğini söyler. Platon'un toplumsal hayatta benimsediği en önemli yapı ise devlettir. Platon'un devlet anlayışında sosyalizm ve oligarşinin birçok belirgin özelliğini bulmamız mümkündür. Platon'a göre devletsiz toplum olmaz bu yüzden devlet vazgeçilemezdir. Toplumun gücü devletin gücüyle orantılıdır. Mutluluğu için yaşayan insanlar mutluluğu ancak devlette bulabilir.

Platon, "iyi"yi idealar âleminde var olan bir değer olarak görmektedir. Ahlaki değerler insanın içinde değil insanın dışında aşkın olarak vardır. İnsan davranışlarının ölçütü bu değerlere yakınlığından geçer. Doğüstü olan bu değerler toplumsal alanda da geçerlidir. *Devlet* adlı kitabında erdemin yöneticilerde ve devlette bulunması gereken en önemli özellik olarak gören Platon, organizmacı bir devlet anlayışı orta koyup, nasıl ki akıl insanları yönetiyorsa devleti yönetenlerinde koruyucular arasından seçilen, akıllı, değerli ve toplumla ilgili insanlar olması gerektiğini savunur (Platon, 199a: 102).

Devletin insanlara katacağı en önemli şey adalettir. Çünkü adalet, sınıf farklılığını savunan Platon'un devlet anlayışında en önemli değerlerden bir tanesidir. Adalet iyi eğitimle ortaya çıkar. Bu yüzden eğitim toplumun mutluluğu için çok önemlidir. Özel

mülkiyeti devletinde reddeden Platon, eğitim için çocukların devlet tarafından alınması gerektiğini ve devlet tarafından yeteneklerine göre eğitilmesi gerektiği görüşündedir.

Platon'a göre devletin kaynağı, devleti ortaya çıkartan neden; insanların kendi kendine yetmemesi, bu yüzden de bir sürü gereksemeleri gidermek için başkalarının yardımına muhtaç olmasıdır. Onun için devletin her yerde ödevi şudur: "İnsanların ortak yaşamalarını, bunlara mutluluk sağlayacak şekilde düzenlemek. Bu ödev de ancak, topluluk hayatı ahlak ilkelerine göre düzenlenirse gerçekleşebilir." (Gökberk, 1996: 66)

Organizmacı bir devlet anlayışı benimseyen Platon ruh yapısı olarak iştahlarının peşinde koşan bedenlen güçlü insanların, toplumun maddi ihtiyaçlarını karşıladığını, akli ile hareket eden insanların, toplumu yönetmeye meyilli olduğunu, cesur insanların ise toplumu koruduğunu düşünür. Devleti yönetecek insanlarda dört temel unsur bulunmalıdır: Bilgelik, adalet, cesaret ve ölçülülük. Bu dört ahlaki öğeye çok önem veren Platon, özellikle devleti yönetenlerin bilge olması gerektiğini, koruyucuların, cesaretli olması gerektiğini, ölçülülük ve adaletin ise her insanda mutlaka bulunması gerektiğini söyler (Birand, 2011: 66).

İnsanı devlet içinde hemcinsleriyle birlikte yaşamaya ve toplum kurmaya mahkum edilmiş sosyal bir varlık olarak gören Platon'a göre yalnız insanlar devlete şekil vermez, devlette bireylere şekil verir. Bu yüzden devletin insanların kişiliğinin oluşmasında etkisi çoktur. Devlet cesursa bireyler cesur, ahlaklı ise bireylerde ahlaklıdır. Mükemmel devletler mükemmel kişiler yetiştirirken mükemmel olmayan devletlerde eksik kişiler yetiştirir (Akdemir, 2010:79).

Felsefi görüşleri batı felsefesinin temellerini oluşturan Platon, Cicero tarafından oldukça önemsenmiştir. Cicero'nun filozoflar arasında ilah gibidir (Cicero, 2012b: 195) dediği Platon'un felsefesini Roma kültürel yaşamına ve siyasi düzenine aktarmaya çalışmıştır.

1.3. ARİSTOTELES: MUTLULUK AHLAKI

Aristoteles M.Ö. 384 yılında Stegeria'da doğmuştur. Hekim olan babasının Aristoteles'in araştırmacı ve yenilikçi ruha sahip olmasında çok önemli etkisi vardır. On yedi yaşında Atina'ya gelerek Platon'un Akademia'sına girmiş ve tam yirmi yıl

Atina'da kalmıştır. Akademia'da zekâsıyla kendisini ön plana çıkarması uzun sürmemiş ve Akademi'nin en başarılı öğrenci olmuştur. Platon'un ölümünden sonra çeşitli araştırma gezileri yapmış ve doğayı biyolojik açıdan incelemiştir. Genç yaşlarda yazmış olduğu eserlerde hocasından fazla etkilenmesine karşın hocasının ölümünden sonra yavaş yavaş kendi felsefi sistemini kurmaya başlamıştır(Çetinkaya, 2010: 176).

Makedonya Kralı'nın yeğeniyle evlenen Aristoteles, kralın oğlu İskender'i eğitmesi için görevlendirilmiştir. On üç yaşından itibaren İskender'in eğitiminde büyük katkısı olan Aristoteles, İskender'in felsefe yerine siyaset ve savaşı tercih edip Büyük Helen İmparatorluğu idealiyle Asya'ya sefer düzenlemesi üzerine Atina'ya geri dönüp Peripatos (Gezginler) okulunu kurmuştur. Okul felsefe tarihinde yıllarca etkisini sürdürmüştür.

Felsefe tarihinde Cicero gibi Aristoteles de ılımlı bir filozof olarak yerini alır. Aristoteles tek bir okula veya filozofa bağlı kalmamıştır. Hiçbir öğretinin temsilcisi olmadığı gibi bütün öğretilerin doğru görüşlerini alıp kendi görüşleriyle geliştirmiştir. Aristoteles, kendisinden önce gelen Platon gibi aşırı idealist filozoflarla Demokritos gibi aşırı maddeci filozofların görüşlerini uzlaştırıp felsefi disiplin kurmaya çalışır. Maddeyi ve ruhu kabul eden Aristoteles bu iki unsuru tözde birleştirir. Tek tek maddenin varlığını kabul eder ancak maddeyi anlamlı kılan şeyin form olduğunu söyler.

Aristoteles'in erdem konusunu işlediği kitapları *Eudemos'a Etik* ve *Nikomakhos'a Etik*'tir. Aristoteles hocası Platon gibi ahlak öğretisinde asıl amaç olarak mutlak iyiye ulaşmayı hedeflemiş böylece mutlu olmayı asıl amaç edinmiştir. Mutlu olmak bütün Yunan felsefesinde olduğu gibi Aristoteles'te de uzak hedeftir.

Nikomakhos'a Etik adlı kitabının ilk bölümünde erdemleri ikiye ayırır. “Biri düşünce erdemi, diğeri ise karakter erdemi olmak üzere iki tür erdem vardır. Bunlardan düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle de deneyim ve zaman gerektirir; karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir, adı da bu nedenle küçük bir değişiklikte alışkanlıktan (ethos) gelir.” (Aristoteles, 2009: 30).

Ahlakı diğer bilgi dalların ayıran ilk filozof olan Aristoteles'e göre ahlakın sadece teorik boyutu yoktur. Ahlakta esas olan Platon'daki gibi eylemdir. Ahlaklı olmanın ölçütü sadece doğayı ve insanı bilmek değil, bilgece davranabilmektir. İnsanlar iyiyi kendi hayatında özgür ve bilinçli iradesiyle gerçekleştirebiliyorsa ahlaklı olabilir. Bu

noktada insan davranışlarının özgür ve istençli yapılması ahlaki eylemin olmazsa olmazıdır.

Erdemin duygulanımlarla ve eylemlerle ilgili olduğuna ve isteyerek yapılanlarda övgüler ile yergiler, istemeyerek yapılanlarda ise bağışlama, hatta kimi kez acıma söz konusu olduğuna bakılırsa. ‘isteyerek’ ve ‘istemeyerek’ yapılanı belirlemek, erdem konusunda araştırma yapanlar için herhalde gereklidir; yasa koyanlar içinde ödüllendirme ve ceza verme konusunda yararlıdır (Aristoteles, 2009: 44).

Buradan da anlaşılacağı gibi davranışlarımızda isteyerek davranmak, erdemli olmak için ön şarttır. İsteksiz ve bilinçsiz yapılan davranışlar ahlaki açıdan değerlendirilemez. İsteksiz olmayı kastederken Aristoteles bilgisizliği de bu sınıfa sokar ve bilgisizce yapılan edimleri ahlaki olarak değerlendirmez.

Aristoteles’in ahlak anlayışı da bilgi felsefesi gibi realisttir. Ahlaki alanı metafiziksel alandan farklı görür. Ahlaklılık alanında olasılıklar da vardır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran özellik bilinçli seçim yapabilmesidir. İnsan davranışları ikiye ayrılır: Birisi istençli davranışlar, diğeri de bilinçsiz davranışlardır. İnsanın davranışlarını belirleyen tutkular değil akıl olmalıdır. Birand, Aristoteles’te ahlakta akıl yerini ve akıl erdem ilişkisini şu sözlerle açıklar:

Aristo’ya göre, her varlığın doğa tarafından gösterilmiş olan bir yetkinlik hedefi ve bu hedefe göre bir eylem tarzı vardır. İnsan, bu alemdeki bütün öteki varlıklardan, “Logos”a sahip olmakla ayrılır. Bundan dolayı, insanın bütün çalışmalarının ve bütün eylemlerinin akla ve aklın ölçülerine uygun olması gerekir. Akla ve aklın ölçülerine uygun olan bir eylem, aynı zamanda, erdeme de uygun olan bir eylem demektir. Çünkü erdem, makul harekettir ve makul düşünceye dayanır (Birand, 2001: 86).

İnsanın bedeni ve ruhu uyumlu bir alem gibidir. Doğada olduğu gibi insanda da kosmos vardır. İnsan davranışlarında bu kosmosu sergilemelidir. İnsan erdemli olabilmek için davranışlarında orta hal sergilemelidir. Ne aza kanıksamalı ne de çoğu istemelidir. Aristoteles, beden ile akıl arasında kurduğu ilişkiyi erdem ile orta yol arasında da kurarak şöyle der:

O halde erdem tercihlere ilişkin bir huy: akıl tarafından ve akılı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak ortada olanda bulunma huyudur. Biri aşırılık, öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır; kötülük etkilenimlerde ve eylemlerde gerekenden aşırısı ya da eksigidir, erdem ise ortayı bulma ve tercih etmedir (Aristoteles, 2009: 37).

Erdemli olmak için izlenecek yol sürekli öğrenmek ve ruhunu dingin tutmaktır. Bilme gayretiyle erdemi kendi şahsında yaşayacak olan kimsenin ilk onu öğrenmesi, kendi şahsına benimsetmesi, içten içe onu özümsemesi gerekmektedir. “Demek ki erdemler ne doğal olarak ne de doğaya aykırı olarak edinilir; onları edinebilecek doğal yapımız vardır, alışkanlıklarla da onları tam olarak geliştiririz. Bunların olanaklarını daha önce taşıyoruz, daha sonra da etkinlikleri gerçekleştiriyoruz.” (Aristoteles, 2009: 30)

İnsanlar doğada ve toplum içerisinde yaşarlar bu yüzden doğanın ve toplumun bize getirdiklerini olgunlukla karşılamalıyız ki mutluluğu yakalayabilelim. Aristoteles, ahlakta kişinin yapıp etmeleriyle erdem arasında da bir ilişki kurar. Ona göre kişide olması istenilen bir davranış onda bir sürelik değil, yaşam boyu bulunmalıdır:

Aradığımız şey mutlu kişide bulunacak ve o, yaşam boyu böyle olacak; hep ve herkesten çok erdeme uygun olan şeyleri yapacak ve görecektir, talihin cilvelerine iyi ve en uygun şekilde katlanacak gerçekten iyi ve pürüzsüz, dört dörtlük bir kişi olacak. Talihin getirdikleri önemli önemsiz pek çok şey olduğuna göre açıktır ki, küçük talihsizlikler yaşamın yönünü değiştirmeyecek, birçok büyük talihliler ise yaşamını daha kutlu kılacaktır. (Çünkü bunlar doğaları gereği yaşama tuz biber katarlar. Güzel ve erdemli bir şekilde kullanılabilirler) Talihsizlikler ise mutluluğu bozar, yok der; acılar getirir ve pek çok etkinliğe engel olur (Aristoteles, 2009: 24).

Erdemli insan akıl ile seçim yapıp iyi ile kötüyü kavrayabilen insandır. Erdemli insan tutkularıyla değil aklıyla hareket eder. Hayvanlar ve insanlar istemli davranabilirler ancak hayvanlar akıllı davranamazlar. Eğitimsiz bir akıl hangi eylemlerin erdemli hangilerinin erdemsiz olduğunu belirleyemez. Bunun için eğitim şarttır. Eğitim sayesinde insan erdemleri öğrenir ve erdemli etkinlikte bulunur. Erdem insan için mutlu olmanın özelliklerini tam olarak ifade etmek için ön koşuldur. İnsan doğasını tamamlar. “Çünkü mutlu ya da mutsuz olmak bunlara bağlı değildir, ama daha

önce dediğimiz gibi insanın yaşamı bunları gerektirir; mutluluk için önemli olan erdeme uygun etkinliklerdir, eyleme aykırı etkinlikler ise mutluluğun tersini yaratır.” (Aristoteles, 2009: 24)

Erdemli yaşama ulaşan kimse mutluluğa da erişmektedir. Bu yüzden mutluluğu dışarıda veya başka insanlarda aramak yerine kendi özümüzde kendi içimizde aramalıyız. Mutluluğu arayan insan kendi özüne uygun davranmalı, kendi dengesini kurmalıdır. Her şeyde ölçülü olmalıdır.

Mutluluk acaba öğrenilebilir ya da anlaşılabilir veya başka bir şekilde gerçekleştirilebilir bir şey midir? Yoksa bir tanrı vergisi olarak mı ya da bir rastlantı sonucu mu gelir? Tanrıların insanlara verdiği başka bir armağan varsa, mutluluğun da tanrıların vergisi olması akla yatkın, özellikle de insansal şeylerin en iyisi olduğuna göre. Ancak bu galiba başka bir araştırma alanının konusuna daha uygun olsa gerek; nitekim mutluluk tanrı vergisi olmayıp da erdemle ya da belirli bir öğretim ya da eğitimle gelse bile, en tanrısal şeylerden görünüyor; çünkü o erdemün ödülü ve en iyi amaç olarak görünüyor, tanrısal bir şey ve kutlu (Aristoteles, 2009: 22).

Erdemli olmayı Platon ve Sokrates gibi toplumsal açıdan ele alan Aristoteles, ahlaklılığı toplumsal bir değer olarak görür. Hayvanların insanlar gibi kendine göre hazları, beğenileri vardır. İnsanları hayvanlardan ayıran özellik hayvanların davranışlarını hazlar belirlerken insanların davranışlarını hazlar belirlemez. İnsan toplumsal ve akıllı bir canlıdır.

Bir insana haz veren bir başka insana haz vermeyebileceği gibi, insanın şartlarına göre de haz veren şeyler değişebilir. Örneğin, gençken hazzettiğimiz şeylerden yaşlılıkta hazzetmeyeceğimiz gibi. Sonuç olarak insanların doğasından gelen zevklerini kabullenmek gerekir; ancak insanlar bu zevklerini kontrol etmelidir.

Aristoteles hayatın her alanında geçerli olan bir iyinin varlığını kabul etmez. Ona göre; sanattaki iyi, savaştaki iyi, günlük hayattaki iyi değişebilir. Bir alanda iyi olan diğer alanda iyi olmayabilir.

İyi, var olanla da eşit biçimde çok anlamda kullanılır. Başka yerlerde de ayırdığımız gibi, var olan hem nelik imler hem de nasıllık, nicelik, zaman imler; üstelik kimileyin devinme, kimileyin devindirme kategorisi içinde. İyi de bu

kategorilerin her birinde bulunur: Varlık, töz kategorisinde akıl, tanrı; nasıllık kategorisinde adil; nicelik kategorisinde doğru ölçü, zaman kategorisinde uygun an; devinimle ilgili olarak da öğretene ile öğrenen. Nasıl söylenen durumlarda tek bir şey değilse, iyi de tek bir şey değildir (Aristoteles, 1998: 30).

Sadece iyi değil, iyiyi inceleyen bilimlerde ayrı ayrıdır. Platon'da olduğu gibi aşkın ve üstün bir iyi ideasından bahsedemeyiz. Mutlak iyi olan "eudaimonia"dır. Eudaimonia bireysel haz ve arzular değildir, sürekli olan genel geçer olan toplumun iyiliğidir.

Toplumsal bir varlık olarak insanın amacı mutluluğa ulaşmaktır. Bu da ancak toplum içerisinde olabilir. Kendisini topluma karşı soyutlayan insan mutlu olamaz. Toplum halinde yaşayan insanın da kendisini tanımak ve kendisiyle barışık olmakla birlikte iyi dost olmak gibi belli sorumlulukları vardır. Erdemli olabilen insan dostlarını da iyi tanımalı ve onlarla barışık olmalıdır. İnsanların yetkin dostluğunu yeğleyen Aristoteles anne-babanın çocuklarıyla olan dostluğunu yetkin dostluk kabul eder. Akraba olmayan özünde iyi olan insanların da yetkin dost olabileceğini ancak böyle dostlukların çok az bulunduğu kanısındadır. Özellikle çocuklu eşlerde dostluğun yetkin olma ihtimalinin fazla olacağını söyler.

Dostluk konusunda da Cicero'ya ilham kaynağı olan Aristoteles dostluğu herkes için zorunlu bir erdem olarak görüp dostluğu üçe ayırır: Haz için dost olanlar; bunlar genelde gençlerdir. Ortak hazlar bittiği zaman dostlukları da biter, fayda için dost olanlar; bunlar ise genelde yaşlılar olup ortak faydaları bittiği için dostlukları biterler. Üçüncü olarak ise iyi kişilerin dostluğudur. "İyi kişilerin ve erdeme uygun olarak birbirine benzeyen kişilerin dostluğu mükemmeldir. Bunlar iyi olduklarından ötürü birbirleri için karşılıklı iyi şeyler isterler, kendi başına iyidirler." (Aristoteles, 2009: 158)

Aristoteles'in adalet düşüncesi Stoa felsefesinin adalet anlayışının temelini oluşturmaktadır. Toplumsal yaşamı zorunluluk gören Aristoteles'in ahlak felsefesinde adalet kavramı önemli bir yere sahiptir. Çünkü kendi amacını kendinde taşıyan en önemli erdem adalettir. Adalet doğanın bize sunduğu en önemli erdemdir. Adalet erdemnin bir parçası olup doğaldır. Adaletli davranmak doğanın yasalarına uygun davranmaktır. "Yasaya uyan insan da, eşitliği gözeten insan da adaletli olacaktır. Öyleyse adalet 'yasaya' uygun olanda ve eşitliği gözetende. Adaletsizlik ise yasaya

aykırı olanda, eşitliği gözetmeyende olur.” (Aristoteles, 2009: 91). Adaletli insan, adaletli şeyleri her ne olursa olsun tercih ederek yapan kişidir.

Aristoteles kendinden önceki idealist ve maddeci filozofların görüşlerini uzlaştırarak Cicero’ya ilham kaynağı olmuştur. Özellikle mutluluk, ahlak, erdem gibi konularda Cicero, Aristoteles’ten fazlasıyla etkilenmiştir.

1.4. EPİKÜROSCULUK: ACIDAN KAÇIŞ

Yunan kültüründe polis devlet sisteminin çöküşüyle birlikte iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi insanların mutluluğu ve ahlaki değerler sorunu, ikincisi ise farklı kültürlerle Yunan kültürü arasında mesafelerin ortadan kalkmasıyla birlikte ortaya çıkan devlet içindeki insanların yeri sorunu. Bu iki sorundan özellikle mutluluk ve ahlaki değerler konusunda felsefe üreten okulların başında Epiküroscu okul gelir.

Epikürosculuğun kurucusu Epiküros’tur. Birçok felsefi eseri olmasına karşın yazdıklarının çoğu günümüze ulaşmamıştır. Epiküros aslen Sisamlıdır. Gençliğinde Demokrit’i, Nausiphanes’i dinlemiş ve Demokrit felsefesinin tesiri altında kalmıştır. Epiküros, daha sonra Atina’ya gelip yerleşmiş ve M.Ö. 300 yılında burada mektebini kurmuştur. Epiküros’u diğer filozoflardan farklı kılan özellik kurmuş olduğu mektebin gerçek mektep olmaktan ziyade, kendisinin düşünce ve görüşlerine bağlı olan kimselerden meydana gelmiş olan bir cemaat olmasıdır. Epiküros bu cemaatin başında, yalnız bir hoca değil, öğrencilerinin ruh durumlarıyla ilgilenen bir dost, bir babadır. (Birand, 2001: 104)

İçinde bulunduğu dönemde Epikürosculuk çok hızlı benimsenmiş ve yayılmıştır. Özellikle hazzı ön planda tutan felsefi öğretisi, toplumun üst sınıfına mensup insanlar tarafından oldukça kabul görmüştür. Epikürosculuk, Aristoteles’ten farklı olarak insanı toplumsal ve siyasal bir varlık olarak görmez. Epikürosculuğa göre toplumsallık insanın doğasına aykırı olduğu gibi insanı mutsuzluğa sürükler. İnsanı doğasından uzaklaştıran en büyük unsur toplumdur. İnsanlar birbirleriyle ilişkiye girdikleri zaman bencilleşirler ve çatışmaya girerler. Bu çatışma ortamının insanları mutlu etmediği anlaşıldığında artık herkes kendi hakkını savunmak için başkalarının haklarını da savunmak zorunda olduğunu anlar. İnsanların kendi haklarını koruması için insanın kendi kendine yetmesi, toplumdan uzaklaşıp bilgece yaşaması gerekir.

Bilgi teorisi bakımından duyumcu, varlık görüşü bakımından da atomcu ya da maddeci bir bakış açısı benimsemiş olan Epiküroscu Okul, ahlak konusunda ise hazcı bir görüş geliştirmiştir. Başka bir deyişle, Helenistik Dönemin diğer okulları gibi, hazzı ön plana çıkartmış olan Epiküroscu görüş ya da okula göre insan yaşamının amacı mutluluk olup, mutlu bir yaşamın başlangıcı da sonu da hazdır (Cevizci, 2010: 568).

Kiyrene mektebinden etkilenen Epikürosculuğun ahlak felsefesi varlık ve bilgi felsefesine dayanır. Epiküros'a göre felsefenin son hedefi "eundaimonia" yani hazdır. Materyalist görüş noktası açısından, ölümlerle birlikte her şeyin bittiğine ve insanın yalnız bir kere dünyaya geldiğine inanan Epiküroscular, bu kısa hayatın mümkün olduğu kadar mutlu geçirilmesi taraftardır. Epiküros'a göre insanı mutluluğa ulaştıracak olan şey hazdır. Bundan dolayı haz, bütün eylemlerimizin ve bütün çabalarımızın ölçüsü olmalıdır. Haz, doğanın, canlı varlıklara aşıladığı bir duygudur. Epiküros'un hazdan anladığı, "...beden alanında acı çekmemek, ruh alanında da hiçbir huzursuzluk duymamaktır." (Epiküros, 1962: 38)

Varlık düşüncesine paralel olarak ahlak felsefesini şekillendiren Epiküros maddeci evren görüşünü benimsese de Demokritos'tan bazı yönleriyle farklılık gösterir. Demokritos'un evren görüşü mutlak anlamda determinist bir evren görüşüdür. Başka bir deyişle onun görüşüne göre evrenin belli bir andaki hali evrenin bundan önceki halinin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkar. Buna göre atomların belli bir andaki konumları, hızları ve onların hangi yönde hareket ettiği bilirse, gelecekte nelerin olacağı tam bir kesinlik ve dakiklikle bilinebilir. Epiküros ise, bu görüşe karşı, atomların yalnızca aşağıya doğru hareket ettiğini değil aynı zamanda normal yollardan küçük bir sapma göstererek hareket ettiğini söyler. Böyle bir sapma ortaya çıktığı zaman ise, tüm atomların yönleri değişir ve dolayısıyla her şey belirlenmiş olmaz. Bununla birlikte, sapmanın bir nedeni yoktur, bundan dolayı olayların seyri önceden bilinemez (Cevizci, 2010: 567).

Epikürosculuk felsefesi tam anlamıyla bir acıdan kaçış hazza yönelik felsefesidir. Ancak her zevk Epikürosculuk için geçerli ve peşinden koşulacak yetkinlikte değildir. Zenginlik, şan şeref, para değersiz zevkleridir. Bu zevkler değersiz olduğu için biz, insana uzun süreli yarar verecek zevklerin peşinden koşmalıyız (Epiküros, 1962: 38).

Epiküros'un hazdan anlatmaya çalıştığı duyusal zevklerdir. Ruhani zevkler duyusal zevklerden sonra gelir. Duyusal zevkler olmadan ruhani zevkler olmaz. Bununla birlikte, insan zevk elde etmeye çalışırken ölçülü olmalıdır. "Ölçülülük her şeyin başında gelen en büyük zenginliktir. Onun için ölçülü olmak felsefeden bile daha değerlidir. Çünkü diğer bütün erdemlerin kaynağı ölçülü olmaktan geçer." (Epiküros, 1962: 39)

Hazlar üç gruba ayrılır. Birinci olarak beslenme ve giyinme gibi fizyolojik ve zorunlu olan hazlar vardır ki bunların karşılanması kolaydır. Çünkü doğaya azla kanılabılır. İkinci grupta, doğal olmakla birlikte zorunlu olmayan erotik hazlar vardır. Bu hazların bastırılması güç değildir. İnsan bunlardan yoksun da yaşamını devam ettirebilir. Nihayet üçüncü grupta şan ve şeref hırs gibi ne tabii ne de zorunlu olmayan zevkler vardır ki bunlardan muhakkak surette kaçınılması lazımdır. Çünkü bunlar sonunda mutsuzluk ve sıkıntı verecek hazlardır (Birand, 2001: 107).

Dönemin bütün felsefi sistemlerinde olduğu gibi Epikürosculukta da bilgelik önemlidir. Bilge insanın özelliklerin şu şekilde tanımlamıştır. "Bilge ise ne hayatı benimsemezlik eder, ne de ölümden korkar; çünkü hayattan iğrenmez ve var olmayışı da bir bela olarak görmez." (Epiküros, 1962: 35) Bilge insanların hayatında rastlantıya yer yoktur. "Rastlantı (Tykhe) bilgenin hayatında pek az yer alabilir; onun bütün ömrü boyunca, daha büyük ve önemli şeyleri düzenleyen kendi aklıdır." (Epiküros, 1962: 59)

Epikürosculuk Felsefi öğretisinde tüm ayrıntılarıyla bilgece yaşamının nasıl olduğunu açıklamaktadır. Felsefenin görevi insanın nasıl bilge olabileceğini araştırmak ve böylece bilgelikle hazza ulaştırmaktır. Yani felsefenin asıl görevi pratik sorunlarla ilgilenmektir. "Akıllı, dürüst ve insafli olmadan mutlu yaşanamayacağı gibi, mutlu olmadan da akıllı, dürüst ve insafli olunamaz. Bunlardan biri, örneğin akıllılık eksikse dürüst ve insafli olan da mutlu yaşayamaz." (Epiküros, 1962: 56)

Epikürosculuğun temel problemlerinden birisi de ölüm konusudur. Demokritos gibi doğada mutlak olmasa da bir nedensellikten bahseden Epikürosculuk anlayışı kadenci bir anlayışı benimser. İnsanın görevi akıllı davranıp yazgısına boyun eğmektir. Ölüm de kaçınılmaz olduğu için ölüm konusunda kayıtsız kalmalıyız. Ölümden sonra bir yaşantımız olmayacağı için yaşadığımız müddetçe akıllıca davranıp bulunduğumuz dünyanın keyfini sürmeliyiz. Epiküros insanın hazza ulaşmasını engelleyen üç korku

olduğunu söyler: Tanrı, ölüm ve kader. İnsanlar bu korkulardan kurtulmalıdır. Çünkü insanlar ne yaparlarsa yapsınlar bunları değiştiremezler. Tanrılar insanların işlediklerine karışmazlar ve doğaya müdahale etmezler. Tanrılar doğaları gereği pasif olduğu tanrılardan korkmanın anlamı yoktur. “Ölümünden de korkmamak gerekir; çünkü biz yaşarken ölüm yoktur, ölüm geldiği zaman ise biz artık yaşamda değilizdir.” (Epiküros, 1962: 35) Nitekim hayat atomların düşüş ve çarpışmaları bir zorunluluğa, mutlak bir determinizme dayanmayıp atomların gösterdiği küçük bir sapmanın sonucu olarak geliştiği güzel ve rastlantısal olduğundan, kaderden de korkmaya hiç gerek yoktur. İnsan bu korkulardan kurtulduğu zaman, en yüksek amaç olan mutluluk yolunda tüm engelleri aşmış olur. Ölüm korkusu, cehennem korkusu gibi korkular, mutlu olarak yaşaması gereken insanların mutluluğunu engeller.

Kaderin kaçınılmaz olduğunu her ne kadar bizlerin az da olsa kadere müdahale edebileceğimizi, kaderin bize getirdiklerini olduğu gibi doğal kabul edip kabullenmemiz gerektiğini söyleyen Epikürosculuğa göre kaderi olduğu gibi doğal görerek kabullenmeliyiz. “Her ne kadar gelecek bizim elimizde değilse de; gene büsbütün bizim gücümüzün dışında değildir. Onun için ne beklediğimizin geleceğine güvenmeli; ne de hiç gelmeyecek diye tasalanmalıyız.” (Epiküros, 1962: 41)

Din konusunda da tanrıtanımaz olan Epikürosular, dinin insanların mutluluğunu engellediğini savunur. Tanrı korkusu, cehennem korkusu insanın mutluluğunun önündeki engeldir. Eğer tanrılar dünyayı yaratmış olsalardı ve müdahale ediyor olsalardı dünyada bu kadar kötülük olmazdı. Tanrılar var olsalar bile doğaya müdahale etmezler. Bu yüzden hiçbir şey yapmadan, düşünmeden bilgeliğin tadını çıkartmalıyız. Sadece bilge insanlar en derin ve sonsuz hazları yaşarlar. Cicero bu durumu *Tanrıların Doğası* adlı eserinde şöyle anlatır:

Biz Epikürosçularsa mutlu bir yaşamı ruh dinginliğine ve her türlü görevden azade olmaya bağlıyoruz. Evet, Epiküros bize başka şeyler de öğretti; örneğin evren doğa tarafından yaratılmıştır, hiçbir biçimde bir sanatçının eseri değildir; oysa sizin tanrısal bir hüner olmaksızın gerçekleştiremeyeceğini söylediğiniz bu iş o kadar kolaydır ki doğa sayısız dünyalar yaratacaktır, yaratmaktadır ve yaratmıştır da. Ama siz zihni işe karıştırmadan doğanın bunu nasıl gerçekleştirdiğini anlamadığınız ve konuya çözüm getiremediğiniz için tragedya şairleri gibi tanrıya başvuruyorsunuz (Cicero, 2012b: 89).

Epikürosculuk mektebi, Stoahılar gibi doğaı yasayı veya tanrıyı kabul etmekle birlikte tanrının doğaya müdahale etmediğini ve doğaya uygun yaşamın en büyük erdem olduğunu savunurlar. Tanrı, kader ve haz konusunda felsefeye yeni bakış açısı kazandıran Epikürosculuk Cicero'nun bilgi felsefesi ve ahlak felsefesinin oluşmasında etkili bir yere sahiptir. Acıdan kaçış noktasındaki Epikürosculuğun söylemleri felsefe tarihinde farklı bakış açısı getirmiş, sanayi devrimi ile birlikte psikolojik travmalar yaşayan insanlara ilham kaynağı olmuştur.

1.5. STOA OKULU: DOĞAYA UYGUN YAŞAM

Epikürosculuk ve Septisizme paralel olarak gelişen Stoa okulunun geliştiğı döneme Helenistik dönem denilir. Bu dönemin en önemli özelliğı Antik Yunan site devletlerinden imparatorluğa geçiş dönemine denk gelmesidir. Stoa felsefesi ve çağdaşı akımları bu geçiş dönemi felsefesinin bir ürünüdür. Bu dönemde filozofların felsefi tutumu yeni paradigmaya ayak uyduramayan topluma yol göstermek olmuştur.

M. Ö. 336-264 Arasında yaşayan Kıbrıslı Zenon tarafından kurulan Stoa mektebi, Helenistik devrin büyük düşünce hareketlerinden birisidir. Çağdaşı olan Epiküros mektebi gibi felsefenin ödevini, insanı mutluluğa ulaştırmakta bulur. Stoa felsefesi, insanı mutluluğa ulaştıracak bir hayat görüşü temellendirmeye çalışır. Bunu yaparken mutluluğun, insanın kendine bağılı olduğu, insanın kendi kendini mutlu edebileceğı düşüncesinden yola çıkar. Mektebin kurucusu olan Zenon, insan mutluluğunun dıştan gelen tesislerle ve kaderin cilveleri ile ilgili olmayıp, insanın bütün bunlar karşısında takınacağı tavra bağılı olduğunu ileri sürer. Zenon tarafından ortaya atılan ve mutluluğu içselleştiren bu görüş, Stoa mektebinin üç yüzyıl boyunca dayandığı ana görüş olmuştur (Birand, 2001: 97).

Kyınikler, Sokrates ve Platon'un felsefesinden etkilenen Zenon, insan ve ahlak problemleri üzerine felsefe yapmıştır. Atina'da Stoa Poikile'de (resimlerle süslü direkli bir galeride) okulunu açan Zenon'un okulu, adını buradan almıştır (Gökberk, 1996: 102).

Roma döneminde uzun süre etkili olan Stoa okulu felsefi düşünce bakımından üçe ayrılır. Stoacılığın bu üç dönemi şunlardır: 1. Eski veya Erken Dönem Stoacılığı 2. Orta veya Geçiş Dönemi Stoacılığı 3.Yeni veya Geç Dönem Stoacılığı. Stoacılığın Erken

Dönemi M.Ö. 3. yüzyılın başlarından 2. yüzyılın ortalarına kadar uzanan yaklaşık yüz elli yıllık bir süreyi içine alır ve bu süre tarih sahnesine üç önemli filozofu çıkarır. Bunlar, okulun kurucusu ve Stoacılığın ana görüşlerini ilk ortaya atan Zenon (M.Ö. 344-262), Zenon'dan sonra okulun başına geçen öğrencisi Kleanthes (M.Ö. 331-233) ve Kleanthes'ten başkanlığı devralan ve okulun öğretilerini yeniden ortaya koyan, sistemleştiren, bundan dolayı da haklı olarak ikinci kurucusu olarak kabul edilen Krizippos'tur (M.Ö. 281-208) (Çetinkaya, 2010: 235).

İlk dönem filozoflarından sonra Stoa felsefesinin ilgi alanı daha fazla ahlaka ve insana yönelmiştir. Orta dönem Stoa felsefesinin öne çıkan en önemli isimleri Rodoslu Panetius ve Posidonius'tur. Bu yöneliş özellikle geç dönem filozofların Cicero ve Seneca'da zirveye ulaşmıştır.

Stoalılar felsefeyi mantık, fizik ve etik diye üçe ayırmışlardır (Gökberk, 1996: 102). Stoa felsefesinde esas sorun etik sorunlar olmakla birlikte fizik ve mantık bizi etik bilgisine ulaştıracak araçtır. Mantık, aklın doğruyu bulmak için yürüteceği akıl yürütmeler ile doğru yolu bulmaya, fizik ile evrenin yapısını ve işleyişini çözmeye, etik ile toplu halde yaşayan insanların sorunlarını tespit etmeye ve çözmeye çalışmışlardır. Stoalıların etiği mantık ve fizikle desteklemeye çalışması Kyiniklerin bilgiye değer vermeyen ahlak öğretisinden ayrılan önemli özelliğidir.

Yaşamı, evrenin çerçevesi içerisinde ele almak gerektiğine inanan Stoalılar için mantık ve fizik insanın doğasını anlamak için önemlidir. Ahlaki yapının belirlenmesinde mantık ve fiziğe uygunluğun önemli bir yeri vardır. Bilge insan doğanın ve aklın kurallarını bilir. Bu kurallara uygun hareket ederek davranır. Bu yüzden bütün Stoalı filozoflar mantık ve fizikle ilgilenmişlerdir.

Stoalıların insan felsefesi, logos öğretisine dayanır. Buna göre insan, ruhun ve bedenin birleşimidir. Hem ruh hem beden doğadan pay almıştır. Ancak ruh bedene göre doğal akla yani logosa daha yakındır. Beden kaba maddeden yapılmışken ruh ise ince bir maddeden yapılmıştır. İnsanı beden, ruh ve akıl bağlamında ele alan Stoalılar insanı doğal yasanın bir parçası kabul ederler. “İnsanın gerçek doğası ne beden ne de ruhtur, insanın gerçek değişmez doğası akıldır.” (Akdemir, 2010: 84) İnsanın maddi ve ruhi yönünün ötesindeki akli yönüne ulaşmak için bilgi en önemli araçtır.

Temel olarak basit ve doğru önermelere ulaşmaya çalışan Stoacılar bilgiyi çok önemsemişlerdir. Aristoteles ve Platon'dan etkilenerek Sofistlerin karşısında yer alıp doğru bilginin varlığını kabul etseler de doğru bilginin ne olduğu konusunda hem Aristoteles'in önermeler mantığını hem de Platon'un idealar nazariyesini reddederek gerçek bilginin tekil ve bireysel olduğunu savunup bilginin kaynağında deney ve duyu organlarını görmekteydiler. "Bu felsefeye göre, bir filozof ya da bilgenin (sophos) sağlam bir bilgisi olacaktır; sağlam olmayan kanılar, bilgenin değer ve onuruna uygun düşmez." (Çetinkaya, 2010: 240)

İnsan felsefesi yapan Stoacıların felsefesinin temelinde Sokrates'in bilgi ve fizik anlayışı vardır. İyi olmak, erdemli olmak en önemli gayedir. Bunun için de bilgelik esastır. Nesnelerin değeri ile insanın ne olduğu ve dünya içindeki yeri ve anlamı üzerine bilimsel bilgisi olmayan kimse doğru, erdemli eylemde bulunmaz. Dolayısıyla mutluluğa erişemez; doğru bilgi, doğru iş yapmayı, doğru davranmayı da sağlar. Bilgi ile eylemin birliği düşüncesi Stoa öğretisinin bir ana özelliğidir (Gökberk, 1996: 105). Bu bilgelik sadece teorik anlamda değil toplumsal anlamda geçerliliği olan pratik bir bilgeliktir. Çünkü bütün doğada ve insanlarda tanrısal akıl vardır. Bilge toplumlar bu akli gün yüzüne çıkartıp mutluluğu yakalayabilirler.

Felsefenin pratik yönüyle daha fazla ilgilenen Stoa felsefesi insanı felsefenin temeline taşır. Kyinizm de olduğu gibi, Stoa için de insan, felsefenin ana düşüncesi olup özellikle de doğa ile insan arasındaki bağ en önemli konudur. Zenon ve Stoacılar sadece Kyinik okulundan etkilenmemiş Herkalitos, Sokrates ve özellikle de ahlak konusunda Platon'un felsefi düşüncelerinden etkilenmişlerdir. Kyiniklerin insan ile ilgili görüşlerini Platon ve Sokrates'in görüşleriyle temellendirmeye çalışmışlardır. Felsefelerinde Sokrates ve Platon'a değer vermeleri Stoacıların kendi dönemlerinde saygınlıklarını artırmıştır. Çünkü İlkçağ ve Ortaçağ Yunan ve Roma felsefesinde Sokrates'le Platon ahlaki bir değer olarak kabul edilmektedir (Gökberk, 1996: 103).

Stoacılar da 'doğal olan' ile 'doğal olmayan' karşıtlığı vardır. 'Doğal olmayan' insanda içgüdülerin ağır basıp akıl karşısında üstünlük kazanmasıdır; 'doğal olan' herkeste bulunan, herkeste bir olan aklın egemen, üstün olmasıdır; doğal olan akla uygun olandır. Doğal olmak demek akli olmak demektir. "Akla, doğaya uygun olanla aykırı arasındaki karşıtlığı belirtmeleri, erdemi doğanın yasasına uyma diye

tanımlamaları ile Stoalılar ‘ödev’ kavramını ilk olarak ahlak felsefesine getirip yerleştirmişlerdir. Doğaya akla uygun yaşamak bir ödevdir (kathekon); bilge kişi, maddi yönüne karşı gelerek aklın yasasına uyarak bu ödevi yerine getirecek ve gerçekleştirecektir.” (Çetinkaya, 2010: 243)

Temel sorunu insan olan Stoa felsefesi de dönemin diğer okulları gibi insanın mutluluğu üzerinde durmuş, insanın diğer insanlar ve doğa karşısında nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği konusunda fikirler yürütmüştür. Alemin bir parçası gördükleri insanın doğaya uygun yaşaması gerekliliği Stoa felsefesinin özünü oluşturur. Panteist bir tutum sergileyen Stoa felsefesi insanı doğanın parçası görmenin yanında doğanın kanunlarının insan içinde geçerli olduğunu kabul etmiştir.

Stoalılar akla ve doğaya uygun davranmayı esas kabul ederler. Akla uygun davranmanın ahlakilik olduğunu düşünüp akli kullanmayı öğütlerler. Bu anlayış Kyniklerin de anlayışıdır. Stoalılara göre ahlakın hedefi doğayla insan arasında bir uyum kurmaktır. Bu da insanın hem alemin bütünü ile hem de kendisi ile uyum halinde olabilmesi demektir. İnsanın alemin bütünüyle uyum halinde olabilmesi demek bu alemde olup biten şeylere boyun eğmesi demektir. Dünyadaki olgular logos, yani Tanrı’nın kendisi olan dünya ruhu tarafından düzenlenir. Bu olgular mümkün olanların en iyisidirler. Bundan dolayı gerçekten dindar olan insanlar bunları olduğu gibi kabul etmek zorundadırlar. Alemde rastlantı olmamakla birlikte olup biten her şey bir amaca doğru hareket eder (Birand, 2001: 102).

Stoalıların fizik anlayışı Heraklitos ve Aristoteles gibi düalisttir. Stoalılar varlıkların temelinde iki unsur olduğunu kabul ederler: I. Aktif prensip. II. Pasif olan madde. Stoalılara göre varlıkların temelinde bulunan aktif prensip, logos yani Tanrının kendisidir. “Ancak Stoalılar, gerçek olan ve bir tesir kabiliyetine sahip bulunan her şeyin, mutlak surette maddi olması gerektiğini de ileri sürerler. Böyle olunca Tanrının kendisinin de maddi olması lazım gelir. Tanrı da bir maddedir. Yalnız çok ince cinsten ve görünemeyen bir maddedir.” (Birand, 2001: 99) Bu tavırlarıyla Stoalılar Aristoteles’in düalizmine karşın materyalist bir monizm ortaya koyarlar.

Doğadaki aktif prensibin karşısında yer alan madde her türlü etkinlikten uzak tamamen edilgidir. Logos ise doğada ve insanda içkin bir şekilde bulunur. İnsanda bu

içkinlik akıldır. İnsan aklın yasalarına uymalı, akli hareket etmeli, aklını ön plana çıkarmalıdır.

Stoalılar insanların ortak dünya mantığının (logos) parçası olduğuna inanırlar. Onlara göre evrensel akıl canlı, ölümsüz, akıllı, yetkin ve mutludur. Ayrıca dünya gibi birdir. İnsanların inandığı “politeizm” yani çok tanrılı din gerçekte bir ve tek olan bu tanrının farklı yönlerini ifade eden değişik adlandırmalarından başka bir şey değildir. Bu konuyla ilgili Ahmet Arslan şöyle bir açıklama yapar:

Tanrıyı hem her şeyin özgün maddesi hem de itici gücü olarak kabul eden stoa felsefesine göre Tanrı, doğada ki bütün nesnelere ve bütün varlıkları birbirine bağlayarak evrene biçim ve yön verir ve her şeyi kesin olarak önceden bilirdi. Stoacıların ‘yazgı’ diye tanımladıkları ve ilahi evrenle tanrının insanın kaderine hâkim olması düşüncesini –Helen felsefesi tarafından irrasyonel, yani akıl dışı kabul edilen bir olguyu- stoa felsefesi her şeyin yaratıcısı ve nedeni olan tanrıya bağlıyordu. Diğer bir deyişle, Stoacılar yaşam, hastalık, ölüm gibi bütün doğal süreçlere ve doğa kanunlarına boyun eğerler, doğanın müdahale edilemeyen yasalarını izlerler, doğaya uygun erdemli bir yaşam sürmeye çalışırlar ve kadere inanırlardı. Onlara göre hiçbir şey rastlantıyla olmazdı; her şey zorunluluktan doğardı ve kaderden şikayet etmek işe yaramazdı; çünkü tanrı her zaman için haklıydı (Arslan, 2011: 19).

Stoalılarda tanrı, aşkın tümel bir varlık değildir. Doğanın içinde bulunan doğayla aynı öze sahip etkin bir varlıktır. Tıpkı biçim verdiği, yarattığı, etkilediği madde gibi tekil ve somuttur. Tanrıyla evren arasındaki ilişki ile insanın bedeni ile ruhu arasındaki ilişkinin arasında bir fark yoktur.

Stoalılar insanın akli sayesinde, diğer varlıklardan farklı olduğunu kabul ederler. Ruh ile akli eş tutan Stoalılar akli logosun bir parçası olarak görürler. Doğa ve akıl Stoalılara göre logostan bir parçadır. Bu yüzden akla uygun davranmayı en büyük erdem sayarlar. Logos, yani akıl Stoalılarda Heraklitos’ta olduğu gibi doğayı düzenleyen yasadır. Bu yasanın bize getirdikleri acı veya haz versin sanki kendi isteğimizmiş gibi bilgece kabul edilmelidir. Çünkü her şey tanrısal bir irade olan logosa bağlı olarak gerçekleşir.

Mantık aklın temel yasasıdır. Mantık olmasa akıl sağlıklı işleyemez. Akıl mantık kurallarına göre hareket eder. Mantık üçe ayrılır: Retorik, diyalektik ve kıyas. Kıyasa

son derece önem veren Stoalılar, doğru bilgiye ulaşmak için kıyasla öncüllerden sonuca gidilmesi gerektiğini savunurlar.

Varlık olarak sadece maddeyi kabul eden Stoalılar evrenin nasıl yaratıldığı konusunda maddi varlıkların yine maddi bir unsur tarafından ortaya çıktığını kabul etmekle tanrıyı da maddileştirmişlerdir. Varlığın ilk maddesi (arkhe) olarak ateşi alan Stoalılar ilk neden konusunda felsefeye bir özgünlük getirememişlerdir.

Stoa felsefesine göre para, şan şöhret, sağlık gibi değerler sıradan insanları kısa vadede mutlu eder. Uzun vadede ise insanları mutlu edebilecek değer erdemdir. Erdem dışında da değerli olabilecek bazı unsurlar, bazı isteklerimiz vardır. Ama bu içten gelen isteklerimizin mutlak iyi olmadığı gibi her zamanda insanı mutluluğa götürmezler. Bu istenmeğe değer olan şeyler: yetenek, beceri, zenginlik, saygınlık vs.'dir.

Mutlu olmak için erdem yeterlidir. Erdem tek başına nihai mutluluğu sağlayabildiğine göre mutluluğu dışarıda aramak yerine insan kendisinde aramalıdır. Mutluluk için ön şart erdemli ve bilgili olmaktır. Erdemli olmak insanların önceliğidir. Şeref, saygınlık, sağlık, gençlik, zenginlik... gibi değerler bilge insanlar için teferruttur. Erdemin olduğu yerde önemsizdirler (Çetinkaya, 2010: 242).

Panteist bir tutum sergileyen Stoalılar bilgeliği, insanın kendisini doğanın ayrılmaz bir parçası olarak görmesiyle ve doğanın seyrine ayak uydurmasıyla bir tutar. (Cevizci, 2010: 1462) Hayatın ihtiras, acı ve hazlarına kayıtsız kalarak ahlaklı yaşamayı uygun gören Stoalılar doğada ve insan yaşamında kaderci bir tutum sergilemişler, yaşamın bize getirdiklerinde şikayet edilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Stoalılar için erdem dışında benimsenip peşinden koşulacak bir iyi olmadığı gibi erdemsizlik dışında da kaçılacak bir şey yoktur.

Antik Çağ'dan beri insanların cevap aradığı sorunların başında, yaşamın gayesi nedir? sorusu gelir. Bu soruya cevap arayan birçok filozof da yaşamın temel gayesinin mutluluk olduğunu söylemiştir. Mutluluğu arayan birçok filozofsa Stoalıların tutumunu benimsemiştir. Doğayı değiştirmektense, arzularımızı değiştirmeliyiz diyen Descartes ve insanların doğaya boyun eğip her acıya ve sıkıntıya boyun eğmesi gerektiğini yöntem olarak uygulayan psikolojideki Bilişsel Yaklaşım hep Stoalarından esinlenmiştir.

Teknoloji ve medeniyet günümüzde insan yaşamını kolaylaştırırsa da insanları rahatlığın, duygularının ve ihtiraslarının esiri yapmıştır. Bu durum da insanları doğasından uzaklaştırmıştır. İşte Stoa felsefesi kişisel duygu ve ihtiraslardan kurtulup doğal kanunlara dönerek, dünyayı daha iyi özümseyip özgür olabileceğimizi, daha mutlu olabileceğimizi ve özümüze dönebileceğimizi savunur.

Stoa felsefesinin etkilerini hem Roma'da hem de günümüz Batı Medeniyetinde görebilmekteyiz. Bireyin dünya yurttaşlığını savunan Stoa felsefesi, hümanizm ve liberalizm akımlarının temelinde yatan felsefe olmuştur. İnsanların doğadan gelen ortak yönleri, benzerlikleri ve hakları olduğu düşüncesi hala günümüzde kabul edilen temel felsefedir. Stoa felsefesinin etkilerini Spinoza, J.Locke ve T. Hobbes'in insan felsefelerinde ve Kant'ın ödev anlayışında görmek mümkündür.

Stoa felsefesi etkisini özellikle 19. yy'dan sonra sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan bilim dalı olan psikolojide de görmektediriz. İnsanların günlük sıkıntılarında ve sanayi toplumundaki keşmekeşlikten kurtulması için bir yöntem olarak kullanılan Stoanın ahlaki tutumu acı, elem, sıkıntı veren olayların aslında doğal olarak yaşanması gerektiği fikrinin de kaynağını oluşturur.

1.6. AKADEMİA ŞÜPHECİLİĞİ: KESİN YARGILARDAN KAÇINMA

Roma döneminde Akademiacı, Epiküroscu ve Stoalı okullarla birlikte şüphecilik de gelişmeye başlamıştır. Kökleri Sofistlere kadar şüphecilik özellikle Phyyron ve Timon'un felsefeleriyle sistemli hale gelmiş; dönemin felsefe okulları üzerinde etkili olmuştur. Şüphecilik, Platon'un Akademia'sına da Arkesilaos ile birlikte sızmış sonrasında Karneades ile zirve yapmıştır (Gökberk, 1996: 109).

Akademia Şüpheciliğinin ilk temsilcisi olan Arkesilaos, Pyrrhon'un felsefesini geliştirmeye çalışır. Platon'un Akademia'sında yetişen biri olarak Platon'un felsefesini Sokrates'in araştırmacı yöntemiyle ele alır. Tek bir şey biliyorum oda hiç bir şey bilmediğimdir diyen Sokrates'ten daha ileri giderek hiç bir şey bilmediğinden de emin olmadığını söyler. Bilginin imkânsız olduğunu savunan Arkesilaos için, her şey bir karanlık içindedir. Böyle karanlık ortamda hiçbir şey bilinemeyeceğinden kesin yargılar kullanmaktan kaçınılmalıdır (Cevizci, 2001: 275).

Ahlak ile ilgili görüşlerinde Sokrates ve Platon'un felsefesini benimseyen Arkesilaos, felsefi düşünce olarak Zenon'un karşısında şüpheciliği savunmasına rağmen ahlak ile ilgili görüşlerinde bilgi felsefesinde olduğu gibi şüpheci değildir. Pratik hayata Pyrrhon gibi kayıtsız kalmayıp insan davranışlarında mutlak bilgelik ve mutlak değer olmasa da yaptığımız işlerde bazı şeyleri üstün sayarken ve ya saymazken insani değerlerimizin olabileceğini kabul eder (Gökberk, 1996: 110).

Akademia şüpheciliğinin bir başka büyük filozofu Kyrene'li Karneades ise Stoalı Khrysispos'un felsefi görüşleriyle çatışan görüşler savunarak, Stoalıların bilgi felsefesine karşı çıkmıştır. Stoalıların mantığa ve fiziğe verdiği önemi yersiz bulup önermelerin mantıken doğrulanmasını kabul etmez. Karneades'a göre bilgi duyularla elde edilemez, çünkü duyularla elde ettiğimiz şeylerin doğruluğunu kesin olarak hiçbir zaman ispatlayamayız; akılla yaptığımız çıkarımlarda da hiçbir zaman mutlak koşulsuz bir bilgiye ulaşamayız. Bunun için bildiklerimiz hem doğru hem yanlış olabilir (Gökberk, 1996: 111).

Arkesilaos'un Akademia'ya soktuğu şüpheci anlayış, Karneades tarafından Akademia içerisinde zirveye taşınmıştır. Karneades'tan sonraki Akademiacı döneme yeni Akademiacılık denilmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği bilginin, erdemin, tanrının, ruhun peşine şüphe ile gidilmesidir. Bu dönemde Platon'un kesin olarak kabul ettiği bazı bilgilere şüphe ile bakılmış ve Stoalıların ahlak ve bilgi öğretilerine savaş açılmıştır. Amaçlar ve ilkeler bilinmeden eylemlerin ve sonucun eksik olacağını savunan bu anlayış eylemlerin sağlam kanıtlara ve nedenlere dayanması gerektiğini savunmuştur (Cicero, 1996: 55).

Stoalıların bilgi felsefesinde olduğu gibi ahlak felsefesinde de karşısında bir tutum sergileyen Karneades, tanrıyla dünyanın aynı akla sahip olduğu anlayışını kabul etmez. Tanrının sonlu mu sonsuz mu olduğu, cisimli mi cisimsiz mi olduğu konusunda Stoalıların tanrı anlayışını eleştirip Tanrının var olduğunu ve dünyaya aktif olarak müdahale ettiğini düşünmez. (Çetinkaya, 2010: 230) Tanrının, doğa üzerinde aktif olarak etkisi bulunduğunu ve doğanın gelişimini yönettiğini kabul etmeyen Karneades, Tanrının diğer cisimler gibi bileşik ve geçici olduğunu düşünür (Gökberk, 1996: 113).

Tanrı gibi kesin olarak bilinemez alanların sorunları üzerinde susmayı öğütleyen Akademiacılar dayanıksız düşüncenin anlamsız olduğunu, bilgelerin açık ve

seçik olarak elde edilemeyen, tutarlılığı ispat edilemeyen bilgiye sahip çıkmayacağını savunurlar(Cicero, 2012: 35).

Akademia şüpheciliğinin en önemli temsilcileri Arkesilaos ve Karneades'in bir başka özelliği de eserleri olmamasına karşın Cicero'nun kitaplarından bu filozoflarla ilgili bilgilere ulaşabilmemizdir. Bu filozoflar ve Akademia içindeki diğer filozofların amacı Epiküroscu ve Stoalı filozoflar gibi insanın mutluluğudur. Kişinin mutlu olmasını sağlayacak pratikte işe yarayacak bir ahlak felsefesi sistemi kurarak gerçeği arayan şüpheci filozoflar, gerçeğin objektif bilgisine ulaşamayacağımız kanaatindedirler. Duyular ve akıl ile elde edilen bilgilerin bizi gerçeğe götüremeyeceğini düşünürler. Bu yüzden Akademia şüpheciliğinin amacı yeni felsefeler ve yeni bilgiler ortaya koymak değildir. Akademiacı şüpheciler, doğru düşünme yeteneğini geliştirmeyi amaç edinirler.

Kesin bilgi ve değerlerin varlığını kabul eden Platon'un kurduğu Akademia okulu da hocasının yolundan giderek Platon'un bilgi ve ahlak anlayışını devam ettirmiştir. Ancak Platon'dan yüzyıl sonra okulun başına geçen Arkesilaos ile birlikte okulun felsefi tavrı değişim göstermiş ve soran sorgulayan, irdeleyen yöntem Akademia okulunda söz sahibi olmuştur. Arkesilaos'la birlikte başlayan bu döneme felsefe tarihinde Orta Akademia dönemi denilmiştir. Bu dönemin en büyük özelliği Akademia okuluna Sokratesçi yöntemin ve şüpheciliğin hâkim olmasıdır.

Gerçeğin doğru bilgisine ulaşmanın mümkün olmadığını söyleyen Akademia şüphecilerine göre pratik hayatta mutluluğumuzu görünüşlerin üzerine kurmak zorundayız. Görünüşlerin üzerine kurulan mutluluk ruh dinginliği ve ruhen sarsılmamazlıkla eşdeğerdir. Ruh dinginliğine ulaşan kişi kendisini tüm yargılama, değerlendirme ve araştırma çabalarından, bu çabalara kaynaklık eden tutku ve isteklerden arındırır (Tuğcu, 1985: 172).

Akademia şüpheciliğinin yaşadığı dönemde ilgi görmemesini Akademia felsefesinin değerini yitirmesinde değil insanların dar görüşlülüğüne bağlayan Cicero, Akademiacı şüpheciliğin yöntemini kullanır. Bu yöntem her konuya karşıt bir iddia sunma ve hiç bir konuda açık seçik bir karara varmama yöntemidir (47).

Tek tek her bir öğretiyi kavramak büyük bir işse, düşünsenize hepsini birden kavramak ne büyük bir iştir! Gerçeği bulma uğruna hem bütün filozoflara karşı

gelmeye hem de hepsinin yanında olmaya niyetlenenlerin de böyle olması kaçınılmazdır.(Cicero, 2012b: 47)

Cicero'nun Larissa'lı Philon'un yanında aldığı felsefe eğitimi Akademiacı olmasında etkili olmuştur(Cicero, 1996: 9). Bilgi felsefesinde felsefeye ilgi duymaya başladığından itibaren kuşkucu olan Cicero, ahlak felsefesinde Akademiacıların görüşlerinden farklı olarak Stoalılara yaklaşır. Ruhun ölmezliği, erdemin tek başına yeterliliği gibi bazı dogmalara inanmak ister (Akoğlu, 2006: 11). Cicero için kuşkuculuk ahlaki alan da büyük sorunları beraberinde getirecektir. Stoalılar gibi temel ahlak değerlerinin doğuştan geldiğini ve akli olduğunu kabul etmekte ahlaki değerlerin eleştirilmesine karşı çıkmaktadır.

Akademia şüphecilerinin yöntem olarak şüpheci, sorgulayıcı yaklaşımı Cicero için gerçeğe ulaşmanın en doğru yoludur. Avukat ve Konsul olarak meslek hayatı boyunca kariyerini geliştirmesinde bu tavrın önemli etkisi vardır. Özgün felsefeler üretmeyip var olan felsefi düşünceleri kendi üslubunca anlatmaya çalışan Cicero, Akademia şüphecileri bir sisteme dogmatik olarak bağlı kalmayıp, olası olanı yeğledikleri için her fırsatta onlardan övgüyle bahseder.

1.7. CİCERO'NUN AHLAK FELSEFESİNİN DÖNEMİNİN FİLOZOFLARI VE FELSEFE AKIMLARIYLA İLİŞKİSİ

Antik Yunan polis devletlerinden imparatorluğa geçiş döneminin ürünü olan Helenistik Felsefeyi, imparatorluğa geçilmesiyle birlikte oluşan yeni paradigma ortaya çıkarmıştır. Bu paradigmaya göre insanın doğa ve devlet içindeki yeri belirlenmeye çalışılır. Bu dönemin en önemli felsefi hareketleri Stoacılık, Epikürosculuk ve Septisizm'dir. Bu felsefi akımlar birbirlerinden farklı konularda farklı görüşler ortaya koysa da dönemi itibariyle bu felsefi akımların ve okulların ortak amacı yeni bir ahlak öğretisi ortaya koymaktır.

Epikürosculuk, Akademiacılık ve Stoalılarının ahlak öğretilerinin gayesi insanı mutluluğa ulaştırmaktır. Bu üç okulda felsefenin pratik yönüyle ilgilenmiş bilge kişinin nasıl olması gerektiği, nasıl bilge olunabileceğini açıklamaya çalışmışlardır. Ayrıldıkları nokta insanı mutluluğa ulaştıracak yol ve mutluluğun ne olduğudur. Felsefi öğretisinde Epikürosculuk ve Stoalılardan etkilenecek mutluluğu arayan Cicero, Sokrates, Platon,

Aristoteles gibi filozofların düşüncelerini uygulanabilir kılmaya çalışarak eklektik bir felsefe ortaya koymuştur.

Felsefi tutumunda genel olarak duyular üstü gerçekliği kabul eden Platon ile tamamen maddeci olan Demokritos gibi filozoflardan beslenen ve bu karşıt felsefi görüşleri ahlak, bilgi, hukuk ve siyaset konularında uzlaştırıp Roma'da pratiğe dökmeye çalışan bir filozof olarak tanımlanan Cicero, Demokritos, Heraklitos, Platon, Aristoteles, Stoalılar, Epiküros gibi birçok filozofu ve felsefe okulunu yetkin görmesine karşın hiçbirisine mutlak bağlı kalmamıştır. Felsefi öğretisinde akli ön planda tutan Cicero'nun bir okula veya bir filozofa mutlak bağlı kalması zaten beklenemez.

İçinde yaşadığı dönem itibarıyla sıkıntılı bir Roma'da yaşayan Cicero'ya göre insanları sıkıntıdan kurtaracak mutluluğa götürecek tek yol bilgeliktir. Bu düşünce başta Stoalılar olmak üzere bütün Helenistik Dönem felsefe okullarının ortak noktasıdır. Bilgece erdemli yaşamak için de felsefe şarttır. Stoalılar ve Epiküroscular felsefeyi mutluluğa ulaşmak ve doğayı anlamak için fazlasıyla önemsemişlerdir. Özellikle Stoalılar felsefenin insanı erdemli yapmanın da ötesinde bir anlamı olduğunu düşünürler. Bunu Seneca şu sözlerle ifade etmiştir: "Felsefe bize tanrıyla eş yapmayı vaat eder." (Seneca, 1999: 225)

Yine bu okullar felsefeyi fizik, mantık, ahlak olmak üzere üç başlık altında toplamışlardır. Fizik ve mantığın görevi ahlaki öğretiyi temellendirmektir. Epikürosculuk ve Stoa okulunun en önemli problemi etik problemidir. Sokrates'ten sonra insan algısı değişmiş insan, toplum içinde yer alan sosyal bir varlık olmuştur. Bu anlayış başta Cicero ve Seneca olmak üzere Roma felsefesinde de devam etmiştir.

Cicero felsefi tartışmalarda yöntem olarak Sokrates'in soran, sorgulayan, irdeleyen yöntemini benimser. Kendinden önceki filozofların görüşlerini ilk önce tespit eder; sonra eleştirir ve kendi fikrini söyler. Yani felsefi problemi ilk önce ortaya koyar sonra ise betimleyici ve irdeleyici bir yöntemle pratiğe dökmeye çalışır.

Cicero Sofistlerin doğru bilginin imkansızlığı ve bunun getirdiği değişim fikrine karşı, Epiküroscuların bilgi anlayışını benimser. Değişmeyen bilginin ve ahlaki değerlerin olabileceğini, eğer değişmeyen bir şeyler olmasaydı mutlak bilgiden bahsedemeyeceğimizi düşünür. Sofistlerin dediğinin tersine değişmez olan bazı şeyler vardır. Bunlar doğal yasa yani logostur (Çetinkaya, 2010: 153).

Kitaplarının bir çoğunda açıkça Epikürosculuğu eleştiren Cicero, aslında yaşamının ilk yıllarında Epikürosculuktan fazlasıyla etkilenmiş, Epikürosculuğun hazzı yaşamın temel güdüsü kabul eden tutumundan dolayı yaşamının ileriki bölümlerinde uzaklaşmıştır.

Cicero'nun Epikürosculuktan temelde ayrıldığı nokta haz anlayışıdır. Epikürosculuğa göre yaşamın amacı mutluluktur. Mutlu bir yaşamın başlangıcı da sonucu da hazdır. Haz doğanın bütün canlılara aşılacağı bir duygudur. İnsan davranışlarında, kişisel haz ve yarar belirleyicidir. Cicero'ya göre yaşamın amacı bilgece yaşayarak doğaya uygun davranmaktır. İnsanı mutluluğa götürecek olan logos yani akıldır. Akıl doğanın kendisidir ve en yüksek iyidir. En yüksek iyi, bedenimize haz vereni yapmak değil, doğaya karşıt olanı reddederek doğanın yasalarını uygulamaktır. En yüksek iyi doğayla barış ve uyum içerisinde yaşamaktır (Çetinkaya, 2010: 254).

Cicero için maddi zevkler Epikürosculuğun savunduğu gibi insanı mutluluğa götürmeyecek, tam tersine insanı mutsuz edecektir. Maddi zevkler doğanın insana verdiği en kötü beladır. Bütün kötülüklerin kaynağında maddi zevkler vardır. Şehvete kendini kaptıran insanda akıl kalmaz ve arzularının esiri olur. Böyle olunca da insan doğanın kendisine verdiği en büyük ayrıcalık olan aklını kullanamaz. Sonuç olarak şehvetin hüküm sürdüğü yerde ahlak olmaz (Çetinkaya, 1992: 33).

Hayatı boyunca devlet işlerine kafa yormuş, devlet işlerinde görev almak için birçok çaba sarf etmiş birisi olarak Cicero, Epikürosculuğun insanların haz için devlet işlerinden uzak durması gerektiği anlayışını da kabul etmez. Cicero, kendisinden fazlasıyla etkilendiği Platon gibi erdemli insanların yönetimde yer alması gerektiğini savunur.

Kitapları ve mektuplarında sürekli tanrılar dese de tek bir tanrıya inanır o da doğadır. Doğa evreni yaratmıştır ve de etkindir. Cicero ne Epiküroscular gibi tanrıtanımaz ne de çok fazla dini tutumu yoğun olan birisidir. Dini toplumsal barışı sağladığı ve Roma'nın tarihsel mirası olduğu için önemser. Bu yüzden sık sık eski Roma dinlerinden bahseden ve de ahlaki tutumunda Stoacı olan Cicero, bilgi felsefesi açısından yöntem olarak şüpheli bir tavır sergiler. Öğretisinin başlıca amacı insanları en yüce erdem olarak gördüğü ruh dinginliğine (ataraksia) ulaştırmaktır. Bu yolda en

önemli aracı bilginin de tek kaynağı olarak kabul ettiği duyularımızdır. Sadece duyularımız aracılığıyla hazzı ve acıyı duyumsayabiliriz (Cicero, 2012b: 19).

Tanrı konusunda da Epiküroscularla aynı fikirde olmayan Cicero Epikürorscuların evrenin oluşumunda ve hareketlerinde tanrısal pay yoktur. Her şey atomlardan meydana gelmiştir ve doğadaki olaylar küçük sapmalar haricinde atomların belirli hareketleriyle oluşur anlayışını yerer. “Hadi tanrı atomlardan oluşmuş olsun, demek ki öncesiz ve sonrasız değildir. Çünkü atomlardan oluşan şeyin ortaya çıktığı bir zaman vardır; eğer tanrılar ortaya çıktıysa, o zaman öncesinde hiç tanrı yoktu; sonra tanrıların bir başlangıcı varsa, mutlaka sonu da olmalı, tıpkı demin Platon’un tasarladığı tartışırken söylediğin gibi.” (Cicero, 2012b: 103) Cicero, Epiküroscuların tanrı üzerine görüşlerini şu şekilde açıklamaya devam eder:

Siz Epicüroscuların söylediklerine gelince, hepsi uydurmadır olsa olsa yaşlı kadınların kandil ışığında kurdukları hayallere benzer. İnsanlarla Tanrıların aynı biçimde olduğunu bize kabul ettirdiniz diyelim, bu durumda başınıza ne büyük bir iş sardığınızın farkında değilsiniz öyle ya insanların yaptıkları her türlü beden eğitimi ve bakımını tanrıların da mutlaka yapması gerekecek, yani tanrılarda yürüyecek, koşacak, yaslanacak, eğilecek, oturacak, tutacak, konuşacak, hatta nutuk bile atacak; bir de tanrıların hem erkek hem de kadın olduğunu söylüyorsunuz bundan da ne çıkacağını göreceksiniz (Cicero, 2012b: 131).

Cicero evrende iki yön olduğunu kabul eder. Birinci yön aktif olan logos yani tanrıdır. İkinci yön ise pasif olan madde. İnsanda da doğadaki bu iki yöne karşın ruh ve beden bulunur. Ruh logosun, beden ise doğadaki maddenin insandaki karşılığıdır.

İnsan anlayışında insanı ruh ve beden diye ayıran Stoalılar gibi insan ruhunun bedeninin esiri olmaması gerektiğini düşünür. Ruhun yetiştirilmesi için ise felsefe şarttır. Cicero’dan sonra Roma’da Cicero gibi hitabeti ve hatipliğiyle ünlenen Seneca Cicero’dan etkilenecek felsefe ile bilgeliği “Bilgelik insan zihninin yetkin iyiliğidir, felsefede bilgelik aşkı, bilgelik arayışıdır.” (Seneca, 1999: 222) diyerek ifade etmiştir. İnsanı erdeme ve bilgeliğe götüreceği yegane değer felsefe olduğunu ifade eder. Cicero, Seneca ve diğer Stoalılardan farklı olarak bilgeliği, yani erdemli olmak için sadece felsefenin yeterli olmayacağını düşünür. Felsefenin yanında edebiyatın da önemli yeri

vardır. Ancak bilge insanda olmazsa olmaz, felsefe ve edebiyat eğitiminin yanında tanrısal özelliklerdir. Bu tanrısal özellikler her insana nasip olmaz.

Platon'dan sonra ortaya çıkan felsefe okullarıyla birlikte ölüm konusu felsefenin en önemli konularından birisi olmuştur. Cicero'nun yaşadığı dönemde de ölüm konusu filozofların üzerinde durduğu önemli bir konudur. Stoacılar ve Epiküroscular ölüm konusunda kadercidirler. Ancak Kiyrene mektebinden etkilenen Epikürosculuk materyalist dünya görüşü gereği ölümü yokluk görür. Biz yaşarken ölüm yoktur; ölüm varken biz yokuz anlayışını felsefe literatürüne kazandıran Epiküroscular ölüm, tanrı ve kader korkusunun insanın hazzı ulaşmasını engelleyen en önemli etken olarak görürler (Birand, 2001: 267). Cicero ise ölüm konusunda Stoacıların tutumunu benimser ölüm doğa gereği kaçınılmazdır. Ancak ruhu ve bedeni logostan ayrı ayrı pay almış kabul eden Cicero ölümün yokluk olmadığını ve ruhun sürekli yaşadığını düşünür. "...ruhun bedenle birlikte aynı zamanda öldüğünü ve ölümlerle her şeyin yok olduğunu tartışmaya başlayan kişilerle aynı görüşü paylaşmıyorum." (Cicero, 1997a: 25) Ölüm kaddedir ve korkulacak bir şey olmadığı gibi insan için de bir kayıp değildir.

Kader konusunda Demokritos, her şeyin atomlar tarafından belirlendiğini ve doğada tesadüfe yer olmadığını söylüyordu. Epiküros ise atomların hareketlerinde ufak da olsa sapmalar olabileceğini söyleyerek hayatta nedenselliğin her zaman geçerli olmayacağını söylüyordu. Stoacılar ve Cicero ise kadere sonuna kadar inanırlar. Doğanın bir yasası olduğunu, bu yasanın bize bazı haklar ve sorumluluklar verdiğini, bizim yapmamız gereken şeyin ise özellikle ölüm konusunda bu yasaya boyun eğmek olduğunu söyler. Doğada bulunan bu yasayı tanrı olarak gören Cicero "...yer kabuğu evrenin bir parçası olduğuna göre tanrının da bir parçasıdır." (Cicero, 2012b: 61) Bu yüzden tanrıyı değiştiremeyeceğimiz için yasaya boğun eğmeli başımıza gelenleri olgunlukla karşılamalı ve tanrısal olduğunu idrak etmeliyiz.

Felsefi tutumunda Sofistlerin karşısında yer alan Cicero, toplumların oluşması konusunda Aristoteles gibi düşünür. Cicero'ya göre nasıl ki doğada bir güzellik mutabakat logos gereği varsa, toplumsal hayatta da doğal olarak mutabakat vardır. Geçerli olan yasa da doğal yasadır. Doğal yasa sadece doğada değil sosyal yaşamda da geçerlidir (Cevizci, 2010: 345).

İKİNCİ BÖLÜM

CİCERO'NUN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. CİCERO'NUN YAŞADIĞI DÖNEMDE ROMA

Hiçbir filozof yoktur ki yaşadığı yerden, yaşadığı toplumdaki ve yaşadığı tarihten bağımsız anlaşılabilir. Cicero'nun da felsefesini ve yaşam tarzını anlamamız için muhakkak içinde bulunduğu Roma'yı iyi ve doğru analiz etmemiz gerekmektedir. Hiç kuşkusuz Cicero'nun felsefesinin şekillenmesinde kişiliğinden çok içinde bulunduğu toplumsal ve siyasi koşullar etkilidir.

Siyaset tarihinin en büyük devletlerinden biri olan Roma İmparatorluğu, Yunan polis devletlerinde olduğu gibi felsefi anlamda özgün fikirler ve filozoflar ortaya çıkartmasa da var olan felsefi düşünceleri Roma'ya taşıyarak uygulanabilir hale getirmeye çalışmıştır. Yunan felsefi düşüncesinin ve okullarının Roma kültürel birikimiyle birleşmesinden de batıya Roma Hukuku, doğal yasa, hümanitas gibi önemli miraslar kalmıştır

M.Ö. 753 yılında Remalus'la birlikte siyasi birliğine kavuşan Roma İmparatorluğunun en buhranlı, karmaşık döneminde yaşayan Cicero, Caesar'ın çağdaşdır. Siyasi rejim olarak Krallık (753-508), Cumhuriyet (508-27) ve İmparatorluk M.Ö. 27-M. S 476) dönemi olmak üzere 3 döneme ayrılan Roma siyasi tarihinde Cumhuriyet'ten imparatorluğa geçiş döneminde yaşamıştır.

Roma'nın kuruluş yıllarında kraliyet ile yönetilen Romada yeni kral, eski kralın yerine halef tayin etmesiyle belirlenmekteydi. Bu dönemde Roma'da üç siyasi sınıf vardır. Kral, Romalılar ve Senato. Kralın yetkilerinin sınırsız olduğu bu dönemde senatonun ve halkın görüşlerinin fazla önemi yoktur. Krallık döneminde Roma, her geçen gün büyümekle birlikte sınıflar arası çekişmede Senato ve Soylular zamanla güç kazanıp kralların despot yönetimini yıkmayı başarmışlar ve yerine cumhuriyeti getirmişlerdir. Ancak Roma Dönemi cumhuriyeti oligarşiden öteye geçemeyen bir zümrenin cumhuriyeti olmuş, toplumsal tabakalar arası adaleti sağlayamamış sonuç olarak da insanları mutlu edememiştir.

Roma'nın askeri anlamda en başarılı olduğu dönem, Kuzey Afrika'yı ele geçirdiği cumhuriyet dönemidir. Bu dönemde İspanya, Mısır, Yunanistan ve Anadolu Roma topraklarına katılmış coğrafi büyüme tamamlanmıştır. Sezar'ın ölümüyle Cumhuriyet yönetimi bitmiş ve imparatorluğa geçilmiştir. İmparatorluk döneminde sınırlar yeterince genişleyip, devlet zenginlediği için Roma'daki insanlar, güvenlik ve fizyolojik ihtiyacının karşılanmasından sonra kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelmişlerdir. Bu amaçla da yollar, tiyatrolar ve toplumsal yaşam alanları yapılmıştır.

Roma imparatorluğunun en büyük özelliği siyasi çekişmelerin her üç dönemde de fazla olması ve sınıf farklılığı ile sınıflar arası mücadelenin en üst düzeyde olmasıdır. Roma'da sosyal yaşamda sosyal sınıflar keskin hatlarıyla birbirinden ayrılmaktadır. Roma da Gens, Plebs ve Cliens olmak üzere üç toplumsal sınıf vardır. Gensler bu üç sınıf içinde en geniş haklara sahip olan Roma vatandaşlarıdır. Gensler, o dönem Roma'sında siyasi hakları olan asillerden oluşmaktadır. Cliensler ise Genslere bağlı olan onların işlerini yapıp karşılığında mülk edinebilen kişilerdi. Pelbsler ise Roma'da en altı sınıfı oluşturan çoğunluğu çiftçi olan kişilerdi (Ağaoğulları, 1998: 48).

Felsefeyi Yunanlılardan öğrenen, Yunanlılardan aldıklarını uygulamaya çalışan Romalılar, Yunan felsefesini batıya taşımışlardır. Özellikle Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozofların felsefelerini benimseyip kabul eden Romalılar polis devletinden imparatorluğa geçiş döneminde İlk Çağ Yunan filozoflarının insan ile ilgili görüşlerinde Epikürosculuk, Stoacılık ve Akademia Şüphenciligi gibi akımları benimsemişlerdir. Birçok felsefi öğretilerden beslenseler de siyasal hayatta adaleti ve huzuru yakalayamamışlardır. Roma tarihi boyunca sınıflar arası mücadeleler, iktidar kavgaları ve dış savaşlar hiç eksik olmamıştır.

Yoğun bir şekilde sınıf farklılıklarının, siyasi çekişmelerin, iktidar mücadelelerinin, reform hareketlerinin olduğu Roma'nın kültürel ikliminde felsefe insana yönelmiş, felsefenin siyaset ve ahlak konuları ön plana çıkmıştır.

Cicero'nun yaşadığı dönemde sosyal hayat siyasi hayattan farklı değildir. İnsanların maddi değerlerinin manevi değerlerinin önüne geçtiği, savaşlar, hukuksuzluklar ve adaletsizlikler sosyal yaşamda kol gezdiği, Roma Kültürü Yunan Kültürü karşısında tutunamaz hale gelmiştir. Böyle bir ortamda Romalı filozofların temel gayesi, "Yunan entelektüel kültürünün en temel ürünlerini Roma'ya aktarıp Latin

dünyasına mal etmek ve daha sonra da onları Roma'nın üstünlüğünü göstermek için kullanmak olmuştur.” (Arslan, 2010: 344) Romalılar böyle bir toplumsal yapı içerisinde daha çok pratik sorunlarla ilgilenmişler, topluma fayda sağlayacak toplumu mutlu edecek görüşlere yönelmişlerdir. Pratik sorunlar için ürettikleri felsefelerde kendi kültüründen gelen Cato gibi filozofların değil de daha çok Yunan filozof ve okulların görüşlerini kaynak olarak almışlardır.

Roma dönemindeki çalkantılardan, savaşlardan, isyanlardan, iktidar mücadelelerinden geriye Roma hukuku gibi çok önemli bir miras kalmıştır. Bu hukuk mirası hala batı medeniyetinde tesirini devam ettirmektedir. Roma hukukunu bu şekilde kalıcı yapan onun esnekliği veya gevşekliği olmayıp bilgeliğe dayanıyor olmasıdır. “Roma Hukuku insanı ve ahlakı ön plana çıkartan temelini Helenistik kültürden alan, Yunan kültürüyle beslenen bir hukuk anlayışıdır. Roma hukukunu günümüze taşıyan felsefi yönü değil tamamen hukuka kazandırdığı kurumlardır. Yunan kurgucu dehasıyla Roma'nın kurumsal dehası arasındaki kaynaşma, dünyanın siyasi mirasının bütünleyici yanını doğurmuştur.” (Ebenstein, 2000: 62)

Roma Döneminin bir özelliği de, bilimlerin yaygınlaşması ve yarışması olmuştur. Felsefi açıdan da Roma felsefesi tamamen pratiğe yönelmiştir. İnsan hayatının amaçlarını bilimin yardımıyla belirlemek ihtiyacının, kişinin mutluluğunu sağlayacak bir bilgeliğe varmak isteğinin bu dönemde arttığı bir gerçektir (Çetinkaya, 2010: 222).

Romalılar kendi kültürel miraslarının yanında Yunan kültürünün de kendisine uygun olan öğelerini alıp eklektik bir yapıya büründürmüştür. Her geçen gün yaşam standartlarını, ekonomilerini ve kültürel miraslarını geliştiren Romalılar kölelik, rüşvet, sınıf farklılığı gibi bazı sosyal sorunların giderilmesi konusunda ise gelişme kaydedememişlerdir. Seneca *Ahlaki Mektuplar*'da toplumdaki bu sorunları şu şekilde ifade eder: “Zenginlikleri yendiği halktan hazır bulduğunu, çok kutsal çok itidalli olan bu kentte, bu kaynaktan, rüşvetin, sefahatlerin, kargaşalığın sel gibi aktığını, bir halkın tek başına, bütün halklardan aldığı ganimeti kolaylıkla bütün ulusların bir tek halktan alabileceğini düşünerek, kendi zenginliklerinde korkmasını sağlayabilecek miyiz? İşte asıl öğütlenmesi gereken şeyler budur: aşırı istekleri sınırlamak değil de, toptan karşı çıkmak onlara.” (Seneca, 1999: 94)

Tarım ve askerliğe dayalı sosyal hayat süren Romalılar, ticaretin ve tarımın gelişmesiyle birlikte ekonomilerini düzeltmişlerdir. Artık gösterişsiz Romalı vatandaşların yerini yavaş yavaş gösterişe lükse düşkün, siyasette ilerlemeye fazlasıyla önem veren insanlar almıştır. Savaşlar ve iktidar mücadeleleriyle birlikte insanların mutsuzluğu da artmıştır. Arenalarda insanlar işkence görmüş, her geçen gün kölelik artmış ve intiharlar övülmeye başlanmıştır. Cicero'nun felsefesinin insan merkezli olmasının sebebi kişiliğinden ziyade sosyo-ekonomik sorun yumağının merkezi olan Roma'dır. Cicero içinde bulunduğu ve çok değer verdiği Roma toplumuna Yunan filozofların savunduğu ahlaki değerleri kazandırmak istemiştir.

2.2. CİCERO'NUN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Ünlü Romalı devlet adamı, bilgin, hatip ve yazar Marcus Tullius Cicero, M.Ö. 3 Ocak 106'da Roma'nın güneyinde küçük bir kasaba olan Arpinum'da doğmuştur. Atlı sınıftan soylu bir ailenin çocuğu olan Cicero, dönemin filozof ve felsefe okullarının görüşlerini Roma'ya taşıyarak toplumuna entelektüel birikim kazandırmayı hedeflemiştir.

Cicero'nun doğduğu dönemde Roma'daki iç ve dış savaşlar toplumu oldukça sarsmıştır. İnsanların sürekli yaşam mücadelesi verdiği böyle bir dönemde babasının gayretleriyle hem Roma'da hem de Yunanistan'da bir Romalının alabileceği en iyi eğitimi almıştır.

Yaşadığı dönemde Roma'da birçok dış tehdit ve iç çatışma olduğundan savaşçı olmak, toplumda iyi bir yer edinmek için çok önemlidir. Bünye olarak çelimsiz olan Cicero, bedenen yorucu işlerden, uzun süreli yolculuklardan, savaştan sürekli kaçınan; sulh ve sükûnetten hoşlanan bir kişiliğe sahiptir (Sarıgöllü, 1971: 22). Ancak Cicero, istememesine karşın on yedi yaşında Mars halkına karşı Pompeius'un ordusunda toplum baskısıyla savaşmak zorunda kalmıştır.

Öğrencilik döneminde zekâsıyla akranları arasında ön plana çıkmaya başlayan Cicero'nun, eğitim hayatındaki başarısı, onu devlet işlerinde görev almaya yöneltir. İş hayatına avukat olarak başladığı için ilk aşamada güzel ve etkili konuşmayı öğrenir. En büyük ihtirası politika olan Cicero için avukatlık, devlet işlerine girmek için bir

vasıtaadır. Bu yüzden avukatlığı döneminde hep siyasi davalarla ilgilenmiştir (Sarıgöllü;1971: 217).

Cicero, Yunanistan'a eğitim almak için gidip Atina'da Akademia müdürü Antiokhos'u ve Rotor Demotrios'u dinlemiştir. Phaedros ve Zenon gibi filozoflardan faydalanıp, felsefe ile uğraşmanın zevkine vardıldıktan sonra kardeşi Quintus ile Küçük Asya'ya geçip Kynik filozof Menippeios, Stoacı Zenon'un talebesi Manisalı Dionysios, Xenokles gibi retorik üstatlarından dersler almıştır (Sarıgöllü, 1971: 22).

Cicero iş hayatına ilk avukat olarak, 25 yaşında Quintius'un davasını üzerine alarak başlar. Bu dava Cicero'nun ilk davası olmasına karşın dönemin diktatör kralı Sylla'nın ve yandaşlarının halkına yaptığı zulme karşı yürütüldüğü için sosyal hayatta Cicero'ya büyük nüfuz kazandırmıştır. Bu davadaki söylemleriyle Cicero Roma'da ünlenmiştir. Diktatörlüğün olumsuz yönlerini ortaya çıkartan bu ve benzeri davalardaki konuşmaları, Cicero'yu halkın gözünde değerli bir hatip yapmıştır. "Birçok kişinin iktidar yanlıları tarafından öldürüldüğü, sürgün edildiği, cezalandırıldığı bir Roma'da iktidara karşı savunma yapmak ve söylenemeyeni edebi üslupla söylemek büyük cesaret örneği olduğundan Cicero halkın büyük sevgisini kazanmıştır" (Sarıgöllü, 1971: 20).

Hiçbir zaman diktatörlük ve demokrasi taraftarı olmayan Cicero'nun sınıf farklılıklarının katı bir şekilde uygulandığı Roma'da devlet işlerinde çalışması avukatlığı zamanında gösterdiği başarı sayesinde olmuştur. İlk olarak quanestor¹ olarak devlette çalışmaya başlamıştır. Devlet işlerine girmesinde içinde bulunduğu sınıfın veya ailesinin etkisi yoktur. Tamamen kendi aklı, hitabeti ve aldığı eğitim sayesinde devlet kademelerine girmiş ve kariyer yapmıştır. Aldığı davlarda ve üstlendiği kamu görevlerinde adil davranışları ve dürüstlüğüyle halkın sevgisini kazanan Cicero, aldığı eğitimi iyiyi ve haklıyı savunmakta kullanırken, haksızlık edenleri gözünü kırpmadan üstelik edebi söz sanatlarıyla abartması ününe ün katmıştır (Cicero, 1997: 16).

M.Ö. 79 Yılında evlenen Cicero'nun Tullia ve Marcus isimli iki çocuğu olmuştur. M.Ö. 45 yılının ilk aylarında çok sevdiği kızı Tullia'nın ölümü inişli çıkışlı siyasi hayatından ziyade onun psikolojisini bozan başlıca etken olmuştur. Hayatı boyunca bu şoktan kurtulamamıştır. Kızının ölümünden sonra sosyal yaşamdan elini ayağını

¹ Roma'da devlet hazinesinin denetiminden sorumlu yönetici.

çekmiş, felsefeye ve edebiyata önem vermiştir. Bu süre içinde kendi ile baş başa kalıp felsefi eserlerinin büyük bir bölümünü yazmıştır.

M.Ö. 75'te quaestor, M.Ö. 69 yılında aedilis², M.Ö. 66'da praetor³ ve M.Ö. 63 yılında nihayet konsül⁴ olarak kamu görevlerini yerine getiren Cicero, konsüllüğü sırasında, devletin yıkımı üzerine tasarımları bulunan rakibi Lucius Sergius Catilina'nın darbe planlarını haber alınca aynı yıl 8 Kasım'da onun aleyhine ilk konuşmasını Senato'da gerçekleştirir. Catilina ve dört arkadaşını yargılamadan idam ettirir. Konsüllüğü sırasında en önemli başarısı hiç şüphesiz Catilina isyanının bastırılmasıdır. Silahlı bir mücadeleyle halkı kanlı bir şekilde ikiye bölecek böyle bir isyanı, kan dökülmeden bastırması ve devletin bütünlüğünü koruması, Cicero'ya halk arasında büyük prestij kazandırmıştır.(Cicero, 1997: 14)

Konsüllük süresi bitince bir süre kendi kabuğuna çekilen Cicero, felsefeye ağırlık vermiştir. Ancak siyasetten kopması onu oldukça huzursuz etmiş, felsefe içindeki bu boşluğu dolduramamıştır. Konsüllük gibi en üst düzeyde devlet adamlığı yaptıktan sonra senatörlüğü de kabul etmeyen Cicero, her zaman Cumhuriyetin katı savunucusu olmuştur.

Hayatı boyunca şan ve şöhrete fazla önem veren Cicero için işler konsüllüğünden sonra iyiye gitmemiştir. Siyasette eskisi gibi sözü geçmediği gibi, insanlar ondan çekinmez olmuştur. Bu durum Cicero'nun ruh halini oldukça olumsuz etkiler. Cumhuriyet karşısında kurulan Triumvlik⁵ sistemi Cicero'nun saygınlığını yitirmesinin en önemli sebebi olduğu için Cicero her fırsatta Triumviliği yermiştir.

Devlet adamlığı döneminde zeki, yeri geldiğinde otoriter görünmesine yeri geldiğinde tevazu göstermesine karşın gün geçtikçe hakkındaki söylentiler artmış; bu söylentiler yüzünden sürgüne gönderilmiştir. Cicero, sürgündeyken M.Ö. 57 yılında Tribunus Milo tarafından Roma'ya çağırılıp, adına görkemli bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Bir yıllık sürgün hayatında birçok acıyı çeken Cicero bu karşılama o kadar sevinir ki bütün acılarını unutup senatoda bir konuşma yaparak halka şükranlarını sunar (Sarıgöllü, 1971: 87).

² Roma'da devlet binalarının yapılması ve festivallerin yürütülmesinden sorumlu kişi.

³ Roma'da konsülden sonra gelen en yüksek devlet adamı.

⁴ En yüksek Roma devlet adamı.

⁵ Roma'da devlet yönetiminin üçlü memur sistemi tarafından yürütülmesi.

Her fırsatta Roma Devleti'nden övgüyle bahseden Cicero, kendisinin sürgün edildiği dönemde devlete bakış açısı değişmiştir. Bu buhran döneminde artık devlet insanları mutlu eden bir yapı değil insanların mutsuzluğunun kaynağı olan sanal bir örgüttür.

Devlet dediğin nedir? Vahşi ve zalimlerden oluşan toplulukların hepsi mi, yoksa kaçakların ve haydutların tek bir yerde toplanarak oluşturdukları kalabalık mı? Kuşkusuz 'hayır' diyeceksin. Nitekim ülkemizde yasaların hiçbir geçerliliği kalmadığında, yargı ayaklar altına alındığında, atalardan gelen gelenekler yok olduğunda, kamu görevlilerinin kılıç zoruyla kovulmasıyla birlikte senatonun adı rejimden silindiğinde ortada devlet diye bir şey kalmamıştı. (Cicero, 2012a: 63).

Siyasi hayatı boyunca katı bir cumhuriyet savunucusu olan Cicero, sürgünden döndükten sonra Sezar'dan gelen baskılar üzerine demokratları öven yazılar yazar. Siyasete atılmak istese de siyasetin içerisinde kendine yer edinemez. Kendisini korumak ve devlet içinde yer edinmek için yazdığı Sezar'ı övücü yazılar Roma'ya geldiğinde onu karşılayanları pek memnun etmez ve Cicero'yu döneklilikle suçlarlar (Sarıgöllü, 1971: 87).

M.Ö. 44 yılında Sezar'ın öldürülmesinden sonra Roma'da etkinliği gün geçtikçe artan iki kişi vardır. Biri Cicero diğeri ise Marcus Antonius'tur. Bu iki siyasetçi senatonun en güçlü, en sözü geçer adamlarından ikisi haline gelmişti. Cicero senatodaki konuşmalarında sürekli Antonius'u eleştirip onun karşısında yer alan Octavianius'u över. Antonius ve Cicero arasındaki savaştan Antonius galip gelip, ikinci Triumvirliği kurunca, Cicero siyasi mücadelesinde ve yaşamında son noktaya gelmiştir. Nitekim Sokrates gibi adil olmayan bir mahkeme sürecinden sonra idamına karar verilir. Cicero kaçır fakat yakalanır. M.Ö. 43 yılının 7 Aralık günü başı kesilerek öldürülür. Başlı Forum Romanum'daki Rostra'da herkesin göreceği bir yere asılıp halka teşhir edilir.

2.3. CİCERO'NUN ESERLERİ

Roma tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Cicero'nun Batı dünyasındaki özelliği felsefeye özgün fikirler katmak değil, Yunan Felsefesini Roma dünyasına tanıtmak ve Yunan Felsefesini Latince dile getirmektir. Ortaçağın siyasi olarak çalkantılı dönemlerinde yaşayan Cicero özellikle Yunan filozoflarının sosyo-politik

fikirlerini Roma'ya taşımış ve Yunan felsefi öğretilerini Roma'da uygulamak istemiştir (Birand, 2001: 119).

Günümüze kadar ulaşmış olan Latince ilk felsefi eserlerin yazarı olan Cicero, eserlerinde genellikle halk dilini kullanmış; halk dilinden aldığı felsefi terimleri kendi geniş ifade gücüyle işlemiştir (Yonarsoy, 1982: 136). Cicero'nun eserlerindeki ifade dili edebi olmakla birlikte özgün felsefi terimleri taşımaz.

Yabancı eserleri Roma'ya aktarmayı kendine ödev edinen Cicero ilkel çeviri yönteminden vazgeçip yabancı eserleri, sözcüğe bağlı kalmadan çeviren ilk kişidir. Söz ve içerik ayrımı yapmadan edebi bir üslupla Yunan eserlerini Roma'ya aktarmıştır. "Yazı hatalarına varıncaya değin kaynak metne bağlı kalan yaklaşıma taban tabana zıt bir teoriyle, çevirmeni kaynak dile ve metne tutsak olmaktan kurtarır." (Kızıltan, 2001: 75) Bu özellik Cicero'nun çeviri sanatına kazandırdığı en önemli özelliktir.

Akademia öğretisini Latinceye aktaran ilk kişi olan Cicero, şüpheli Academia'nın konunun her iki yönünü tartışan yöntemiyle Platon ve Aristoteles'den aldığı diyalog tarzındaki eserleri geliştirmiştir. Cicero *De Republica*'da başarıya ulaşan bu diyalog tekniğini sonraki eserlerinde daha çok konuyu kısa soru ve yanıtlar biçiminde değil, uzun bölümler halinde işleyerek devam ettirmiştir. (Akoğlu, 2006: 7).

Cicero'nun yazmış olduğu eserler Ortaçağ'ın ortalarına kadar etkisini sürdürmüştür. Latince felsefe terimlerini tespit etmiş olması onun ününü artırmıştır. Genel olarak Cicero'nun felsefesinin özgünlüğünden çok bahsedilmese de Yunan eserlerinin Roma dünyasına aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Cicero'nun aktarımları sayesinde daha sonraki nesiller felsefeyi Cicero'nun eserlerinden öğrenmişlerdir. Yunanca metinlerin asıllarının elde bulunmadığı durumlarda Cicero'nun eserlerine başvurulmuştur (Birand, 2001: 119).

Cicero'nun eserleri genel olarak iki kategoriye ayrılır. Devlet adamlığı ve avukatlığı döneminde yazmış olduğu retorik tarzda eserler ve devlet işlerinden uzaklaştığında özellikle de kızının ölümünden sonra yazmış olduğu felsefi eserlerdir.

Cicero'nun ilk felsefi çalışmaları 'De Oratore' (Konuşma sanatı üzerine M.Ö. 55), 'De Republica' (Devlet Üzerine M.Ö. 54-51) ve 'De Legibus' (Yasalar Üzerine M.Ö.50'lerin sonları)'dir. Özellikle kızının ölümü üzerine kendisine felsefede teselli

arayan Cicero'nun eserleri: 'Consolatio' (Teselli), 'Questiones Acedemiacea' (Akademiklerin Sorunları), 'Laelius de Amicitia' (Dostluk Üzerine), 'Cato Maior de Senectute' (Yaşlılık Üzerine), "De Natura Deorum" (Tanrıların Doğası Üzerine), "De Divinatione" (Kahinlik Üzerine), 'De Finibus Bonorum Et Malorum' (En Yüksek İyi ve Kötü Üzerine), 'Disputationes Tusculanae' (Tusculum Tartışmaları)'dır. Bu eserlerin hepsi felsefe eseri olup eserlerinde hep Yunan eserlerini örnek alır ve örneğine oldukça da sadık kalarak Yunan felsefesini özünüyle Romalılara anlatmaya çalışır. Bu kitaplarda yer alan felsefe terimlerini Latince'ye taşıması, Yunanlıların edebi sanatlarını kullanması, Yunanlı filozofların felsefelerini anlatması Cicero'nun felsefe tarihindeki yerini daha da artırmıştır (Gökberk, 1996: 120).

Eserlerini yazınsal türleri açısından altı grupta toparlayabiliriz: 1. Günümüze 58 tanesi ulaşmış olan söylevleri, 2. Tanıdıklarına, dostlarına ve dönemin önemli edebiyatçılarına ve siyasetçilerine yirmi altı yıl boyunca yazdığı ve günümüze 800 kadarı ulaşmış olan mektupları, 3. Günümüze eksik ulaşmış olan söz sanatı üzerine yazdığı eserleri, 4. Tarihi ve coğrafi konularla ilgili eserleri, 5. Şiirleri 6. Felsefe eserleri. Bu grupta siyaset felsefesi üzerine diyalog şeklinde yazdığı iki eser, teorik felsefe üzerine yazdığı eserleri, tanrı bilimi üzerine yazdığı üç eser ve ahlak felsefesi üzerine yazdığı üç eser sayılmaktadır. Ahlak üzerine yazdığı üç eserde de özellikle pratik ahlak üzerinde durmuştur (Arslan M, 2001: 28).

Cicero'nun eserlerinde, arkadaşlarına yazdıkları mektuplarında ve kürsülerde üstün hitabetiyle yaptığı söylevlerinde felsefi öğelerin yanında siyasi öğeleri de bulmak mümkündür. Yazmış olduğu bütün eserlerde yaşamından ve döneminin siyasi paradigmasından etkiler kendini göstermektedir. Bunu için Cicero'nun yazdıklarını anlamamız için yaşam hikayesini ve dönemini iyi bilmemiz gerekir.

Hayatının değişik dönemlerinde değişik insanlara değişik konularla alakalı yazmış olduğu mektuplar Cicero'nun yaşamı ve ruh haliyle ilgili en temel bilgileri bize vermektedir. İçerik, muhteviyat, incelik, zeka bakımından tartışılmaz olan mektuplar dönemin özelliklerini ve Cicero'nun kişiliğini anlamamız açısından önemlidir. "Mektupları, 68 yılında başlar, 43 yılının 28 Temmuz'unda biter. Bu arada bile bazı boşluklar vardır. Konsüllük yılı (63) öncesinden çok az mektup kalmıştır. 63 yılına ait bir tek mektup ele geçmemiş, hemen sonraki yıldan ise çok az mektup kalmıştır.

Elimize geçen mektupların sayısı, Cicero'ya başkaları tarafından gönderilen 90 mektup dahil 864 tür. Eski el yazmalarına dayanarak derlenen mektuplar bugün 4 dergide toplanmaktadır.” (Sarigöllü, 1971: 11)

Cicero'nun birkaç şiir denemesi günümüze kadar ulaşmıştır. "Bu şiirler dilde yetkinlik, vezinleri kullanmadaki ustalık gibi teknikler açısından mükemmel olsalar bile şiiri şiir yapan hayal gücünden yoksun olduklarından, Cicero düz yazı alanında kazandığı başarıyı burada gösterememiştir.” (Cicero, 1997a: 19)

Kamu görevini yerine getirdiği dönemde halkın sevgisini kazanan Cicero, söylevleri ile ününe ün katmıştır. Söylevlerinde eğitimini ve felsefe bilgisini son derece iyi kullanmıştır. Topluma haksızlık edenleri, değişik söz sanatlarını kullanarak, ayrıntıları abartarak mahkum ettirmekten kaçınmamıştır. “Örneğin. M.Ö. 76'da questor olarak Batı Sicilya'da görevine başladığı sırada, dönemin valisi Varres'in halktan haksız yere vergi topladığına şikayetler alınca, *In Verrem* (Verres'in aleyhine Söylev) başlığı altında topladığı söylevleriyle Sicilyalıları savunmuş, Verres'i mahkum ettirmiştir. M.Ö. 80 (ya da 79) yılında, babasını öldürme iddiasıyla yargılanan Sextus Roscius'u kurtardığı gibi kendisinin de bu alanda ün kazanmasına yol açmıştır.” (Cicero, 1997b: 16)

Cicero'yu kimisi hatip, kimisi devlet adamı, kimisi de filozof olarak tanımlamaktadır. Özellikle felsefesinin özgünlüğü konusunda çok eleştirilse de eserlerinin, söylevlerinin ve yazdıklarının edebi değeri tartışılmazdır.

“Cicero yazdıklarından yalnız o gün için pratik faydalar ummamış, bir yandan politik bir şahsiyet olarak tarihe geçmek isterken bir yandan da edebiyat yolu ile ölümsüz bir üne ulaşmak istemiştir.” (Sarigöllü, 1971: 220) Nitekim Cicero gerek yazdıkları felsefe eserleriyle, gerekse mektuplarıyla, günümüze o dönemin Roma'sı ve felsefe problemleri hakkında eşsiz bilgiler veren kaynakların başında gelir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİCERO’NUN AHLAK FELSEFESİ

3.1. DOĞAL YASA

İyi olanı, topluluk olarak doğaya uygun yaşam olarak gören Cicero’nun ahlak anlayışına geçmeden önce, doğal yasa anlayışını bilmek gerekir. İlk çağ siyasi yaşamında polis devletleri içerisinde her şeyden önce yurttaş olan insan, felsefenin insana yönelmesiyle doğanın bir parçası olarak algılanmıştır. Bu algıdan dolayı Stoalı filozoflar insanı anlamaya çalışırken doğa ile insan arasında akli bir bağ kurmaya çalışırlar. Doğanın belli yasaları olduğu gibi ahlak alanında da bazı yasalarının olduğu bütün Stoalılar tarafından kabul edilmektedir. İnsanı ve doğayı çözmeye çalışan Stoalı filozoflar doğanın yasalarına yönelmiştir. Bu yüzden bütün Stoalılarda olduğu gibi Cicero’nun ahlak felsefesinin kaynağında doğal yasa düşüncesi vardır.

Erdemi, İnsanın kendi beninin olgunluğu, dürüstlüğü ölçülülüğü, hakseverliliği, cömertliği, Tanrısal özü ile uyumlu olması ve böyle bir yaşayışa ermesi olarak tanımlayan (Cicero, 1997a: 26) Cicero’nun ahlak felsefesinin temelinde doğal yasa anlayışı vardır. Bir dünya vatandaşı olarak gördüğü bireyin ve toplumun ahlak anlayışını temellendirirken doğal yasa kavramından yararlanır. Birey ve toplum arasındaki ilişki özellikle de doğal yasa kavramı, Cicero’nun felsefesinin en önemli noktalarından birisidir. Cicero’nun doğal yasa düşüncesi sadece doğal hukuk anlayışının değil adalet, hak, hukuk ve ahlak anlayışının da temelini oluşturur. “İnsan, ortak yasalardan pay alan bir grubun üyesi olduğundan aynı zamanda politik bir cemaatin parçasıdır” (Akdemir, 2010: 102).

Doğal yasa, insan varlığından uzak bir yasa değildir, aksine onu çepeçevre kuşatan bir yasadır. Onunla insan doğrudan doğruya bağ kurar, idrak eder; özneyi, nesneyi doğrudan araçsız kavrar. İnsan bu eylemini ise yönelmişlikle sağlar. Bu aslında fenomenolojik bir tavidir. 20. yüzyılda Husserl tarafından formüle edilen fenomenolojik tavır, Cicero’da aynı adla sistematize edilmezse de içeriksel ve eylemsel olarak aynı tavrı ifade eder. Çünkü onda da fenomenolojik tavır Husserl de olduğu gibi ne “insanın kendisini dış dünyadan soyutlaması ya da dış dünyadan hareketle *Ben*’in

açıklanması” ne de “iç algının dış algıya dış algının da iç algıya indirgenerek açıklanması”dır. “Aksine fenomenolojik tavır, kişinin çevresinden hareketle bütün bir dünyayı *Ben*’e ait olan dünyayı meydana getiren anlamlandırmaların (signification) saf kaynağını ortaya çıkarma ve açıklığa kavuşturma girişiminin tavrıdır” (Aydoğdu, 2010: 61). Böylelikle Cicero’da doğaya uygun yaşamak akla uygun yaşamaktır. Bunu gerçekleştirmek “için de doğaya doğru bir yönelim içerisinde olmak gerekir. Bu bağlamda *logosa* uygun yaşamak, bu doğayla uygun yaşamak, erdemli olmak demektir. İnsan için doğaya uygun olan, akla uygun olan eylemdir.” Kısaca bütün bir Stoa felsefesi gibi Cicero’da da “doğa yasalarının, *logosla* ya da bireysel akılla evrensel akıl ve toplumsal yasalarla bir *uygunluk* içinde bulunduğu” görülmektedir (Aydoğdu, 2010: 62).

Orta Stoanın panteist anlayışını benimseyen Cicero’ya göre doğa ve insan birdir, bütündür. Bu birlik Stoalılarda olduğu gibi Cicero’nun da felsefesinin temelini oluşturur. Bu birlik doğada ve insanda bulunan bir yasadan kaynaklanır. “Evreni kucaklayan ve koruyan bir güç söz konusudur, üstelik bu güç ne duyudan ne akıldan yoksundur. Çünkü kendi başına olmayan ya da tek tek bir doğaya sahip olmayan, aksine başka bir şeyle birleşik ve bağlantılı olan her varlıkta yönetici bir ilke vardır.” (Cicero, 2012b: 193) Yönetici ilke olarak bahsettiği doğal yasa akıldır. Akıl sadece insanlarda ve doğada değil hayvanlarda isteklerin kaynağı olarak, bitkilerde tohum olarak bulunur. Böylelikle doğal yasa aynı zamanda hayvanlar ve bitkiler için de geçerli olan bir yasadır.

Her yasanın doğal yasa olmadığını düşünen Cicero’ya göre doğal yasanın bazı ölçütleri vardır. “Bunlar, sağlam bir duruş, konuşma ve ifade etme özellikleri, dostluk ve akli düşüncedir. Doğal yasa ‘doğru’ yasadır ve bu eğitilmiş kişi için, doğal fonksiyonu doğru davranışı emretmek yanlışı yasaklamak olan içsel bir şeydir.” (Türkeri, 2005: 142)

Kişinin kendini ve doğayı bilmesi erdem için ön koşuldur. Kişi kendini bilirse doğayı ve dolayısıyla da Tanrı’yı bilebilir. Doğada ve insanda ortak akıl vardır bu akıl evreni yönetir. İnsanın en büyük ödevi bu akla uygun davranmaktır. Bütün insanlar için geçerli olan ortak akıl, doğa yasasıdır. Öldürmek, çalmak, yalancılık bütün bunlar toplumların, devletlerin veya yargıçların kararlarıyla yasak edilmiş değildir. Bunları

yasaklayan ortak akıl, yani doğal yasadır. Aynı ayrı devletlerde var olan hukuk kuralları da aslında birbirlerinin benzeri olup kökeninde doğanın kanunları vardır (Gökberk, 1996: 122).

Yasaların temeli doğada ve insanların doğasında aranmalıdır. Devleti yönetirken koyulan yasalar da bu doğal yasalara uygun olmalıdır. Devletin yasalarını felsefe bilen, erdemli, kültür seviyesi yüksek, bilge insanlar yapmalıdır. Çünkü doğanın yasalarını ancak felsefeyi iyi bilen bilgiler anlayabilir ve uygulayabilir.

İnsan gibi doğa da akıl tarafından idare edilir. Akıl sayesinde insan doğa ve tanrı arasında bağ kurulur. Doğaya ve insan yetkin akıl olan tanrıdan bir parçadır. Bu yüzden bütün varlıklar aklidir. Doğada bulunan bu akıl yasası gerçek olan yasadır ve tanrının iradesidir. Bu irade insanda akılla vukuu bulur. Aynı ortak paydada olan akılda birleşen insan ve tanrı aynı kanunlara tabidir. Her şeyi saran kapsayan bu güç aynı zamanda evrensel dünya devletinin de kaynağıdır.

Tüm evreni kucaklayan ve koruyan bir güç söz konusudur. Üstelik bu güç ne duyudan ne de akıldan yoksundur. Çünkü kendi başına olmayan ya da tek tek bir doğaya sahip olmayan, aksine başka bir şeyle birleşik ve bağımlı olan her varlıkta yönetici bir ilke vardır, hayvanda da isteklerinin kaynağı olan akıl benzeri bir şey bulunur (Cicero, 2012b: 193).

Doğaya her canlı türüne bedenlerini korumak için zararlı olan şeylerden kaçınma besin, barınak ve yaşam için gerekli olan benzeri şeyleri arama güdüsü, soylarını sürdürme güdüsü, çocuklarını koruma güdüsü vermiştir. Bu istek ve güdüler bütün canlılarda ortaktır. İnsanları havyalardan ayıran ise akıllı olmasıdır. İnsan ile hayvan arasındaki en büyük fark şudur:

Vahşi hayvan güdülerinin yoğunluğuna göre hareket eder ve kendisini sadece yaşadığı şimdiki zamana uydurur, ne geçmişi ne de geleceği hisseder. İnsan ise aklın yoldaşdır, onun yardımıyla kendisine uygun olan unsurların ayırtına varır, olayların nedenlerini görür, onların öncülleri ve geçmişleri konusunda bilgisiz kalmaz, benzerlikleri kıyaslar, şimdiki olayları birbirleriyle ilişkilendirip onlarla gelecektekiler arasında bir bağ kurar, böylece tüm yaşam yolunu kolayca görerek onu yaşayabilmek için gerekli olan ne varsa hazır eder (Cicero, 2013: 8).

Geleceği ve geçmişiyle bağlantı kurup değerlendirme yapan insan akli sayesinde doğada ve sosyal yaşamda birlik olur. “Doğa doğurduğu insanlara sevgi eker.” (Cicero, 2013: 8) Akıl insanın başka insanlara sevgi uyandırmasını, iletişim kurmasını, birlikte yaşamasını sağlar. Yalnız kendisi için bunları istemez, toplumun geneli için ister ve toplumun geneline göre bazı davranışları yapar ve bazı davranışlardan sakınır. Akıl sayesinde insanlar geleceğe yönelip gelecek hakkında fikirler edinmeye çalışır. Bilgisini artırmak ister (Cicero, 1980: 5).

Doğa yasası evrenseldir, her şeyde vardır, mutlakdır, genel geçer ve değişmezdir, nesneldir. Kesinlikle kişisel ve öznel değil kaynağında tanrı olduğu için dogmatiktir. Bu yasa bizi ödeve çağırır. Suçtan kötülüklerden bizi alıkoyar. Bu yasa düzgün ödeve uygun davranan insanlara boş yere emir getirmez. Bu yasa dünyanın her yerinde her zaman geçerli olacak ne kısmi olarak vazgeçilebilecek ne de tamamen reddedilebilecek bir yasadır. Bu yasanın yargıcı da, savcısı da tanrıdır. Bu yasaya itaat etmeyen kişi kendi doğasını inkar etmiş sayılır. “Dolayısıyla evren bir bütün olarak tanrıdır ve evrenin tüm canlılığı tanrısal olan bu güçte bulunur.” (Cicero, 2012b: 193)

Bilinç olarak doğadaki her şeyde bulunan ve her yerde her zaman geçerli olan yasa tanrıdır. “Yer kabuğu evrenin bir parçası olduğuna göre, tanrının da bir parçasıdır.” (Cicero, 2012b: 61) Bu yüzden tanrıyı değiştiremeyeceğimiz için yasaları da değiştirmeye kalkışmamalıyız. Bunun yerine doğa yasasına anlamaya çalışmalıyız bu da pratikle ve siyasetle değil ancak felsefeyle olur. Bu doğal yasayı anlayabilen insanlar hak, hukuk, adalet kavramlarını yanlış yorumlamazlar ve bu son derece önemli konularda hata yapmazlar. Çünkü insan akıl sahibidir. Bu akıl eğitimle birleştiği zaman doğa yanlış yorumlanmaz. İnsanda akıl var olduğuna göre insanın bir parçası olan doğada da akıl olmaması söz konusu değildir.

...bu çıkarımdan evrende zeka olduğu da anlaşılacaktır, çünkü evren kesinlikle herhangi bir ögesinden daha üstündür; nasıl ki bedenimizde bizim tüm varlığımız kadar değerli bir bölüm yoksa aynı şekilde evrenin bütünü evrenin herhangi bir bölümünden daha değerlidir; öyleyse dünyanın akıllı olması kaçınılmazdır, çünkü akıllı olmasaydı, dünyanın bir parçası olan insan akıllı olduğuna göre bütün dünyadan daha değerli olurdu (Cicero, 2012b: 197).

Doğa insanlara üstün yetenekler vermiştir. İnsanların bütün duyuları hayvanlardan gelişmiş olduğu gibi zekâsı dolayısıyla tanrısal bir öze de sahiptir. Doğa, tanrılar ve insanlar için yaratılmıştır; insanların ve tanrıların ortak evidir. Bu evde her ikisi de akıl sahibi olduğundan adalet ve belli bir yasaya göre yaşarlar (Cicero, 2012b: 323). Doğayı felsefi bilgiye sahip insanlar doğru anlayabilir. İnsan felsefeyle hem kendisini bilir hem de doğayı bilir. Kendisini bilen insan içindeki tanrısal yön sayesinde tanrının, doğal yasanın ve aklın bir varlık olduğunu bilecektir.

Hayatın her alanında insanla doğayı bir tutan Cicero estetik bakımdan da insanı ve doğayı birleştirir. Nasıl doğada bir ahenk, düzen varsa insanın da dış güzelliğinde bir ahenk düzen vardır. Yani doğa kendisi gibi bedenimize de büyük özen göstermiştir “İnsanların utanma duygusu da doğanın işte bu dikkatli düzenlemesini örnek almıştır; nitekim doğanın gizlediği bu organları, akli başında herkes gözlerden uzak tutar ve doğal gereksinimlerini olabildiğince gizlilik içinde gidermeye çalışır” (Cicero: 1980: 32). Bazı şeyleri yapmak ayıp değildir ama bunları yaparken göz ününde olunmamalı ve bunların sözü edilmemelidir. “...nitekim bu işlerin açıkça yapılması utanmazlık, sözünün edilmesi ise edepsizliktir.” (Cicero, 1980: 37) Biz insanlar olarak doğanın bize gösterdiği yoldan gidip göze hoş gelmeyen ölçülü olmayan, el kol hareketlerimize, jest ve mimiklerimize, duruşumuza, yürüyüşümüze dikkat etmeliyiz.

Aklı, erdem ve ahlaklı olmak için son derece önemseyen Cicero’ya göre akıl insanın sosyal ve siyasi yanını da belirler. Doğadaki durum ile sosyal hayattaki durum paraleldir. Cicero’da devleti yaratan neden, insanların doğa gereği bir arada olmaya yatkın olmasıdır. Bu yönüyle Platon ve Aristoteles’le aynı fikirdedir. Doğadaki mutabakat ile sosyal hayattaki mutabakat aynı olmalıdır. Nasıl ki doğada adalet söz konusu ise sosyal hayatta da adalet söz konusu olmalıdır. Sosyal adalet için herkesin katılımı söz konusu olmalıdır. Bu mutabakat doğal durumda olan insanın zayıflığı gidermek için sözleşme yapması değil, doğal hukukun temini üzerine mutabakata varmasıdır. Mutabakat adaletsiz ve hukuksuz olmamalıdır (Cevizci, 2010: 345).

3.2. DEVLET

Siyasi tutumunda fazlasıyla Platon’dan etkilenen Cicero, Platon’un siyaset felsefesine de yansıyan idealar nazaryesini uygulanabilir olmadığı için eleştirmiş,

Platon'un ütöpik olan devlet anlayışını uygulanabilir kılmaya çalışarak Yunan felsefesinin idealizminden kurtarmaya çalışıp Roma'da uygulanması için elinden geleni yapmıştır.

Cicero'nun devlet ve siyaset alanında yazılmış iki eseri vardır. Bu eserler Platon'un siyaset felsefesiyle ilgili yazmış olduğu kitapların isimleri olan 'Devlet' ve 'Kanunlar' ismini taşır. Ahlaki tutumunda olduğu gibi siyasi tutumunda da Aristoteles ve Platon'dan etkilenen Cicero, devleti halkın kendisi olarak görür. Halk bir yığın değil, sosyal değerleri, normları olan sosyal bir gruptur. Devlet ile ilgili görüşlerini, devletin tanımı ve yönetim biçimini zamanın Roma Devleti ile ilgili sorunlar çerçevesinde ele alan Cicero, devletin insanların doğasında olan içgüdüsel yaklaşımdan meydana geldiğini kabul eder.

Cicero'ya göre üç tip yönetim şekli vardır. Bütün yönetim bir kişinin elinde ise, kişiye kral, devlet şekline de krallık adı veririz. Bu yönetim seçkin kişilerin elinde ise yurt soylularının yönetimi altındadır deriz; halkçı diye adlandırılan devlet de, her şeyin halkın elinde bulunduğu devlettir. Bu üç yönetim şeklinin hiçbirisi ne kusursuz ne de fikrimce en iyisi olmamakla beraber her biri insanları ilkin topluluk bağları ile birbirine bağlayan bağı korudukça hoş görülebilecek ve biri ötekinden üstün sayılabilecek yönetim şekilleridir. Gerçekte gerek doğru ve akli başında bir kral, gerek seçkin ileri gelen yurttaşlar, hatta her ne kadar en az beğenileni ise de halk bile araya haksızlık ya da hırsız girmedikçe, hayli kararlı bir durum sağlayabilirler. (Cicero, 1967: 37) Krallığı kraldan başka kimsenin yönetimde katkısı olmayacağı için, seçkinlerin yönetiminde ise çoğunluğun özgürlüğünün olmayacağı için, demokrasiyi ise doğanın yapısına uygun olmadığı için hiçbir zaman benimsemeyen Cicero, halkı yığın olarak yönetime almayı tehlikeli bulur. Yığının tümünün devlet olamayacağını ve devleti yönetemeyeceğini savunur. Demokraside halkın eşitlik isteyeceğini, eşitliğin ise çok doğru bir şey olmayacağını söyler (Cicero, 1967: 37).

En iyi yönetim şekli monarşi, aristokrasi ve demokrasinin karışımı olan yönetimdir. Bu üç yönetim şekline iyi olan özellikleri alıp uygulamalıyız. Eğer üç yönetim şeklinin olumlu özelliklerini birleştirip uygulayabilirsek o zaman yetkiyi ve sorumluluğu ne bir kişiye ne bir zümreye ne de genele devretmiş oluruz. Herkese hak ettiği kadar sorumluluk ve hak yükleriz (Cevizci, 2010: 345).

Doğanın bir parçası olan insanlar, doğal yeteneklerine göre ve doğuştan gelen zenginliğine göre adaletli bir şekilde sınıflara ayrılmaktadır. Bu yüzden en iyi yönetim şekli cumhuriyettir. Cumhuriyet doğaya ve insan aklına en uygun yönetimdir. Yaşadığı tarih itibariyle cumhuriyetten monarşiye geçiş döneminde yaşayan Cicero'nun cumhuriyetin her dönemde savunucusu olmasında cumhuriyeti toplumun doğasına en uygun yönetim şekli olarak görmesi yatar.

Platon'un ideal devlet anlayışını düşünceden Roma Devleti'ne aktarmaya çalışan Cicero, devleti yönetenlerin özelliklerini şu şekilde anlatır:

Sözün kısası, devletin başına geçecek olanlar Platon'un şu iki ilkesine uymalıdır; birincisi her şeyden önce halka hizmet etme düşüncesiyle, yaptıkları her işte öz çıkarlarını bir yana bırakıp, yurttaşların yararını gözetmek; ikincisi de, devleti bir bütün olarak düşünmek, dolayısıyla bazı kesimlere özen gösterirken, bazılarını ihmal etmemek. Çünkü vasilik gibi, devlet yönetimi de emaneti teslim alanların yararına değil, emanet edilenlerin yararına yürütülmelidir. (Cicero, 1980: 23).

Toplumsal yapı olarak hiçbir zaman sınıfsız bir toplum düşünmemiş olan Cicero'nun amacı hep Roma İmparatorluğu içerisinde kanun koyan ve uygulayan durumda olan soyluların haklarını korumak ve soyluların değerini artırmak olmuştur. Cumhuriyetten aldığımız değerlerle halkın soylu sınıfa karşı takınacağı olumsuz tepkiden kurtulacağımızı düşünür. Çünkü cumhuriyet doğanın yasalarına da uygundur.

Devlet için iyi olan, yalın ve öz olarak insanın doğasında olan şeylerdir. Erdemli insan toplum için yararlı olan ve doğal olanın dışında kimseye boyun eğmez ve hiçbir şeyi istemez. “Sadece kendimizin değil, çocuklarımızın, dostlarımızın, özellikle de devletin zengin olmasını istemeliyiz.” (Cicero, 2013: 136) Biz sadece kendi iyiliğimizi ve zenginliğimizi düşünürsek doğaya aykırı hareket etmiş olup mutluluğu yakalayamayız.

Erdemin en büyük uygulaması devlet yönetimindedir. Bu yüzden Cicero devleti yönetenlerde erdeme büyük önem vermektedir. Erdem her zaman devleti yönetene ait olmalıdır. Eğer devleti yöneten sağlıklı, iyi, gayretli olursa toplumda o kadar mutlu olur. İyi ruhtan iyi niyetli insanlar yükselir ve iyi niyetli insanlar bir arada bulunur. İyi niyetli yöneticiler de vatandaşlar tarafından sevilirler (Demiriş, 1999: 28).

Devleti korumak için, devlet başkanının adaletin bütün anlamlarını amaç edinmesi gerekir. Çünkü adalet devlet yönetiminde bütün erdemlerin kraliçesidir. Ama ona merhametin de eklenmesi zorunludur (Demiriş, 1999: 29) Devlet adamlarında sadece adalet olursa bunun gaddarlığa dönüşebileceğini, adaletin iyi bir devlet adamı için tek başına yeterli olamayacağını, adaletin yanında merhametin de bulunması gerektiğini kabul eder.

Yönetim kademesinde görev almak isteyen birçok insan şöhret arzusuna esir olduğu için adaletsizliğe esir olurlar. Adaletin özünü yerine getiremezler. Adaletin temeli güven, yani verilen sözleri tutmak, anlaşmalara sadık kalmak ve dürüst olmaktır. Adaletsizlik ise iki türlüdür. “ Biri zarar verenlerin, diğeri ise başkalarına haksızlık yapılmasına mani olabilecekken bunu yapmayanların adaletsizliğidir (Cicero, 2013: 12).

Devlet adamının görevi barışı sağlamaktır. “Barışın sürekli sağlanması gerekir. Savaşa ise barışın elde edilmesinden başka hiçbir şey düşünölmeyecek şekilde izin verilmelidir. Çünkü pek çok iyi şey barıştan doğar. Buna karşılık savaştan, pek çok kent fazlasıyla zarar görmüştür ya da mahvolmuştur.” (Demiriş, 1999: 29)

Devleti yönetenlerin toplumu iyi yönetmeleri, yüksek erdeme ve bağlılığa sahip olmaları, erdemlere ve erdeme doğuştan sahip olan kişilere doğuştan saygı göstermeleri, kusurlardan ve dalkavuklardan kaçmaları gerekir ve bu zorunludur. Birçok devlet adamı bu gibi durumlarda ne yapacağını bilecek felsefi birikime sahip olmadığı için toplumu iyi yönetemezler ve sevilmezler (Demiriş, 1999: 29).

Güçlü devletlerde yasaları bilge ve adaletli insanlar yapıp uygulamalıdır. Yönetenler ve yönetilenler sadece bilgili insanların koyduğu adil yasalara saygı duyarlar. Çünkü bilge, adil insanların koyduğu yasalar kaynağını ortak akıldan alır.

İlk Roma yasası adalet uğruna silaha sarılmayı ve ölüme hazır olmayı buyurur. Kuşkusuz ikinci yasa devletin başında olan kişilerin, tıpkı vatandaşların onların güvenliği için çalışmaları gerektiği gibi, biri diğeri için savaşmakla ve ölümlerle burun buruna gelmekle yükümlü olacak şekilde vatandaşların güvenliğini gözetmelerini buyurur. Öyleyse başkanlar ve itibar kazanmayı arzu eden devleti yönetenler bu yasaya itaat etsinler. Ama buna karşılık, hırs yüzünden ya da mutlakiyeti ele geçirme yüzünden ya da, çoğu kez deneyimli bir aklın yargısıyla gerçekleştiğini yeğlediğimiz o durumlardan başka bir durumdan dolayı kendisini ve vatandaşlarını mahveden bir önder hangi saygınlığı hangi değeri, hangi övgüyü istiyor görünür? Yok eğer devletin başında bulunan kişi korumada

ve savunmada savaşarak ölecekse, ona göre böyle bir şanslı ölüm şeref için ölüm olacaktır, çünkü Roma devletinin en yüksek yasasını korumuştur. Ayrıca da vatandaşların ruhlarını uzlaştırmak için, bir önderin iyileri kötülerden ayırmaya gereksinimi vardır (Demiriş,1999: 31).

Yönetenlerin felsefeyi, erdemi ve bilgiyi devlet için kullanması gerekir. Almış olduğu felsefi ve edebi bilgiyi en iyi şekilde siyasi hayatında uygulayan Cicero *Pompeius'un Savunması* kitabında su sözlerle kendisi ile bağlı olduğu Roma Devleti arasındaki ilişkiyi açıklıyor:

Ey yurttaşlar, bu yüzden inanın bana, ne üstlenmem gerekiyorsa, her şeyi devlet uğruna yaptım. Kendim için bir yararı amaçladığım görüntüsünden çok uzağım. Benim açık ya da üstü kapalı biçimde birçoklarının düşmanlık duygularını, kendi yararım için değil, sizin zarar görmemeniz için üzerime çekmiş olduğumu anlıyorum. Vermiş olduğunuz onurla bana güveninizden dolayı sizin arzularınızı, devletin saygınlığını, eyaletlerin ve bağlaşıklarının esenliğini kişisel çıkarlarımdan üstün tutmam gerektiğini anladım(Cicero, 2003: 34).

Bazı şeylerin gizlenmesi mümkün değildir. Özellikle de insana doğal olarak verilen güdülerin. Şan, şöhret ve övgü gibi güdüler insanların doğasında bulunur. Bu güdüler bir yerden sonra gizli tutulamaz. Kişisel güdü ve arzular ne kadar doğal ve kuvvetli olursa olsun devletin çıkarlarının önüne geçmemesi gerekir. Sadece kişisel güdüler ve arzular değil, kişisel ilişkiler de devletin çıkarlarının önünde olmamalıdır.

Gizlenmesi mümkün olmayan bir şey gizli tutulmamalıdır, aksine açığa vurulmalıdır: şan, şeref heyecanı hepimizi cezbeder ve şöhret en iyileri fazlasıyla yönlendirir. Filozofların kendileri şöhreti hor görmek konusunda yazdıkları kitapların üzerine bile kendi isimlerini yazarlar: övgüyü ve şöhreti hor gördükleri yerde bile, kendilerinin övülmelerini ve üne kavuşmalarını isterler (Cicero, 1997b: 61).

Cicero insanların gece gündüz şöhret dürtüsüyle hareket etmelerini yadırgar. Siyasi hayatı boyunca söylevleri ve devlet işlerindeki çabasıyla şöhret peşinde koşan Cicero, şöhret duygusunun topluma zarar verecek kadar aşırı hissedildiği zaman bundan kaçınılması gerektiğini savunur.

Kamu işlerinin zor ve tehlikeli olduğunu söyleyen Cicero kamu görevlilerinin yaşamının son nefesine kadar hayatı yorucu ve zor yaşadıklarını, öldükten sonra bu

insanların heykellerinin dikilmesini, kitaplarda adının geçmesini, yoğun ve üstün gayretleriyle çalışmalarına borçlu olduğunu kendi yaşadıklarından yola çıkarak anlatmaya çalışır.

Yaşamı boyunca devlet işlerinde başarılı olan Cicero devleti tanrının evi olarak görmüş, Roma’da adaletin ve erdemin sağlandığı dünya devletini Yunan felsefesinden aldıklarıyla kurmak için sorumluluk üstlenerek çaba göstermiştir.

3.3. ÖDEVLER

Platon ve Aristoteles’te devlet denildiğinde belirli sınırları olan polis devleti anlaşılıyordu. Antik Yunan’da belirli sınırlar üzerinde kurulmuş olan polis devleti içinde birey olarak kabul edilen insan, Roma siyasetinde mutluluğun peşinde koşan ve devlete karşı görevlerini yerine getirmesi gereken yurttaş olarak algılanmıştır. Polis devlet anlayışının yıkılması ve Stoa felsefesinin gelişmesi ile birlikte dünya devleti anlayışı ortaya çıkmaktadır. Dünya devleti anlayışının gelişmesi, insanın devlet ve toplum içindeki yeri konusunda yeni ahlaki sorunlar ortaya çıkarmış, devlete ve topluma karşı belli yükümlülükleri olduğu kabul edilmiştir(Birand, 2001: 103).

İnsanların bir arada yaşaması ahlaksal sorunları ve cevapları üzerinde felsefe yapmayı gerekli kılmıştır. Toplu halde devlet çatısı altında yaşayan insanlar toplumun geneli için güzel olanını aramaya çalışmışlardır. Güzeli ve mutluluğu arayan insanlar birbirlerine ve doğaya karşı birtakım sorumluluklarının olduğunu kabul etmişlerdir. Cicero’ya göre “Yaşamın bütün güzelliği ise birtakım ödevleri yerine getirmekte, çirkinliği de bunları umursamamaktadır” (Cicero, 1980: 4)

Ödevi “kusursuz davranış” (Cicero, 1980: 5) diye tanımlayan Cicero’ya göre “Ödev sorununun bütününü iki bölüme ayırılır; biri en büyük iyiyi, öteki ise yaşamın her alanında gidişimizin uyması gerektiği kuralları kapsar.” (Cicero, 1980: 4) İnsan davranışlarını doğru davranış (katirthoma) ve kusursuz davranış (kathekon) diye ayıran Yunanlılar gibi Cicero da kusursuz davranışların ödevde söz konusu olduğu düşüncesindedir.

İnsan, zekası sayesinde hayvanlardan ayrılır. Hayvanlar sadece zevkleri için içgüdüleriyle hareket eder, “...oysa insan zekası öğrendikleri ve düşündükleriyle beslenir, durmadan bir şey arar, bir şeyle uğraşır, görme ve işitme zevkiyle sürüklenir.”

(Cicero, 1980: 27) İnsanın zekası insana hayvanlara yüklenmeyen belli sorumluluklar da yüklemiştir. “Zira sosyal ya da özel, işle ya da evle ilgili, kendi başına ya da başka birisiyle birlikte hareket ettiğin yaşamın hiçbir kısmı yükümlülükten yoksun olmaz; yaşamda ahlaken doğru olan her şey yükümlülüğün yerine getirilmesinden, yanlış olan her şey ise yükümlülüğün es geçilmesinden kaynaklanır.” (Cicero, 2013: 4)

İnsanların hayvanlar gibi içgüdüsel ve sezgisel değil de akli davranması en büyük ayırt edici özelliğidir. İnsanlara doğanın vermiş olduğu bazı yükümlülükler vardır. Bu yüzden insanlar ödevde uygun davrandıkları zaman en büyük iyi olan erdeme ulaşmış olur. İnsanların topluma ve doğaya karşı ödevleri vardır. Çünkü doğada bir yasa vardır; bu yasa tanrısaldir ve insanların bu yasa önünde sorumlulukları vardır. “Platon'un müthiş bir şekilde yazdığı gibi, sadece kendimiz için doğmadık, aynı zamanda vatanımız bir parçamıza, dostlarımız diğer parçamıza sahip çıkar.” (Cicero, 2013: 12)

Bireysel ahlaka ve erdeme önem verenlerin aksine bireysel mutluluk ve erdem ahlaki tutum için yeterli değildir. Erdemli insanın yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir. İlk yükümlülüğümüz doğanın bize verdiği bedeni ve ruhumuzu korumaktır. Sonra ise hiç kimsenin, bir haksızlıkla kışkırtılmaksızın başka birine zarar vermemesi gerekliliğinden doğan adalet ile ilgili ödevlerimizdir (Cicero, 2013: 11).

Doğa bizi oyun ve eğlence için yaratmamıştır. Ona göre doğa bizi ağırbaşlı olmak, güzel işler yapmak ödevlere uymak için yaratmıştır. Ölçülü olmak kaydıyla uykuya, şaka ve eğlenceye de hakkımız vardır. Ancak bu eğlencelerde erdem ve sınırı aşmamak çok önemlidir.

Doğanın insanlara verdiği üstün özelliklerle, insanın doğanın kanunlarını ve kendi doğal özelliklerini bilmesi gerekir. Bu insana mahsus özellikler insanı diğer insanlardan ayırdığı gibi sadece o insana özgüdür. İnsana özgü bu özellikler toplum zararına olmadığı sürece kullanılmalı ve geliştirilmelidir. İnsan davranışlarında kendi yaratılışına ters düşecek hiçbir eylemde bulunmamalı ve uğraşlara girişirken çok önemli ve erdemli olsa bile kendini aşan ve kendine uygun olmayan işlere girmemelidir. “Çünkü yaratılışın tersine davranmanın, erişilmeyecek bir şeyin ardından koşmanın hiç gereği yoktur.” (Cicero, 1980: 29) Kısaca insan özüne uygun hareketlerde bulunup kendisi gibi olmalı, başkalarına özenmemeli ve özüne uygun olmayan davranışlardan kaçınmalı. Bunun için kendisini iyi tanımalı ve doğanın kendine verdiği rolleri iyi oynamalıdır.

Doğaya Aristoteles'in yaklaşımıyla yaklaşan Cicero'ya göre, doğa insandan bağımsız var olan bir dünyadır. İnsanlar doğadan diğer canlılara göre daha fazla pay almıştır. Doğa insanlara diğer canlılara göre yüce bir nitelik sağlayan kişilik vermiştir. Doğa bize bu kişiliği verdiği için bazı ödevleri de yüklemiştir. Bu ödevler ölçülü olmak, ılımlı olmak, saygılı olmak, insanlara karşı hassas davranmak gibi çok geniş bir yelpazededir. Bu ödevler insanın hem iç güzelliği hem de dış güzelliği ile alakalıdır.

Uzuvların uygun yapısıyla bir beden güzelliği nasıl gözleri üzerine çeker ve bütün kısımlarının zarif uyumu ile nasıl hoşla giderse, aynı şekilde, yaşamda pırıl pırıl ortaya çıkan uygunluk da, bütün söz ve davranışlardaki düzen, tutarlılık ve ölçü ile birlikte yaşanan kimselerin beğenisini kazanır. O halde, mükemmel olsun olmasın, bütün insanlara bir saygı göstermek gerekir. Çünkü kendisi hakkında herkesin ne düşündüğüne aldırmamak yalnız kendini beğenmişliğin değil, düpedüz terbiyesizliğin de işaretidir (Cicero, 1980: 26).

İnsanların en önemli ödevi içinde bulunduğu topluma karşıdır. İnsanlar başka insanlara karşı dürüst olmalıdır. İnsanlar kölelerine karşı bile dürüst olmalı onların hakkını vermeli onlara haksızlık yapmamalıdır. "Haksızlık iki türlü yapılır. Ya güç kullanarak ya da hile ile. Hile tilkiye, güç aslana vergidir; her ikisi de insanın yaratılışına aykırıdır ama en çok nefreti hak eden hilekarlıktır." (Cicero, 1980: 13)

İnsanların sadece doğaya, tanrıya ve kendisine iyilik yapan insanlara karşı ödevleri yoktur. İnsanların kendilerine kötülük yapan insanlara karşı bile ödevleri vardır. Ödev yalnızca doğaya ve tanrıya bağlanmamıştır. Cicero bunu *Ödevler* kitabında şu şekilde açıklıyor:

Bize haksızlık etmiş olan kişilere karşı bile bazı ödevlerimiz vardır: bu da öç alma ve cezalandırmaya bir ölçü koyma gereğidir. Bilmem bize darbe indirmiş insanın bir daha böyle bir şey yapmayacak ve başkalarına da ibret olacak şekilde kötülüğünden pişmanlık duyması yetmez mi? (Cicero, 1980: 11).

İnsanların diğer insanlara karşı olan bir başka ödevi de sözünü tutmaktır. "Savaşta dahi olsa insanlar sözünü tutmalıdır." (Cicero, 1980: 12) Sözünü her koşulda tutabilen insanlar doğanın bize vermiş olduğu değerleri unutmayan, kendisi için değil, toplum için yaşayan insanlardır.

Ödevler, insanların yaşları ve sosyo-ekonomik durumuna göre değişebilir. Gençlerle yaşlıların, zengin ile fakirin üstün zekalı ile üstün zekalı olmayanın aynı ödevleri yoktur. “...gençlere düşen, yaşça kendilerinden büyük olanlara saygı göstermek, onların arasından bilgelik ve etkinliklerini örnek tutabilecekleri en iyi ve en dürüst olanları seçmektir.” (Cicero, 1980: 31) Gençlerin eğitime çok önem veren Cicero, Platon gibi ruh ve beden terbiyesine önem vermiş; gençlerin boş zevklerden uzak tutulması gerektiğini, ruh ve beden bakımından dayanıklı olması gerektiğini, eğlenmek istedikleri zaman ölçülü olmaları gerektiğini düşünmüş; bunların ise yaşça büyük olan insanlarla bir aradayken daha kolay öğrenilebileceğini savunmuştur.

Sadece insanların değil devletlerin de ödevleri vardır. Devletlerin en büyük ödevi, “Savaş hukukunu gözetmektir.” (Cicero, 1980: 11) Devletler savaşlardan kaçınmalıdır. Savaşlarda zalim olmayanlar savaş bitince bağışlanmalıdır. Savaşı bitirecek antlaşmalarda iyi niyetli ve koruyucu olmalıdır.

Ahlaki tutum olarak genelde Akedemiacıların tutumunu benimseyen Cicero, Akademia filozoflarının ve Stoacıların felsefi tutumunu sergileyenler haricindekilerin ödevler hakkında konuşmaması gerektiğini savunur. Çünkü bu okullar en büyük iyi olan erdemi kabul etmezler ve de geçici güzellikler ve hazlar peşindedirler. Acıdan kaçıp sadece hazzın peşinden yönelirler. Yine bilgi konusunda septik bir tutum sergileyenlerin de ödev konusunda konuşmaması gerektiği kanaatindedir.

Demek oluyor ki, bu stoacılar ve akedemiacılara özgü olacaktır; çünkü Ariston, Pyrron ve Eryllos’un görüşleri artık gözden düşmüştür. Aslında bu üç düşünür ödev kavramına erişmek için açık yol bırakacak biçimde konularında bize seçme olanağı vermiş olsalardı, ödev konusunda söz söylemeye o zaman hakları olurdu. Sonuç olarak, şimdi bu sorunun incelenmesinde özellikle stoacıları izleyeceğim, ama bir çevirici olarak değil, her zaman yaptığım gibi kendi düşünce ve yargılarıma uygun düştüğü ölçü ve biçimde onların kaynaklarından yararlanacağım (Cicero, 1980: 4).

Erkek ve kadın arasında ödevler konusunda ayırım yapılması gerektiğini düşünen Cicero, kadınlara inceliğin, erkeğe ise saygınlığın yakıştığını söyler. Erkek ve kadınların davranışlarında giyinişlerinde belli farklılıklar olması gerekir. Doğa kadını ve erkeği farklı özellikte yaratmıştır. Giyinişte, yapılan işlerde, yürüyüşte, yapılan sporlarda bu farklılık göz önünde bulundurulmalıdır.

3.4. ERDEM

Ahlaki açıdan her zaman ve her koşulda iyi olma eğilimi, iyiyi ve doğruyu her koşulda isteme olarak tanımlanan erdem kavramını felsefeye sokan ve insanın kendisine özgü davranıp erdemli yaşaması gerektiğini savunan Sokrates'tir. Felsefe tarihinde erdemi sistemli biçimde bütün detaylarıyla ele alan ilk ve en önemli filozof ise Aristoteles'tir (Cevizci, 2010: 576).

Sokrates ile birlikte erdem sorunu felsefenin en önemli sorunu haline gelmişti. Erdemli olmayı mutlu olmakla bir tutan Sokrates'in öğrencisi Platon erdemi bir adım öteye götürerek erdemli olmayı tüm toplumun mutluluğu için gerekli görmüştür. Platon'la birlikte erdem kavramı artık ahlakın ve siyasetin kavramı haline gelmiştir. Bu anlayış Stoalılarda da devam eder. Platon ve Stoalılar gibi Cicero da erdemi toplumsal alanda önemli işlevi olan ve kendi kendine yeten bir yetkinlik olarak kabul ederek erdemi mutlak var olan değer olarak görüp Yunan felsefesinde var olan erdem anlayışlarını çağının Roma'sına aktarmaya çalışmıştır (Brun, 2006: 93).

Yaşamı boyunca forumlarda konuşarak ününe ün katan, hitabetiyle ünlenip çıkışlı inişli bir siyasi hayat yaşayan Cicero, hayatının her inişli ve sıkıntılı bölümünde felsefeye sarılmıştır. Özellikle sürgün döneminde ve hayatının son üç yılında yazdığı felsefi eserlerinin tamamında en önemli konu erdem olmuştur. Çünkü sıkıntılı dönemlerde insanı ve toplumu mutluluğa götürecek yegane değer erdem olduğu kanaatindedir. Ancak erdemli olmanın insanı mutlu etmenin yanında belli bedelleri olduğunu da kabul eder. "Erdem, sıkıntıların ve tehlikelerin bedeli olarak övgü ve şöhretten başka hiçbir bedel istemez." (Cicero, 1997b: 63) Erdem sıkıntılı ve tehlikeli bir süreçten sonra elde edilir. Erdemin belli yükü vardır. Erdemli olmak fedakarlık ister, ancak bu fedakarlık uzun vadede mutlulukla taçlandırılacağı için bu fedakarlığa değecektir.

Doğada evrensel yasaların varlığını kabul eden Cicero ahlaki yasaların yapısının da evrensel olduğu kanısındadır. Erdemin, iyiliğin, dostluğun, yardımseverliğin, doğa yasasının, doğanın özünde ve insanın kendisinde bulunduğunu savunur. İnsan aklında bulunan bu yasalar felsefe ile bilinebilir. Bu doğal ve akli yasaların bilinmesi ahlaklı olmak için tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda uygulanması gerekmektedir. Evrenin hem duyum yönü hem de akli yönü vardır. "...dolayısıyla evren bir bütün

olarak tanrıdır ve evrenin tüm canlılığı tanrısal olan bu güçte bulunur (Cicero, 2012b: 193).

Yaşamda şereften ve dürüstlükten başka hiçbir şey ısrarla istenmemelidir, bu şeyleri elde etme konusunda da her türlü bedensel işkenceye, her türlü ölüm ve sürgün tehlikesine pek değer verilmemesi gerekir. Hayatta değer verilmesi gereken şey insanı mutluluğa götürecektir olan erdemdir (Cicero, 1997b: 45).

Felsefenin pratik yönünü ön plana çıkartan Cicero için felsefenin amacı erdemli insanlar yetiştirip toplumu içerisinde bulunmuş olduğu buhrandan kurtarmaktır. “Felsefe başlı başına bir erek olmayıp eğitim için bir araçtır. Özellikle de karakterinin eğitilmesine yardım eden bir araçtır; felsefe ile bir insana etkin ve şerefli bir hayatın anlamı aşılır; kendi karakterlerini ise insan, felsefe ile bütün beden ve ruh acılarına karşı çelikleştirir; felsefe bir teselli aracıdır da” (Gökberk, 1996: 121).

İnsanın doğuştan gelen tanrısal yetilerinin gelişmesinde felsefeyi önemsemekle birlikte insanın gençliğinde iyi bir edebiyat eğitim alması gerektiğini de savunan Cicero, edebiyat ve felsefe sayesinde insanların erdemli olarak ödevine uygun yaşayabileceği kanaatindedir. Sadece haz için davranmayı insancıl bulmakla birlikte erdemli bulmaz. İnsanların gençliğinde hazdan kurtulup erdeme yönelmesi için edebiyat eğitimi önemlidir. “Edebiyat çalışmaları gençlik çağını besler, yaşlılık çağını hoşça geçirir, iyi günleri süsler, kötü günler için sığınak ve teselli sağlar, kendi yurdumuzda zevk verir, yabancı ülkelerde sıkıntıları giderir, geceyi bizimle birlikte geçirir, yolculuk eder, kırlar da yoldaşımız olur.” (Cicero, 1997b: 49) Cicero sadece edebiyatı ve edebiyat eğitimi övmeyi, aynı zamanda edebi şahsiyeti olan insanlara saygı duyulmasının da büyük bir erdem olduğu kanaatindedir.

Edebiyata ve felsefeye erdemli davranışlar kazanmak için önem veren Cicero, edebiyat ve felsefe eğitiminin insanın erdemli olması için yeterli olmadığını; insanın doğasında bulunun tanrısal niteliklerin felsefe ve edebiyattan daha önemli olduğunu, hem doğası gereği erdemli hem de iyi felsefe ve edebiyat eğitimi almış insanın üst düzeyde erdemli olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir.

Ben eğitim olmaksızın birçok kimsenin yüce ruhlu ve erdemli kişiler olduklarını ve kendi doğalarına ilişkin, hemen hemen tanrısal olan bir nitelik sayesinde kendiliklerinden, hem ölçülü hem de vakur bir hal almış olduklarını itiraf ediyorum; hatta şunu da ekliyorum,

eğitimsiz doğal yetenek, doğal yeteneksiz eğitimden daha sık şöhrete ve erdeme ulaştırmıştır. Ben ayrıca şunu da ileri sürüyorum; seçkin ve parlak bir doğal yapıya eğitimden elde edilen bilgi ve olgunluk eklendiğinde, işte o zaman parlak ve ender bulunan bir şey meydana gelir(Cicero, 1997b: 47).

Döneminin bütün filozofları gibi mutluluğu arayan Cicero insanın mutluluğu konusunda Epiküroscular gibi düşünmeyip haz, sağlık zenginlik gibi duyguların insanı mutlu etmek için yeterli olamayacağını ancak erdemli davranarak mutlu olabileceğimizi düşünür. Erdemin ise doğuştan gelen yetilerle, felsefe ve edebiyat eğitimin birleşimiyle gelişip ortaya çıkacağını savunur.

“Nasıl ki doğrulukla, dürüstlükle ve erdemle yapılan bir işin, iyi bir şekilde yapıldığı söylenirse, ben de doğru, dürüst ve erdemli olan bir şeyin iyi olduğunu düşünürüm.” (Cicero, 2012a: 35) Cicero iyinin doğanın ve yaşamın her alanında geçerliliğini savunur.

Cicero, *De Virtubus (Erdemler Üzerine)* adlı eserinde dört çeşit erdemden bahseder. Sağgörü, adalet, nefesine hakimiyet, yiğitlik (Demiriş, 1999: 28). Cicero'nun bu dört erdem içinde en fazla durduğu ve diğerlerine yeğlediği erdem adalettir.

Adalet, en üstün tanrısal erdemdir. Tanrıları ortadan kaldırdığımız zaman adalet kavramı da ortadan kalkar. Tanrılar var ki doğal adalet var. Tanrılara duyduğumuz bağlılık ortadan kalktığı anda insanların birbirine güveni, toplumsal bağlılığı ve en üstün erdem olan adalet de ortadan kalkar.

Adaletin özellikle devlet yönetiminde yöneticiler tarafından uygulanması gerekir aksi takdirde ortak menfaati koruyamayız. Eğer yöneticiler sonsuz sevgiye tabi olmak istiyorlarsa erdemli davranışlar sergilemelidirler.

“Sağgörü iyi ve kötü şeylerin hiçbirisinin bilgisi değildir. Sağgörünün kısımları bellek, kavrama, önceden görmedir. Cesaret, tehlikeleri üstlenme ve zorluklara dayanma olarak düşünülmüştür; cesaretin kısımları büyüklük, özgüven, sabır, azimdir. Özdenetim, aklın tutkularına ve ruhun doğru olamayan diğer güdülerine yönelik sağlam ve ölçülü bir yöntemdir; özdenetimin kısımları nefesine hakimiyet, merhamet, aşırılıktan kaçmadır.” (Demiriş, 1996: 31)

Sadakat, dürüstlük, hakseverlik, cömertlikleriyle onaylanacak biçimde davranan ve yaşayanlar, içlerinde hiçbir tutkuya, şiddetli arzuya ve küstahlığa yer vermeyenler ve

azim sahibi kişiler, iyi insanlardır. Çünkü onlar bir insanın yapabileceği ölçüde, en iyi yaşama rehberi olan doğayı izlerler (Cicero, 1997a: 30).

İnsanlar duygu ve edimlerinde ölçülü olmalıdır. “Eğilimlerimizi yenmek, kızgınlıklarımıza dizgin vurmak, zafer anında ölçülülükten ayrılmamak, soyluluk, zeka, erdem sahibi bir düşmanı düşmüşken yalnız kaldırmakla kalmayıp onun eski şerefini artırmak; bunları yapan, bence, en yüce kişilerle değil, Tanrının kendisiyle boy ölçüşebilir.” (Cicero, 1967: 73).

Doğanın bizden beklediği dürüst ve saygılı olmaktır. “Dürüstlüğün gereği, insanlara kötülük etmemek, saygının ki de onları kırmamaktır.” (Cicero, 1980: 26) İnsanların davranışlarında dürüst ve saygılı olmasını öğütleyen Cicero, bütün işlerimizde düşüncesiz ve gelişigüzel davranışlardan kaçınmamız gerektiğini, insanların isteklerine boyun eğmemesi gerektiğini düşünür. Aklıyla hareket ederse bir insan karakterli olabilir. Ama isteklerine boyun eğerse, ne mutlu olabilir ne çevresindekiler ona saygılı olur. Sadece aşırı istekler insanı akıllı davranmasından alıkoymaz aynı zamanda aşırı korku ve tutku da insanın akla uygun davranmasını engeller. Aristoteles’in savunduğu gibi ölçülü bir davranışın ölçülü olması davranışı yapan insana bağlıdır. İnsan ölçülüyse davranışları da o derece ölçülüdür. “Çığırından çıkmış olan korku ya da aşırı bir tutkuyla kabarıp da akıl tarafından yeterince dizginlenemeyen istekler, kuşkusuz ölçüyü ve sınırı aşmış olurlar; boyun eğmeyi bir yana bırakır, doğa yasası ile egemen olan akla karşı gelirler, bunlar yalnız ruhun değil bedeninin düzenini de alt üst ederler.” (Cicero, 1980: 26)

Cesaret, haklılığı korumak uğruna çarpışıldığı zaman erdemdir. Hileli ve eğri işlerde cesaret göstermek erdemlilik değildir. Bu yüzden hileli ve eğri işlerdeki erdemler övgü kazanmaz. Cesaret devlet işlerinde kullanılmalıdır. İnsanlar kendi menfaatleri için değil, toplumun menfaatleri için cesur olmalıdır.

Cicero, sadece bilmenin insanı erdemli kılmayacağını, mutlu etmeye yetmeyeceğini, insanın mutlu olabilmesi için aynı zamanda bildiklerini uygulaması gerektiği savunur. Mutluğun bilgi düşünce ve eylemlerin doğaya uymasıyla ve uygulanmasıyla elde edileceğini, doğada bir ölçü ve nizam olduğunu aynı ölçü ve nizamın insan davranışlarında da olması gerektiğini şu şekilde açıklar.

Güzel olan her şey şu dört kaynağın birinden doğar: bu kaynaklar, ya gerçeğin ustaca kavranmasıdır, ya da toplumun varlığını korumak için herkese hakkını verme ve insanlar arası ilişkilerde söze bağlılıktır; ya yüce yenilmez bir ruh büyüklüğü ve gücüdür, ya da yapılan ve söylenen her şeydeki düzen ve ölçüdür: ılımlı ve ölçülü olmak da bu demektir (Cicero, 1980: 6).

Düzen, uyum, ölçü gibi erdemler sadece düşüncede var olan erdemler değildir, aynı zamanda hayatta karşılığı olan erdemlerdir. Roma'da felsefeyi sosyal alanda uygulamaya çalışan Cicero, insanın ruhunda bulunan doğal unsurları pratik hayatta uygulamaya çalışır.

Erdemden yoksun olan hiçbir şey güzel olamaz. Erdemin karşısındaki en büyük düşman maddi zevklerdir. Maddi zevklerle davranmak hayvanlara yakışır. Bütün kötülüklerin anası maddi zevklerdir. Asrın önemli bilginlerinden Arkhytas'ın düşüncelerini ifade ederek şöyle anlatır:

Arkhytas'a göre maddi zevk doğanın insanlara verdiği en meş'um belasıdır; bu zevkleri elde etmek için doymak bilmez arzular düşünce ve itidalden uzak olarak alevlenir. Vatana ihanet etmeler, devleti yıkmalar düşmanlarla gizli görüşmeler hep ondan çıkar: şehvetin göze aldırmadığı hiçbir cürüm, hiçbir kötü hareket yoktur; insanlar fuhuş, zina ve bunlara benzer her rezaleti şehvetin cazibesinde kapılarak yaparlar, başka sebeple değil. İster doğa, ister bir tanrı insanoğluna her şeyden üstün olanaklar verirken, şehvetin bu ilahi armağana, bu başışa en büyük düşman olmasını istemiş. Çünkü kendini zevke kaptıran insanda itidal diye bir şey kalmaz; ve umumiyetle şehvetin hüküm sürdüğü yerde erdem tutunamaz (Cicero, 1992: 33).

Zevkin insanın aklını kullanmasını ve olayları muhakeme etmesini engellediğini savunan Cicero, maddi zevki erdem karşısındaki en büyük düşman görmekte birlikte hayvansı bir dürtü kabul eder.

Akla yani doğaya uygun yaşamı savunan Cicero için insan, dünya devletinin bir unsuru olmakla birlikte; dünya devletinin birlik ve beraberliği sağlayacak olanda iyilik yapmaktır. Gerçek iyilik ise insanın bir şeyi kendisi için yapması değil toplumu için yapmasıdır. Yardımseverliğin insanın özü gereği doğal olduğunu kabul eden Cicero iyilikle ilgili şu hususlara dikkat çekmektedir:

İyiliğimizin iyilik yapmak istediğimiz kimselere yada başkalarına zararı dokunmamasına, sonra olanaklarımızı aşmamasına, bir de herkese layık olduğu kadar vermeye bakmalıdır. Zaten doğruluğun temelide budur, iyilik ve doğruluk bu temele dayandırılmalıdır. Birinin istediği, fakat zararına olan bir şeyi iyilik yaparmış gibi yerine getirenler iyilikçi ve cömert değil, tersine zararlı dalkavuklar olarak görülmelidir; bazılarına cömert davranmak amacı ile başkalarına zarar verenler ise kendilerinin olmayanları kendilerine mal edenlerle aynı eğriğe sapmış olurlar (Cicero, 1980: 13).

Talih konusunda insanların bazılarının daha şanslı olduğunu düşünen Cicero, başarılı insanların veya yöneticilerin yalnız erdemli olmasının yeterli olmayacağını erdemlin yanında şanslı da olması gerektiğini savunur. “Gerçekten de ünlü adamların durumunda iyi talih, tanrıların lütfu olarak onura ve şöhrete eklenir.” (Cicero, 2003: 25) Başarılı insanlara baktığımızda gerçekten de hem erdemli hem de talihli insanlardır.

İnsanların doğadan gelen bazı hakları olduğunu bu haklardan dolayı eşit sayılması gerektiğini savunan Cicero’ya göre, bedensel ve hazzal özgürlük insanları mutlu etmez. İnsanların bedensel özgürlüğe aşırı düşkünlük göstermeleri, taşkınlık yapmalarına sebep olur. Bu taşkınlık insanları özgürlükten köleliğe sürükler. Ancak erdemli insanların gerçek anlamda özgür olabileceğini söyleyen Cicero, özgürlüğü bütün erdemlerden üstün görür. “Halkın özgürlük kadar sevdiği bir şey var mıdır? Onun yalnız insanlarca değil, hayvanların bile aradığını ve bütün şeylere üstün tutulduğunu görürsünüz.” (Cicero, 1967: 72).

En büyük zenginliği bilgelik kabul eden Cicero’ya göre bilge olanlar özgür olabilirler. Bilge olmayanlar, doğal olana uygun yaşamayıp bedensel hazlarının peşinden koşanlar, maddi anlamda ne kadar sınırsız olursa olsun gerçek anlamda özgür olamazlar. Özgürlük fiziksel bir şey değil tamamen zihinde olan bir şeydir.

Arzuladığın gibi yaşama gücü. Dolayısıyla doğruların peşinden koşan; yaptığı işten zevk duyan; planlı programlı bir yaşam tarzı süren; yasalara aslında korktuğu için boyun eğmeyen, tersine ne kadar faydalı olduklarını bildiği için onlara uyan ve saygı duyan; içinden gelmedikçe ve istemedikçe hiçbir şey söylemeyen hiçbir şey yapmayan, hiçbir şey düşünmeyen; aldığı bütün kararlarda ve yaptığı bütün işlerde kendi hür iradesiyle hareket eden ve bunların sorumluluğunu üstlenen; hayatında kendi istenç ve irade gücünden daha güçlü hiçbir şey olmayan kişi dışında kim arzu ettiği gibi yaşar (Cicero, 2012a: 73).

Kendini bilgelikle donatan insan dışında hiç kimse özgür değildir. Basiretsiz insanların tümü köledir. Özgürlük en fazla yönetenlerde olması gereken bir erdemdir. Kendi ruhunda özgürlüğü yaşamayan devlet adamı halkını da özgür kılamaz.

“Diyelim ki bir adam imparator olarak övülüyor ya da öyle adlandırılıyor ya da onun bu sığfata layık olduğu düşünülüyor. Peki nasıl imparator? Eğer kendi hırslarına söz geçiremeyen biriye, hangi özgür yurttaşı hükmedecek? Her şeyden önce tutkularına gem vurmali, arzularını bir yana bırakmalı, öfkesine hakim olmalı açgözlülükten sakınmalı, ruhunu diğer zaaflardan temizlemeli ve ancak insanı esir alan en aşğılık duygulara, çirkinliğe ve rezillığe boğun eğmeyi bıraktıktan sonra başkalarına hükmetmeye başlamalı; çünkü bu duygulara gerçekten boyun eğdiğı sürece o, bırak imparatoru, özgür yurttaş bile sayılmayacaktır.” (Cicero, 2012a: 71)

Köleliği basiretsizlik olarak gören Cicero, parasızlığı veya soyu yüzünden efendilerinin malı olarak çalışanları köle olarak görmez. Ona göre köle, aciz, basiretsiz, karar alma yetisi olmayan, arzularına ve korkularına boğun eğen kişidir.

Ey kendini hayatının baharında ve mutlu sanan sen, aslında her türlü üzüntü ve dert altında eziliyorsun. Ey elindekiyle yetinmeyen ve sürekli elindekini kaybedeceğinden korkan sen, tutkularının esirisin ve gece gündüz işkence görmektesin, yaptığın kötülükler yüzünden vicdanın seni rahat bırakmıyor mu, yasa ve yargı korkusu içini kemiriyor. Nereye bakarsan bak, yaptığın haksızlıklar, öç tanrıları gibi gözünün önünden gitmiyor ve özgürce nefes almanı etkiliyor (Cicero, 2012a: 49).

İşlenen suçların kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini, kimsenin sonucu basit de olsa suç işlememesi gerektiğini savunur. Bir şeyin suç kabul edilmesi onun yasak kabul edilip edilmemesine bağlıdır. Sonuca veya önemine değıl. “Diyelim ki bir kaptan, altınla dolu ya da samanla dolu gemisini batırdı. İki durum arasında küçük bir fark olsa da ikisinde de aynı olan şey kaptanın beceriksizliğidir.” (Cicero, 2012a: 51)

Erdemler gibi kusurlu davranışların da ufağı büyüğü yoktur. “Erdemler kendi içlerinde birbirine denkse, kusurların da aynı şekilde birbirine denk olması gerekir. Erdemlerin eşit olduğu, yani iyiden daha iyi, ılımlıdan daha ılımlı, cesurdan daha cesur ya da bilgeden daha bilge bir insanın olamayacağı kolaylıkla görülebilir.” (Cicero, 2012a: 53)

Doğası gereği tek ve saf olan erdem tanrısal bir anlam ifade eder. Erdemli olan aynı zamanda doğru olandır. Aklın yolunu kullanarak doğruya dolayısıyla erdemli olana ulaşabiliriz.

Erdem kavramı tektir, mantıkla ve kalıcı bir tutarlılıkla uyum halindedir, erdemnin niteliğini artırmak için buna hiçbir şey eklenmez, ya da erdem kelimesinin kapsamını daraltmak için bundan hiçbir şey çıkarılmaz. Nitekim iyi yapılan işler aynı zamanda doğru yapılan işlerse ve doğrudan daha doğru olan bir doğru yoksa, şüphesiz iyiden daha iyi olan bir iyi de bulunamaz. Aklın kötüye kullanılması ‘hata’ olduğuna göre, o halde bunu hataların da birbirine denk olduğu sonucu izler (Cicero, 2012a: 53).

Sonuç olarak davranışlarımızı bilgiyle edindiğimiz özgür irademizle erdemli olarak belirlersek mutlu olabiliriz. Erdemli olmanın ölçütü ise doğru olmayan her şeyi suç, yasak olan her şeyi de günah saymaktan geçer (Cicero, 2012a: 57). Erdemli insanlar gelecek kuşaklara üstün yetenekleriyle biçim verilmiş ve cilalanmış bir model bırakmak yerine, düşüncelerini ve erdemlerin modelini bırakırlar.

3.5. ÖLÜM VE ÖLÜM KARŞISINDA TAKINILMASI GEREKEN TUTUM

Ölüm konusu Roma felsefesinde en çok işlenen konulardan birisidir. Felsefi öğretilerinde kaderci bir tutum sergileyen Romalılar ölümün kader olduğunu ve ölümden korkulmaması gerektiğini düşünürler. Ölümün doğanın bir gereği olduğunu düşünen Cicero’da özellikle yaşamının son döneminde ölüm ve intihar konusuna mektupları ve felsefi kitaplarında fazlasıyla yer vermiştir.

Ölüm konusunda Epiküroscu filozofları eleştiren Cicero ölümü tanrısal ruhtan kopuş olarak görmemektedir. Aristoteles gibi insanı ruh ve beden olarak ayıran Cicero, ruhu ölümsüz kabul eder.

Ben son zamanlarda ruhun bedenle birlikte aynı zamanda öldüğünü ve ölümlerle her şeyin yok olduğunu tartışmaya başlayan kişilerle aynı görüşü paylaşmıyorum. Benim için eskilerin görüşü daha değerlidir, yani ölümlere bu kadar kutsal haklar tanıyan atalarımızın. Çünkü bu hakların ölümleri hiç ilgilendirmediğini düşünselerdi, gerçekten böyle yapmazlardı (Cicero, 1997a: 25).

İnsan beyni yetkindir. Beyinde bu denli çabuk işleme, olup bitenleri anımsama, olacakları kestirebilme, bunca şey yapma, bunca şey bilme, bunca şey bulma yeteneği var olduğundan; bunları başarabilen doğadaki varlık ölümlü olamaz.

Hem ruh hep devinim durumundadır; bu deviniminde bir başlangıcı yoktur, çünkü ruh kendiliğinden devinir ve hiçbir zaman kendisini bırakmadığına göre bu devinimin sonu da yoktur ve ruh doğadan daha basit; kendisinden daha farklı, kendisine benzemeyen bir şeyle karışmış olmadığından, bölünemez; bölünemeyince de yok olamaz. İnsanların doğmadan önce epey şey bilmeleri de ruhun ölmezliğine önemli bir kanıt oluşturur: öyle ya, çocuklar güç bilgileri edinirken, sayısız şeyleri öyle çabuk sezerler ki, bunları ilk kez öğrenmiyorlar da anımsıyorlar sanılır(Cicero, 1998: 52).

Ruhun bedenden ayrı olması ve ruhun ölümlü olması söz konusu değildir. Ruh bedenle aynı doğal yapıya sahip olmadığı gibi ölümlü de değildir. Ruh doğa üstü tanrısal bir yapıya sahiptir. Ruh ve beden ayrı olduğu için ruh bedenden ayrıldığında geriye yani tanrıya geri döner. Bu tanrıya ulaşmada en iyi ve adil ruh daha hızlı tanrıya ulaşır.

Ruhun kaynağı yeryüzünde bulunmaz; çünkü hiçbir karışımdan ya da birleşimden eser yoktur ruhta. Ne topraktan çıkmış ya da şekillenmiş bir maddeden, ne de suya, havaya, ateşe benzeyen bir şeyden eser vardır onda. Saydığım bu unsurların hiçbirinde hafıza gücü, düşünme, düşüncenin içe yönelmesi, geçmişi hatırlama geleceği görme, şimdiki zamanı kavrama gücü yoktur, bütün bunlar tanrısal yeteneklerdir; bunları insana verebilecek tanrıdan başka bir kaynak hiçbir zaman bulunmayacaktır. Demek ki ruhun bu tanıdık, bildik unsurlarından ayrı, kendine has temel bir özelliği vardır. Bu özellik her neyse, bilinçli, bilge, canlı, işlek olan şey göksel, tanrısal bir şeydir. Bu yüzden de sonsuza kadar yaşayacak bir şey olsa gerek (Cicero, 2004: 45).

Cicero, erdemli insanın dostlarının ölümü konusunda üzüleceğini ancak abartmayacağını düşünmüştür. Ölümü hazmetmemek, kabullenmemek doğanın var olan yasasına kafa tutmaktır. “...tıpkı ağaçta ve yerde yetişen meyvelerin zamanı gelince olgunluktan geçmesi ve düşmesi gibi, insan ömrünün de bir sonu olması zorunluydu. Bilge insan buna uysallıkla katlanır.” (Cicero, 1997a: 16)

Epiküroscuların ölüme yaklaşımı ile Cicero'nun ölüme yaklaşımı arasında farklılık yoktur. Ölüm Epiküroscularda olduğu gibi Cicero'da da değersiz bir olgudur. “Vakitsiz ölümün acıklı bir şey olduğunu düşünmek gibi saçmalıkları kocakarı

masalları gibi bir kenara bırakalım, hangi ‘vakit’ Allah aşkına? Doğanın seçtiği vakitten mi bahsediyorsun? Hayatı bize sunan, borcun ödeneceği günü belirlemeden hayatı bize veren doğadır. Ödünç verdiği şeyi canı istediği zaman alacaksa, şikayet edecek ne var bunda? Bu borcu bu şartlar altında kabul etmişin” (Cicero, 2004: 61) dese de Cicero’yu hayatta en çok üzen şey kızı Tullius’un ölümü olmuştur.

Çocukluk ve eğitim arkadaşı Servius Sulpicius Rufus’a yazdığı bir mektupta kendisinin bilge olduğu halde kızının ölümüyle ilgili acıya dayanmadığını bu yüzden kendisini ayıpladığını artık sığınacağı bir ailesinin dostunun kalmadığını, sığınabileceği bir devlet işinin de olmadığını söyleyerek acısını avunduracak bir uğraş ve sevgi kaynağının yokluğunu hissettiğini söyler (Cicero, 1967: 86).

Ölüm konusunda özgün fikirler üretmeyen Cicero Romalıların ölüm anlayışını destekleyerek ölümün kaçınılmaz olduğu için sebat gösterilmesi gereken bir kader olduğunu düşünür. Ayrıca ruhun ölümü de söz konusu değildir. “...ölüm, ölseler de şansları yok olmayacak kişiler için değil, yaşamlarıyla birlikte her şeylerini de kaybedenler için korkunçtur, sürgün ise tüm evrenin tek bir kent olduğunu düşünenler için değil, yaşam alanı sınırlı kişiler için korkunçtur.” (Cicero, 2012a: 49)

3.6. DOSTLUK

Cicero’nun dostluk anlayışının en önemli özelliği dostluğu siyasal zeminde değerlendirmesi ve Roma siyasi yaşamı üzerinde dostluk kurmasıdır. Cicero’ya göre dostluk, vatani için birbirini seven insanların aynı kaderi paylaşmasıdır. Siyasal dostluklarda dostların karşılıklı sorumlulukları olduğu gibi dostlardan vatan aleyhine, şerefsiz sayılacak şeyler istememek gibi ödevleri vardır. Bir anlamda Cicero vatanseverliği, dostluğun ötesinde görmektedir (Cicero, 1997a: 13).

Dostluğu bütün insani değerlerin üstünde tutmamız gerektiğini söyleyen Cicero “Hiçbir şey dostluk kadar doğaya uygun olmaz, iyi olsun kötü olsun her koşula onun kadar uyum sağlayamaz.” (Cicero, 1997b: 28) diyerek doğal kanunların dostluk içinde geçerli olduğunu, dost olabilecek insanların doğal olarak birbiriyle karşılaşacaklarını düşünür. Dost olabilmek için de bilge olunması gerekir.

Sadakat, dürüstlük, hakseverlik ve cömertlikleriyle onaylanacak biçimde davranan ve yaşayanlar, içlerinde hiçbir tutkuya, şiddetli arzuya ve küstahlığa yer vermeyenler ve azim sahibi kişiler yukarıda belirttiğimiz gibi iyi sayıldığından biz de onları iyi olarak düşünelim. Çünkü onlar bir insanın yapabileceği ölçüde en iyi yaşama rehberi olan doğayı izler (Cicero, 1997a: 30).

Doğada erdem en yüksek iyiye, dostlukla ulaşır. İnsanların, insanlara ve tanrılara ait konularda sevgi ve bağlılık duygularıyla anlaşmasıdır dostluk. Tanrının ve doğanın bilgelikten sonra insanlara verdiği en önemli değer dostluktur. Dostluğun özelliği birçok ruhtan adeta tek ruh yaratmasıdır. Bu da sadakate olur. Bunun için dostlukta asıl olan sadakattir.

Sadakatsiz olan sürekli olamaz. Bundan başka, sade, sosyal ve duygudaş, yani aynı şeylerden zevk alan kişiyi seçmek doğru olur; tüm bunlar sadakat duygusunu doğurur; çünkü karmaşık ve hile dolu bir zihinde sadakat olamaz, dostuyla aynı şeylerden zevk almayan ve onun doğasıyla uyuşmayan kişi sadık olamaz; tüm bunlara birde şunu eklemek gerekir: dost ne başkasının aleyhinde suçlamalarda bulunmaktan hoşlanmalı ne de bu suçlamaları başkası yapınca inanmalı. Bunlar bir süredir değindiğim ‘kararlılık’ duygusuna neden olur (Cicero, 1997b: 60).

Yani dost olabilecek insanlar aynı doğaya sahip iyi insanlardır. Sevilme nedenlerini kendi içlerinde yaşayan insanlar dostluğa değer insanlardır. Bu insanlar az bulunur. Bunun için dostluklarımızı sağlam ve uzun tutmalıyız. Dostluklarımızı sağlam kurmak ve uzun süreli tutmak içinse,

...ne çabuk sevmeye başlamalı ne de layık olmayanları sevmeli. Sevilme nedenlerini kendi içlerinde taşıyanlar dostluğa değer kişilerdir. Ve de az bulunurlar! Gerçekten de üstün olan her şey ender bulunur; her bakımdan kendi türünde mükemmel olanı bulmaktan daha zor bir şey yoktur. Ancak birçok kişi insanlarla olan ilişkilerinde sadece çıkar sağlayıcıyı iyi olarak bilir; sürüsünün içinde olduğu gibi dostları arasından en büyük yarar elde edeceklerini ümit ettikleri kişileri en fazla sever. Böylece sırf kendisi için ve kendi sebebiyle istenilen en güzel dostluktan yoksun kalırlar, öyle ki dostluğun gücünü yapısını ve derecesini anlamak için kendilerinden de örnek almazlar. Çünkü herkes kendini, kendisinden çıkar elde etmek için değil, kendi hesabına kendisine değerli olduğu için sever. Bu aynı tür sevgi dostluğa geçmedikçe gerçek dost asla bulunamayacaktır; çünkü dost insanın adeta ikinci ‘ben’ idir (Cicero, 1997a: 67).

Dostluk akrabalık ilişkilerinin üzerinde bir erdeme sahiptir. Cicero akraba ilişkilerinde dostluk olabileceğini kabul etmekle birlikte gerçek dostluk seviyesine ulaşamayacağını çünkü iyi niyetin akrabalar arasında zamanla kaybolabileceğini düşünür. Oysa gerçek dostlar arasında iyi niyet hiçbir zaman kaybolmaz. Bu yüzden dostluklar iki ya da birkaç kişiyi geçmez.

Dostluğu bilgelik kadar önemli bir erdem olarak gören Cicero bilgeliğin en büyük erdem olduğunu sonra da dostluğun geldiğini kabul eder. Zenginlik, yetki, sağlık, zevkler gibi değerler gelip geçici ve yapaydır. Dostluk ise tamamen doğal ve ebedidir. Dostluk, tüm insansal ve tanrısal konularda iyi niyet ve şefkatle uyuşmadan başka bir şey değildir (Cicero, 1997a: 31).

İnsanlara saygı gösterirken kriterlerimizi, doğruluk, ölçülülük, cesaret, alçak gönüllük gibi erdemleri ölçü almalıyız. İnsanların başka insanlara karşı en önemli ödevi bize iyilik yapanları, bizi sevenleri değerli görmektir. Ancak bize yapılan iyiliğin ve sevginin şiddetine göre değil sağlamlılığına ve uzunluğuna göre değerlendirmeliyiz. Özellikle cömertlik yaparken bize en yakın kimselere cömertlik göstermeliyiz.

Aristoteles gibi insanı toplumsal bir varlık kabul eden Cicero için toplumun kültürel değerleri oldukça önemlidir. İnsanları birbirine yakınlaştıran temel öğeler kültürel öğelerdir. Kültürel öğeler içinde de özellikle akıl ve dil önemli bir yere sahiptir. Öğrenmede, muhakeme etmede, tartışmada, paylaşmada insanları birbirine yakınlaştıran akıl ve dildir.

Bütün insanları birbirine bağlayan toplumun özellikleri, en geniş anlamda doğanın insanların ortak yararı için sağladığı nimetlerdeki ortaklığın korunması, yasalarda ve medeni hukukta bildirilen haklara yasaların ön gördüğü biçimde sahip olunması, bunun dışında kalanlarında Yunanlıların atasözünde belirttiği gibi ‘dostların her şeyi ortaktır ilkesine uyulması gereğidir (Cicero, 1980: 15).

Toplumsal hayatta sadakat kadar aynı dili konuşmak da önemlidir. Ancak aynı kentte oturmak toplumsal bağın olmazsa olmazıdır. Dili ve kenti ortak olan insanlar birçok şey paylaşırlar. Forumlar, tapınaklar, caddeler, hukuk kuralları, dostluklar. Özellikle aile olmak toplumsal birlikteliğin en önemli ve ilk safhasıdır. Aile olmak doğal bir güdüdür. Aile toplumun en küçük parçası olmakla birlikte en doğal sosyal olgusudur.

Aileyi, dili, aynı kentte yaşamayı bu kadar önemli görmesine karşı, Cicero hiçbir şeyin ahlak güzelliğinden daha önemli olmadığı kanısındadır. İnsanları bir arada tutan en önemli bağ ahlak güzelliğinden doğan dostluktur. Bu bağ aileden ve aynı kenti paylaşmadan daha önemli ve doğal olan bir bağdır.

Cicero'nun felsefesinde dostluk iyi olandır. İnsan değerleri taşıyan, tutkuların arınmış, davranışlarını akıl ile yöneten, dürüstlüğü ve cömertliği taşıyan her insan dost ve iyidir. İyi olmak için dost olunmalıdır. Bu yüzden dostluk ancak iyi insanlar arasında yetişebilir (Akdemir, 2010: 101).

3.7. İNSANLARI MUTSUZ EDEN ŞEYLER

Ahlak konusunda Stoacılar gibi mutluluğun peşinden koşup acıdan kaçınmayı öğütleyen Cicero, insanları mutsuz eden şeylerin başında ölüm korkusunun geldiğini düşünür. İnsanların bedenleriyle birlikte ruhlarının ölmediğini, ölümün yokluk olmadığını, ölüm anında insanların acı çekmediğini savunur. İnsanlar daha önce ölümü tatmadığı için ölümden korkarlar. Oysa ölüm doğaldır bu yüzden kaçınılmazdır. Doğal olandan korkulacak bir şey yoktur.

İnsanı mutsuz eden bir başka şey de tutkudur. Ona göre bütün kötülüklerin anası tutkudur. Tutkularının esiri olunca bir insan uzun süreli bir mutluluğa ulaşamaz. Onun hazzı gelip geçicidir. Bu tip insanlardan her türlü kötülüğü beklemeliyiz. Bütün kötü insanlar tutkularının esiri olanlardır. Ailesine kötü davrananlar, devlete ihanet edenler hep tutkularına yenik insanlardır. Zevkine düşkün olan insanların güvenilir olmayacağını düşünen Cicero, bu tip insanların ancak geçici bir süre mutlu olabileceğini şöyle açıklar:

Çünkü, tanrılar ve insanlar aşkına hiç kimseyi sevmeden ve hiç kimse tarafından sevilmeden, sonsuz servetle çevrenmeyi ve her türlü bolluk içinde yaşamayı kim ister? Bu tiranlara özgü bir yaşam tarzıdır; bu yaşamda ne sadakatin ne şefkatin ne de sürekli iyi niyetin garantisi vardır; her şey daima şüphe ve endişe vericidir, dostluğa yer yoktur; kim korktuğu veya kendisinden korktuğunu düşündüğü kişiden hoşlanır? Ancak tiranlara da bir süre için göstermelik bir saygı duyulur. Çoğu kez olduğu gibi, bir gün düşerlerse o zaman ne kadar dost fukarası oldukları anlaşılır (Cicero, 1997a: 52).

Ahlak anlayışının temelinde akıl olan Cicero, kızgınlığı aklın karşısında görür. İnsan kızgınlığına yenik düşüp aklıyla hareket etmezse mutlu olması söz konusu değildir. Kızgınlığın düşünerek giderilmesi gerektiği kanaatindedir:

Kızgınlığı para hırsını, yönetim hırsını, şan ve şeref arzusunu, şehveti kat; sonra bir bak, insan ruhunda krala benzer üstün bir güç varsa, bu yalnız bir şeyin yani aklın egemenliği midir, değil midir? Gerçektende akıl ruhumuzun en iyi yanındır. Akıl üstün geldi mi, şehvet duygularının, kızgınlığın, körü körüne davranışların yeri yoktur (Cicero, 1967: 39).

Paranın, görkemli evlerin, zenginliğin, şan ve makamın, tutkuların, arzuların doyumu yoktur. İnsanlar bunları elde etseler bile hep daha fazlasını isterler. “Nitekim arzunun yol açtığı açlık hiçbir zaman ne giderilebilir ne de doyurulabilir. Böyle kişiler sadece sahip olduklarını artırma hırsıyla değil, aynı zamanda onları kaybetme korkusuyla de kendilerine sürekli işkence ederler.” (Cicero, 2012a: 33) Yukarıda bahsettiğimiz arzular gelip geçicidir. Gerçek iyi olan biri için iyi, diğeri için kötü olmaz. Oysa bu arzularımız görecelidir.

Arzularımız ve tutkularımızın egemenliği sona erdiğinde ortaya korku çıkar. Arzularıyla hareket eden insanlar korkularının kölesi olurlar. “Zayıf, ezik ve zavallı bir ruhun taşıdığı her türlü korku köleliktir. Halbuki yüce, olgun ve beslenmiş bir ruha sahipsek ne köle olabiliriz, ne de köle olmak zorunda kalabiliriz.” (Cicero, 2012a: 81)

Gerçek zenginliği, arzular ve tutkular gibi köleliğin bir aracı olarak gören Cicero, zenginliği mal mülk altın olarak görmemektedir. “Bence ‘zengin’ özgürce yaşamaya yetecek kadar mala mülke sahip olan, bundan fazlasını beklemeyen, elde etmeye çalışmayan, arzulamayan insandır.” (Cicero, 2012a: 83) Zenginlik insanın özbenliği ile alakalı bir durumdur. Maddiyatla alakası olmayan tamamen kişilik ve erdemlilikle alakalı bir durumdur. Elindekilerle yetinmeyi biliyorsa insan zengindir ve erdemlidir. “İnsana zengin dedirten genelde onun öz benliğidir, cüzdanı değil.” (Cicero, 2012a: 85)

Şan ve şöhrat duygusu yönetenlerin hayatına yön verirse devletin güçlü olması beklenemez. “...öyleyse sana soruyorum; sence bu devleti büyük bir görkemle kurup bize miras bırakanların aklında, hırslarını tatmin etmek için mal mülk, haz almak için ziyafet düşüncesi mi vardı? Tek tek her birini gözlerinin önüne getir krallardan Romulus’la mı ya da devleti özgürlüğüne kavuşturan kişilerden mi başlamak istersin?

Romulus yaşamının sonuna hangi basamaklardan çıkarak gökyüzüne yükseldi? Onların iyi diye adlandırdıkları şeyler sayesinde mi? yoksa kazandığı başarılar ve erdemler sayesinde mi?” (Cicero, 2012a: 37) Devleti yönetenler şan ve kariyer peşinde enerjisini harcarsa toplumun mutlu olması söz konusu olmaz.

İnsanlar hayvanlardan zekasıyla ayrılır. “Tanrı ya da her şeyin yaratıcısı diyebileceğim doğa, sana her şeyden üstün ve tanrısal bir akıl bahsettiğine göre” (Cicero, 2012a: 48) insan iyiyi seçmeli iyiye yönelmelidir. Eğer aklını kullanıp zevklerinin peşinde koşmazsa erdemli ve mutlu olur. “Şöyle ki; bir insan iyi olandan kendine ne kadar çok pay alırsa, övgüyü de o kadar çok hak eder ve iyi, ona sahip olmayı başaran herkesi onurlandırır.” (Cicero, 2012a: 43) Eğer doğa tarafından ödüllendirilmek istiyorsak doğaya uygun edimlerde bulunmalıyız.

Mutlu olmak insanın kendi elindedir. İnsanlar bilgiye yönelip erdemli davranışlar sergileyip acıdan kaçabilir. Acıdan kaçıp bedensel hazların esiri olmayan insanlar övgüye layık insanlardır.

...sonuç olarak nasıl ahlaksız, aptal ve tembel kişinin iyi bir halde olması mümkün değilse, iyi, mert, ve bilge bir kişinin de zavallı olması mümkün değildir. Erdemi ve ahlakı övgüye layık olmayan bir kişinin aslında yaşamı da övgüye layık değildir; öte yandan övgüye layık bir yaşamın peşinden gidilmelidir, ancak eğer zavallı bir yaşam söz konusu ise, ondan uzak durmak gerekir. Yaşamda övgüye layık her ne varsa o, gerçek mutluluk ve başarı gibi asıl arzulananı gereken şey olarak görülmelidir (Cicero, 2012a: 49).

İnsanların mutluluğunu toplum içinde ele alan Cicero, mutluluğun önündeki en büyük engelin doğanın kanunlarından uzaklaşıp erdemsiz davranmak olduğunu düşünür. İnsanlar bedensel hazları uğruna adaletsiz, merhametsiz, bilgisiz davranırlarsa gerçek mutluluğu yakalayamazlar.

3.8. TANRI

Cicero Roma’da genel tutum olan çoktanrıçılığa bağımlı değildir. Sık sık kitaplarında “tanrılar” diye ibareler kullansa da onun tanrı veya tanrılardan kastı doğadır. Sıradan bir Roma vatandaşı gibi dini bir tutumu yoktur. Dini, bir yerde devletin

gelişmesi için gerekli bir araç görür. Roma'nın dini tutumunu pratik açıdan faydalı gördüğü için benimser.

Tanrı konusunu, felsefi sorular içerisinde en zor ve belirsiz olanı kabul eden Cicero için, tanrıların doğası konusu araştırılması gereken en önemli sorundur. Ona göre tanrı konusu, gerek Romalılar gerekse Yunanlılar tarafından yeterince açıklanamamıştır. Akademiacı filozofların tanrılar konusunda sağduyulu davranıp bu tür konular hakkında kesin sonuca varamamalarını iyi analiz etmemiz gerektiğini düşünen Cicero, tanrılar konusunda söylenen her şeyin dayanıksız olacağını felsefi tutumun bunu kabul etmeyeceğini söyler (Cicero, 2012b: 35).

Tanrıların var olduğunu inkar etmenin, bizi doğada insandan daha üstün bir şey yoktur önermesine götüreceği için kibirlilik sayan Cicero, tanrıların varlığı konusunda şüphesi olmadığını, sorunun tanrıların doğası olduğunu ifade eder (Cicero, 2012b: 365).

Tanrı doğanın kendisi olmakla birlikte canlı ve akıllıdır:

Tanrılar mutlak olarak varsa,(farz edelim ki varlar, aslına bakarsan, aslen ve de öyle zaten), elbette canlıdırlar, canlı oldukları gibi akıllı ve kendi aralarında sanki bir topluluğa ve cemiyete bağlıymışçasına birlik ve beraberlik içindedirler, tek bir evreni ortak devletleri ve kentleri gibi yönetmektedirler. Bundan şu sonuç çıkar: insandaki akıl tanrılarda da vardır; aynı hakikat ve doğruyu salık verip yanlıştan men eden aynı yasa her ikisi içinde geçerlidir (Cicero, 2012b: 243).

Tanrıların varlığına kesin olarak inanan Cicero'ya göre insanın yapması gereken tanrıların doğasını incelemektir. Bunun için de insanın deneyimlerinden bağımsız olarak aklını kullanması gerekir:

...birisi bu gerçeği görüp de tanrıların varlığını inkar etmişse sadece cehaletini değil, inançsızlığını da sergilemiş olur; çünkü gerçekten de tanrıların varlığını inkar etmesiyle, onları her türlü denetim gücünden ve her türlü edimden yoksun bırakması arasında hiçbir fark yoktur; kanımca hiçbir edimde bulunmayan bir varlıktan söz edilemez bile. Sonuçta tanrıların var olduğu öylesine açık seçik ortadadır ki, bunu inkar eden kişinin aklının başında olduğunu düşünmenin imkanı ihtimali yoktur (Cicero, 2012b: 207).

Eserlerinde sık sık eski Roma inanışlarından bahseden Cicero, eski Roma inanışlarını öven, her zaman Roma'nın dini değerlerinden saygıyla bahseden yazılar yazmış, konuşmalar yapmıştır. Her ne kadar yaşantısı dindar bir yaşantı olmasa da eski

Roma'daki dini değerlerin insanların mutluluğu ve her geçen gün kötüye giden Roma Devleti için tek kurtuluş olduğunun farkındadır.

Döneminin Roma'sının içinde olduğu çalkantılı dönemi kabullenemeyen Cicero sadece yönetim anlayışında eskiye hasret duymaz, dini tutumunda da Eski Roma'nın gücünü ve esenliğini istemektedir. Çünkü eski Roma'yı bu derece güçlü kılan Şey ise Cicero'ya göre dinsel öğelerdir. Eski Roma'da din devlet gdmindedir. Devlet dini esastır. Bu yüzden Cicero dine kişisel bir tutum olarak değil siyasi bir gayeyle yaklaşmaktadır. Dinin görevi bu çalkantılı döneminde Roma'yı kurtarıp eski refahına ve huzuruna kavuşturmaktır. Romalıları bir arada tutan en önemli bağlardan birisi, vatandaşların sadakatle bağlandığı Roma dinidir (Cicero, 2012b: 17).

Cicero eserlerinde sık sık dini değerlerden ve tanrılarından bahseder. Özellikle Roma'nın geleneksel dini değerleri Cicero'yu oldukça etkilemiştir.

...ne var ki, geleneksel dinle ilgili öğelere toplum karşısındaki bu sıcak yaklaşımı, kişiliğinin özündeki bu duyarlılık ya da düşünceden kaynaklanmaz. Onların hepsi temelde, Cicero'nun geleneksel din dışındaki kişisel ya da toplumsal amaçlarının güdümü altındadır; bu durumun en belirgin kanıtlarından biri, topluma sunduğu kitap ve söylevlerinde çok geniş ve saygın bir yer verdiği bu geleneksel öğelere, özel mektuplarında hiç değinmemesidir; çünkü, onları kimi kez, siyasi bir tartışma, ya da bir hukuk davasında, devlet adamı, ya da bir avukat olarak bireysel başarıları için kullanır; kimi kez de siyasi felsefesindeki toplumsal amaçlarını gerçekleştirecek araçlar olarak ele alır (Kabaaga, 1999: 80).

Doğa ve tanrıyı bir tutan Cicero için ölmek, yok olmak gibi bazı doğru olmayan düşüncelerin kaynağı bilgisizliktir. Bilgili insan bu tip yanlış düşüncelere sahip değildir. Doğal bir içgüdü olarak tanrıların var olduklarına inanır, onların yaratılışını aklımızı kullanarak anlamayı öğreniriz. Bütün bir insan soyu bu konuda fikir birliğine vardığı için, ruhun sonsuza kadar yaşadığına inanırız. Ruhun niteliği ile sonsuza kadar yaşadığı yeri de yine akıl yoluyla ğrenmeliyiz. Senin de haklı olarak hor gördüğün ölülerin gittiği yeraltı dünyası gibi dehşet verici Şeylerin uydurulmasının nedeni, bütün hakikatlerin farkında olmamaktır. Ölüler gömülüp üzerleri toprakla örtüldüğü için dilimizdeki 'gömmek' kelimesi, 'toprak' kelimesinden türemiştir (Cicero, 2012b: 243).

Tanrılar etkindir ve doğada aktif olarak yer alırlar. Tanrı, doğaya koymuş olduğu yasalarla aktifliğini sağlar. Bu yasalar tanrı ile doğayı özdeş tutar. Doğadaki yasalarla tanrı etkinliğini doğada sürdürür.

Acaba tanrılar etkin mi, yoksa değil mi; acaba dünya düzeniyle ya da yönetimiyle hiç alakaları yok mu, yoksa tam tersi ta başından beri her şey onlar tarafından mı meydana getirilmiş ve düzenlenmiş; hatta her şey böyle sonsuza dek onlar tarafından mı yönetilecek ve yönlendirilecek? Özellikle bu sonuncu soru büyük fikir ayrılıklarının kaynağı ve bu soru cevap bulmadıkça biz insanların çok büyük yanlışlara düşmesi ve yaşamının en ciddi konularından bihaber yaşayıp gitmesi kaçınılmazdır (Cicero, 2012b: 37).

Tanrıların dünya işlerine karışmadığı yanlış bir algıdır. Eğer öyle olsaydı dindarlıktan bahsedemeyiz. Zira etkisiz, sevgisiz, bize karşı kayıtsız, yardımsever olmayan bir tanrıya tapmanın bir anlamı olamayacaktır (Cicero, 2012b: 37). Bu düşünce de insanı tanrıtanımazlığa sürükler. Sonuç olarak doğaya baktığımız zaman doğanın rastlantı sonucu meydana gelmediğini bilge insan anlayabilir. Bu noktadan sonra Stoacılar gibi düşünmek gerekir. Doğaya bakarak tanrının var olduğunu, evrenin de insan gibi akıllı olduğunu ve evrenle tanrıların ortak akla sahip olduğunu anlayabiliriz.

Cicero Roma'nın klasik din anlayışında olduğu gibi tanrı insan ilişkisinin karşılıklı çıkar ve sözleşme ilişkisine dayandığını kabul etmez. Ona göre insanlar tanrılar ve doğa dostluk ilişkisi içerisindedir.

Tanrılar doğayı yaratmış ve nasıl bir oluş içinde devam ettiriyorsa insan ruhunun da bedeni yaşattığını kabul eder. İnsanı ruh ve bedenin birleşimi kabul eden Cicero'ya göre, insan ruhu ile tanrı arasında bağlantı vardır. Başka bir ifadeyle tanrı kavramı dünya üzerinde ruhla kendini gösterir. Tanrıyı maddesel değil düşünsel kabul eder ve de Epiküroscuların tanrı anlayışını su sözlerle eleştirip tanrının dünya işlerine müdahale ettiğini savunur.

Elbet onların yaşamlarından daha mutlu, iyiliklerle daha fazla dolup taşan başka bir yaşam düşünülemez. Çünkü tanrı hiçbir şey yapmaz, hiçbir şeyle uğraşmaz hiçbir şeye gayret sarf etmez. Bilgelik ve erdem tadını çıkarır, en derin ve sonsuz hazları tadacağını daima bilir. Bu tanrının tam anlamıyla mutlu olduğunu stoacıların tanrısının gerçekten ırgat gibi çalışkan olduğunu söyleyebiliriz (Cicero, 2012b: 87).

Cicero tanrıların maddesel yapısı olmadığını akılsal olduğunu o yüzden bizlerin tanrıyı duyu organlarıyla algılayamayacağımızı tanrının bilgisine tanrının yaptıklarını analiz ederek ulaşabileceğimizi düşünür.

Epiküroscuların Tanrı anlayışını kabul etmeyen Cicero dünyanın ısı, niteliği ve duyusu olmayan atomlardan oluştuğu ve sayısız evren olduğu anlayışını da kabul etmez. Bu kadar muazzam olan bir dünyanın rastlantısal oluşamayacağını düşünür ve bu konuda Aristoteles'in fikirlerini aynen kabul edip Aristoteles'in verdiği şu örneği aynen savunur.

Toprağın altında heykellerle ve resimlerle süslü, iyi döşenmiş, rahat ve göz kamaştırıcı evlerde yaşayan insanlar olsa, mutlu olduklarına inanılan bu kimseler asla yerin altından çıkmamış olsalar da kulaktan dolma bilgilerle tanrının ya da tanrısal güçlerin var olduğunu kabul etseler, sonra günün birinde yeryüzünün ağzı açılınca o gizli evlerinden kaçabilseler ve bizim yaşadığımız şu yerlere çıkabilseler, aniden yeryüzünü, denizi, gökyüzünü görünce bulutların büyüklüğünü ve rüzgarların gücünü anlayınca ve güneşi görüp de onun bütün gökyüzüne yaydığı ışığıyla gündüz olmasını sağladığı için büyüklüğü ve güzelliği kadar gücünü de anlayınca, sonra geceyle birlikte yeryüzüne karanlık çöktüğünde bütün gökyüzünün yıldızlarla süslenip, donandığını, Ay'ın kah artan kah azalan kararsız ışıklarını, bütün bu göksel cisimlerinin doğuşlarını ve batışlarını, sonsuzluk içindeki sabit ve değiştirilemez seyirlerini görünce; bunların hepsini görünce kesinlikle hem tanrıların var olduğuna hem de dünyaya müdahale ettiğine inanılır (Cicero, 2012b: 261).

Cicero tanrı konusunda tanrılar dese de çok tanrıci olmadığı gibi maddesel bir Tanrıyı da kabul etmemiştir. Ayrıca Cicero'nun tanrısı edilgen ve pasif değil son derece aktiftir. Bu dünyadaki güzel ve yüce olan her şey tanrıdan pay almıştır. Felsefesinde tartıştığı tanrının varlığı veya yokluğu değil, tanrının doğasının nasıl olduğu ve doğa ile olan ilişkisidir.

SONUÇ

Devlet adamı, hatip, şair, eleştirmen ve filozof olarak Latin edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Cicero, Latince’de düz yazı ustasıdır. Latincenin yazınsal niteliklerini geliştirmiş, dile şiirsel bir nitelik kazandırmıştır. İyi hatipte bulunması gereken özellikleri felsefe bilgisi, edebiyat bilgisi, hukuk bilgisi, tarih kültürü, hiddet ve acıma duygularını kışkırtma gücü olarak açıklayan Cicero’nun söylevlerindeki ve eserlerindeki bu özellikler sayesinde ünü günümüze kadar ulaşmıştır.

Gençlik dönemlerinde iyi hatip olmak ve devlet işlerinde yükselmek için gerekli gördüğü felsefeyi yaşamının ileriki yıllarında insan ahlakı için vazgeçilmez saymıştır. Özellikle devlet işlerinden uzak kaldığı dönemlerde ve psikolojik olarak sorunlar yaşadığında kendisini felsefeye vermiştir. Yaşamının son bölümlerinde felsefeyi bir enerji kaynağı, bir avuntu, bir dayanak olarak görmüş, felsefesinde geç dönem Stoacılığın tutuma paralel olarak ahlak üzerine yoğunlaşmıştır.

Cicero’nun yaşadığı dönemde Septisizm, Epikürosculuk, Akademiacılık ve Stoacılık okullarının felsefeleri etkilerini sürdürmektedir. Ancak bu öğretiler ilk kurulduğu dönemdeki gibi felsefelerinde çok koyu değillerdir. Bu okullar ilk kurulduklarındaki katı öğretilerinden uzaklaşıp yavaş yavaş eklektik yapıya bürünmeye başlamıştır. Cicero da döneminin bu özelliklerine uyarak sadece bir okulun temel öğretileriyle yetinmemiş, kendi felsefesine Akademiacılıktan, Epikürosculuktan ve Stoacılıktan bir şeyler katmıştır. Özellikle bilgi konusunda Epikürosculuktan, ahlak konusunda Stoalılardan fazlasıyla etkilenmiştir.

Her kitabında aklı ön planda tutan Cicero’nun bir okula veya bir filozofa mutlak bağlılığı söz konusu değildir. Cicero felsefi tartışmalarda yöntem olarak Sokrates’in soran, sorgulayan, irdeleyen yöntemini benimser. Kendinden önceki filozofların görüşlerini ilk önce tespit eder, sonra eleştirir ve kendi fikrini söyler. Yani felsefi problemi ilk önce ortaya koyar sonra ise betimleyici ve irdeleyici bir yöntemle pratiğe dökmeye çalışır.

Cicero’nun ahlak felsefesinin tarihsel açıdan önemi bütün insanların, eşit özgürlükler, eşit fırsatlar, eşit haklar ve eşit sorumluluklarla dünya geldiğidir. Cicero’ya göre doğa insanı yaratırken belli haklar, görevler ve sorumluluklar vermiştir. İnsanlar

toplum içerisinde diğer insanlara yaklaşırken bunları göz önünde bulundurmalıdır. Bu bakış açısı insanların birbirine saygısını biraz daha artıracaktır.

Stoa felsefesi insanların doğanın bir parçası olduğu ve bütün insanların kardeşliği ilkesinden hareket eder. Cicero da bu düşünceyi dünyaya aktarmıştır. Batı uygarlığının Ortaçağ'dan özgürlüğe ulaşmasında, Rönesans hareketine temel oluşturmuştur. Günümüzde Cicero deyince Latin dilinin en büyük yazarı, hukuk dilini, felsefe dilini Avrupa'ya kazandırmış, temel insan haklarını batıya tanıtan bir hukukçu, düşünür akıllara gelmektedir.

Doğanın insana birtakım haklar verdiğini ve bireye verilen bu haklara dokunulmaması gerektiğini söyleyen Cicero, liberalizmin temellerini atmıştır. İnsanın doğuştan gelen birtakım hakları vardır. Bunlara dokunulmamalı ve insana iyi davranılmalıdır. Çünkü insan doğadan gelir. Doğadan gelen ve doğal olan her şey sevimli saygı gösterilmelidir.

Cicero'nun felsefe tarihine getirdiği bir başka yenilikte ilk defa kendisinin kullandığı 'hümanitas' kavramıdır. Uygur bir insanın karakter ve kafa yapısı anlamındaki 'humanitas' kavramının en önemli öğesi insan ve doğa sevgidir. Bilgili erdemli, kültürlü, terbiyeli, nezaketli, iyi niyetli, özverili, adaletli, merhametli, inançlı ve dost canlısı gibi bütün olumlu insan özelliklerini içinde barındıran 'hümanitas' günümüz batı medeniyetinde çağdaş hukuk kurallarının temel ilkesi olmuştur.

Romalı hatiplerin en büyüğu olarak kabul edilen Cicero'nun bir başka özelliği de özgün felsefe üretmemekle birlikte Yunan felsefesini Roma'ya taşımasıdır. Yunanca metinleri ve kavramları kendi üslubunca Latince'ye çevirmiş Latince'nin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Cicero'nun çeviri tarzı da yeni bir çağır açmış ve kendisinden sonraki çevirmenleri edebi açıdan etkilemiştir. Söz ve içerik ayrımını çevirilerinde yapan Cicero, serbest çeviri tarzıyla çevirilerine hatip ve filozof kimliği ile bir yorum katarak kendisinden sonraki çevirmenlere ilham kaynağı olmuştur. Yani sözcük sözcük çeviri yapmak yerine anlam ve içerik çevirisi yapan Cicero çevirilerine kendi felsefi tutumunu iliştirerek konunun bütünlüğüne göre çeviri yaparak anlam bütünlüğünü korumuştur. Bu çeviri tarzı kendisinden sonra bir ekol olmuştur.

Cicero'nun felsefe tarihine bir başka katkısı da kendisinden önce yaşamış ancak eserleri günümüze kadar ulaşamamış olan Yunanlı ve Romalı filozofların düşüncelerini kitaplarında bize aktarmasıdır. Özellikle hiç kitabı bulunmayan Sokrates ve eserleri günümüze ulaşmayan Epiküros'un felsefelerinin öğrenilmesinde Cicero'nun kitaplarının önemli bir yeri vardır. Örneğin '*Tanrıların Doğası*' kitabının birinci bölümü tamamen Epikürosculuğun felsefesini anlatmaktadır. Epiküros'un kaybolan eserlerini ve felsefesini dolaylı olarak günümüze ulaştırmıştır.

Batı medeniyetinin oluşmasında Platon ve Aristoteles temel oluştursa da, kendi kendini sorgulaması, akli kullanmayı her fırsatta öğütlemesi, eleştiri yapması, ahlaki değerler ortaya koymaya çalışması, mutluluğu kişisel olarak değil de toplumsal olarak ele alması Cicero'yu, en az Platon ve Aristoteles kadar Ortaçağ Hristiyanlığının ve Batı medeniyetinin ahlak felsefesinin oluşmasında önemli kılmıştır.

Cicero'nun ahlak öğretisi Sokrates, Platon ve Aristoteles'te olduğu gibi bireycidir. Bireyin mutluluğunu amaç edinir. Bununla birlikte bireyin mutluluğunun toplum içinde gerçekleşeceğini düşündüğü için bireyin topluma karşı bazı sorumluluklarının da olduğunu kabul eder. Aristoteles de olduğu gibi birey, sadece bir insan değil, aynı zamanda bir yurttaş, devletin bir vatandaşıdır da. Cicero'nun tasarladığı devlet, kurallarını doğa yasalarından alan, her insana eşit mesafedeki dünya devletidir. Bu açıdan baktığımızda erdemli olmanın bir boyutu da Cicero'ya göre iyi birer yurttaş olmaktır. Başta Seneca ve Cicero olmak üzere bütün Stoacıların ahlak ve dünya devleti anlayışı ve bu devlet içerisinde insan algısı Roma'da büyük etki uyandırmış, kendisinden sonra gelen Kant gibi ödev ahlakı savunucularına ilham kaynağı olmuştur.

İçinde yaşadığı koşullar bakımından Aydınlanma dönemi ile Helenistik dönem benzerlikler göstermektedir. İki dönem de toplumsal paradigma açısından geçiş dönemidir ve geçiş dönemindeki sıkıntılar yaşanmaktadır. Filozoflar geçiş dönemindeki bu sıkıntıları aşmak için insanın toplum içindeki yerini belirlemeye çalışmışlardır. Kant ve Cicero'nun da felsefelerinin özünü toplum içindeki insanın yeri konusu oluşturur. İki filozof da insanın mutluluğunu ve esenliğini düşünmekle birlikte devlet ve içinde yaşadığı toplum içerisinde insana belli ödevler yüklerler.

Cicero'dan sonra yaşayan Kant gibi birçok filozof ödev ahlakı anlayışını kabul etse de insan için temel iyinin mutluluk olduğu görüşünü kabul etmez. Aydınlanma

çağındaki filozoflara göre, insan davranışlarını belirleyen mutluluk isteği değildir. Ahlaklı olmak mutlu olmakla bağdaştırılmaz. İnsanı mutluluğa, doğal eğilimleri, ilgileri, yetenekleri, güduları ulaştırabilir. Mutluluğa ulaşmakta, özellikle mutluluğu bedensel haz, arzuların tatmini olarak anladığımızda, hayvanlardan herhangi bir ayırımımız yoktur; çünkü hayvanlar da doğaları gereği böyle bir mutluluğu kovalarlar.

Felsefelerinin özünde insan olan Stoacılar ve Epikürosculardan etkilenen Cicero en iyi olanı ve ideal insanı bulmaya çalışmıştır. Bilimde ve teknolojiye baş döndürücü ilerlemelerin olduğu, inanılan ve dogmatik kabul edilen değerlerin sarsıldığı, sorunların arttığı, ahlaki yozlaşmanın olduğu bir dönemde, en mutlu en ideal insanı bulmaya çalışan Varoluşçuluk felsefesinde de Cicero'nun izlerini görürüz. Cicero gibi insanın evrendeki yerini bulmak, bozulmuş ve sorun haline gelmiş dünyayı çözmek salt olan ahlaki değerleri bulmak, 19. yy'da ortaya çıkan varoluş felsefesinin temel gayesidir.

Her ne kadar felsefesinde sınıf farklılıkları gözetse de doğal yasa anlayışıyla bütün insanların değerli olduğunu, doğanın bütün insanlara bazı haklar verdiğini kabul etmektedir. Çünkü insan doğanın akıllı bir parçasıdır. Aydınlanma çaığında J. Locke, J. J. Rousseau T. Hobbes ve D. Hume'un siyaset anlayışlarında ve birçok gelişmiş devletin yasalarında yer alan "Hukukun Üstünlüğü" ilkesinde ve insan hakları bildirgelerinde Cicero'nun temelini attığı insana dayalı ahlak ve siyaset anlayışının etkisini görmek mümkündür.

Cicero'nun bir başka özelliği ve insanlık için en değerli yanı diktatörlüğe karşı, canı uğruna cumhuriyeti savunmasıdır. Doğanın kanunlarından başka hiçbir şeye boyun eğilmemesi düşüncesi onun yaşam felsefesinin özünü oluşturur. Doğanın bize verdiği akıl ve adalet duygusu ve vicdan Cicero'nun anlamlı kıldığı en önemli kavramlardır.

Özellikle iyi niyet ve vicdan onun ahlak felsefesinin temelinde yer alan ve bireyin mutluluğu için gerekli gördüğü değerlerdir. Merhametsiz ve vicdansız adaletin de insanları mutlu etmeyeceğini söyleyen Cicero adaletin ve aklın merhametli ve vicdanlı yöneticiler tarafından uygulanması ve adaletin bütün topluma yayılması gerektiğini düşünür. Vicdan ortadan kalkınca en büyük erdem olan adalet bile anlamsızlaşır. Bir yerde ya da devlette doğru davranışlar ödüllendirilmiyor, kabahatler de cezalandırılmıyorsa, akla ve doğal yasaya dayalı bir düzen olmadığı görülür. Bu durum dünyanın yönetiminde iyilerle kötüler arasındaki farkı ortadan kaldırır.

Günümüzde medyada sivil toplum örgütleri tarafından sıkça dile getirilen ‘toplum hizmeti’ kavramının temellerini de Cicero’nun iyi niyet ve vicdan kavramı ile ilgili açıklamalarında bulmak mümkündür.

Sonuç olarak Cicero’yu, Yunan kültürünün özgün felsefeler ortaya koyan mirasıyla Roma kültürünün entellektüel birikimini birleştirip mutlu bir toplum çizmeye çalışan ve bu gaye ile başta bugünkü Avrupa medeniyeti olmak üzere birçok devlete ve sosyal yasaya ilham kaynağı olan bir filozof, hukukçu, devlet adamı ve hatip olarak tanımlayabiliriz. Hatip ve filozof olarak Yunan ve Roma kültürünün ahlaki düşüncelerini, batıya tanıtarak günümüz batı medeniyetinin temellerinin oluşmasında etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Akdemir, Abamüslim (2010) *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Akoğlu, Sabriye (2006) *Cicero'da Tanrı, İnanç ve Yazgı Özgür İstenç'te Assensio'nun Yeri*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aristoteles (1999). *Eudemos'a Etik*. (Çev.: Saffet Babür). İstanbul: Dost Kitapevi Yayınları.
- Aristoteles (2009). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev.: Saffet Babür). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2007). *Felsefeye Giriş*. (10. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, M. (Ocak 2001). "Epikürcülük ve Stoacılık". *Arkeoloji ve Sanat Yayınları Dergisi*, Sayı: 100, 19-27.
- Aydoğdu, Hüseyin (2010). *Maurice Merleau-Ponty'nin Fenomenolojik Ontolojisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birand, Kâmuran (2001). *İlk Çağ Felsefe Tarihi*. Ankara: A. Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Brun, J. (2006). *Stoa Felsefesi*. (Çev.: Medar Atıcı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. (7. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2001). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cicero, M. T. (1967) *Seçmeler* (Derleyen. Tarık Dursun). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Cicero, M. T. (1980). *Ödevler* (Çev.: Ayşe Sarıgöllü- Meliha Kulaoğlu). Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Cicero, M. T. (1992). *İhtiyarlık*. (Çev.: Ayşe Sarıgöllü)., İstanbul: MEB Yayınları.
- Cicero, M. T. (1996). *Deiotarus'u Caesar'a Karşı Savunma* (Çev.: Leyla Özbay). İstanbul: Cem Kültür Yayınları.

- Cicero, M. T. (1997). *Dostluk Üzerine* (Çev.: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Cicero, M. T. (1997). *Şair Archias Savunması* (Çev.: Bedia Demiriş-Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Cicero, M. T. (1998). *Yaşlılık-Dostluk*. (Çev.: Ayşe Sarıgöllü-Türkan Tunga). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Cicero, M. T. (2003). *Pompeius'un Yetkisi Hakkında* (Çev.: Ü.Fato Telatar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Cicero, M. T. (2004). *Ölüme Övgü* (Çev.: Cana Aksoy). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Cicero, M. T. (2012a). *Stoacıların Paradoksları* (Çev.: S. Gür Kalaycıoğulları-C. Üstünel Keyinci). Ankara: İmge Kitapevi.
- Cicero, M. T. (2012b). *Tanrıların Doğası* (Çev.: Çiğdem Menzilioğlu). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Cicero, M. T. (2013). *Yükümlülükler Üzerine* (Çev.: C. Cengiz Çevik). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetinkaya, B. A. (2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demiriş, B. (Temmuz 1999). "Cicero ve Erdemler Üzerine". *Arkeoloji ve Sanat Yayınları Dergisi*, 91, 27-32.
- Ebenstein, W. (1996). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri* (Çev.: İsmet Özel). İstanbul: Şule Yayınları.
- Epiküros (1962). *Mektuplar ve Maksimler*. (Çev.: Hayrullah Örs). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gökberk, Macit (1996). *Felsefe Tarihi*. (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Göze, Ayferi. (2000). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*. (9. Baskı). İstanbul: Beta Yayım Dağıtım.
- Kabağaç, S. (Eylül 1999). "Cicero'da Tanrı Tasarımları ve Dinsellik". *Arkeoloji ve Sanat Yay. Dergisi*, Sayı: 80, 7-15.

- Kızıltan, R. (2001). “Tarihte Çeviri” (Elektronik Versiyon). *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, Sayı: 41, 37-68.
- Ocak, H. (2011). “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi,” *Felsefe Dergisi*, Sayı: 11, 79-101.
- Özlem, Doğan. (2010). *Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (1982a). *Sokrates’in Savunması*. (Çev.: Teoman Aktürel).. Platon, *Diyaloglar 1 İçinde* (ss. 11-43). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1982b). *Gorgias*. (Çev.: Melih Cevdet Anday). Platon, *Diyaloglar 1 İçinde* (ss. 47-139). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1982c). *Menon* (Çev. Adnan Cemgil). Platon, *Diyaloglar 1 İçinde* (ss.149-191)., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1999a). *Devlet*. (Çev.: Kerim Çetinoğlu). İstanbul: İskele Yayıncılık.
- Platon (1999b). *Mektuplar*. (Çev.: İrfan Şahinbaş). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Platon (2007). *Yasalar*. (Çev.: Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon (2012). *Phaidon*. (Çev.: Nazile Kalaycı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon (2013). *Sokrates’in Savunması*. (Çev.: Ahmet Cevizci). İstanbul: Say Yayınları.
- Samimoğlu, Sinan (1955). “Yunan Dünyasına Karşısında Cicero”. *D.T.C.F. Dergisi*, 13(4), 1-11.
- Sarıgöllü, Ayşe (1971). *Cicero’nun Mektuplarında Beliren Şahsiyeti*. Ankara: Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları.
- Seneca (1999). *Ahlaki Mektuplar*. (Çev.: Türkan Uzel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Sönmez, Veysel (2008). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Strathern, Paul (1997). *90 Dakikada Sokrates*. (Çev.: Mehmet Ukşul). İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Tuğcu, Tuncar (1985). *Batı Felsefesi Tarihi*. İstanbul. Alesta Yayınları.

Türkeri, M (2005). “Etik Tarihindeki Temel Doğal Yasa Anlayışları ve Bu Anlayışlardaki Dini Unsurlar” (Elektronik Versiyon), *DEU edu tr Dergisi*, 22, 135-164

Weber, A. (ty). *Felsefe Tarihi*. (Çev.: H. Vehbi Eralp).. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Yonarsoy, Y. K. (1982). *Cicero'nun Felsefi Terminolojisi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yusuf ACAR
Doğum Yeri ve Tarihi	Korgan-1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Felsefe Grubu Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	acaryusuf@hotmail.com.tr
Tarih	